

Utgåvor i användning

Bidrag till en konferens anordnad av
Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer
6–8 oktober 2017

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter 13

Utgåvor i användning

Bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt Nätverk för
Editionsfilologer 6–8 oktober 2017

Red. Pia Forssell, Carola Herberts, Maren Jonasson och Sebastian Köhler

Svenska litteratursällskapet i Finland
Helsingfors 2022

SLS Varia nr 13

Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter 13

www.sls.fi – www.nnedit.org

© Författarna och Svenska litteratursällskapet i Finland 2022

Detta verk är licensierat under [Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-IngaBearbetningar 4.0 Internationell \(CC BY-NC-ND 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Omslag: Antti Pokela

E-boksproduktion: Jonas Lillqvist

E-bok 1.0

ISBN 978-951-583-574-1, <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-574-1>

SLS Varia ISSN 2670-0182 (digital)

Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter ISSN 1601-1562

UDK 009

Abstract

Utgåvor i användning, red. Pia Forssell, Carola Herberts, Maren Jonasson & Sebastian Köhler (*Editions in use*, ed. by Pia Forssell, Carola Herberts, Maren Jonasson & Sebastian Köhler), SLS Varia 13, Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter 13, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2022. ISBN 978-951-583-574-1 (epub), <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-574-1>.

The volume consists of six papers presented at a conference arranged by the Nordic Network for Textual Critics (Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer) at Hanaholmen – Swedish-Finnish Cultural Centre outside of Helsinki, Finland, on 6–8 October 2017. The papers and presentations during the conference explored the use of scholarly editions from a variety of perspectives, including academic teaching, research, translation, dissemination and target audiences, but also commercial misuse.

In the first paper, Klaus Müller-Wille demonstrates how the manuscript material in scholarly editions can be utilised in academic teaching to, for instance, give students insights into the genesis of texts. He also discusses the manuscript aesthetics developed by Kierkegaard and Almqvist in the mid-19th century. In their joint paper, Barbro Ståhle Sjönell and Petra Söderlund review the use of editions published by Svenska Vitterhetsamfundet (The Swedish Society for Belles-Lettres) during a century of publication. The digital library bokselskap.no is presented by Ellen Nessheim Wiger, who focuses on the content and users of the online resource, as well as the findings of a user survey. Per Stam shows how some of the critical texts in August Strindbergs Samlade Verk have, in a few cases, been appropriated by commercial publishing houses, who sell printed editions and e-books that reproduce the critical texts without permission or reference. In his paper about the lectures of Zacharias Topelius, Jens Grandell presents the user interface of the digital edition of Zacharias Topelius Skrifter, examines the benefits of a digital scholarly edition to different user groups, and addresses the challenge of long-term preservation of digital editions. In the final paper, Patricia Berg discusses the problems pertaining to an Arabic translation of the critical edition of the works of Georg August Wallin.

Innehåll

[Omslag](#)

[Titelsida](#)

[Copyright](#)

[Abstract](#)

[Innehåll](#)

[Förord](#)

Klaus Müller-Wille

[**Skrivprocesser, 'Nachlassästhetik' och en medieteorier *avant la lettre*. Reflexioner kring användningen av textkritiska utgåvor i undervisning**](#)

[**Filologi och klassisk hermeneutik – skrivprocesser hos Ibsen och Andersen**](#)

[**Filologi och materiell poetik – Almqvists autoreferentiella manuskript och Kierkegaards 'Nachlassbewusstsein'**](#)

[**Filologi och medieteorier – 'skrivscener' hos Kierkegaard och Almqvist**](#)

[**Filologi och arkivteori – Kierkegaards skrivlaboratorium**](#)

[**Sammanfattning**](#)

[**Litteratur**](#)

[**Noter**](#)

Barbro Ståhle Sjönell & Petra Söderlund

[**Om användningen av Svenska Vitterhetssamfundets utgåvor**](#)

[**Vitterhetssamfundets medlemskader**](#)

[**Moderniserade utgåvor**](#)

[**Antologier**](#)

[**De litterära sällskapen**](#)

[**Litteraturskola**](#)

[**Forskares användning av Vitterhetssamfundets utgåvor**](#)

[Övriga läsares användning av Vitterhetssamfundets utgåvor](#)

[Användning av behovstryck ur Vitterhetssamfundets utgivning](#)

[Användningen av Vitterhetssamfundets utgåvor i Litteraturbanken](#)

[... och ett helt oväntat användningsområde](#)

[Litteratur och källor](#)

[Noter](#)

Ellen Nessheim Wiger

[Livet etter lansering. Om bruk og brukere av bokselskap.no](#)

[Bokselskap.no](#)

[Besøkstall og brukeranalyse](#)

[Spørreundersøkelse](#)

[Mest besøkte sider og bøker](#)

[Nedlastninger](#)

[Oppsummering](#)

[Noter](#)

Per Stam

[Tagen i bruk eller tagen ur bruk. Eksemplet August Strindbergs Samlade Verk](#)

[Samlade Verk i Litteraturbanken](#)

[Ett första fall av icke licensierad texttrading: Fyra noveller](#)

[Ett andra fall av icke licensierad texttrading: Hemsöborna och andra e-böcker](#)

[Avslutande diskussion](#)

[Källor och litteratur](#)

[Noter](#)

Jens Grandell

[Zacharias Topelius föreläsningar i geografi och historia. Den digitala utgåvan och forskarna](#)

[Ljuset på användaren](#)

[Handskriften i den digitala omgivningen](#)

[Vägarna in i materialet](#)

[Slutord](#)

[Litteratur](#)

[Noter](#)

Patricia Berg

[En finländsk textkritisk utgåva som källa för arabisk historieskrivning?](#)

[Georg August Wallin](#)

[Georg August Wallins skriftliga kvarlåtenskap](#)

[Den textkritiska utgåvan Georg August Wallins Skrifter](#)

[Varför är det viktigt att översätta Georg August Wallins Skrifter till främmande språk?](#)

[Planerade översättningar av utgåvan till engelska och arabiska](#)

[Frågor och problem](#)

[Sammanfattning](#)

[Källor](#)

[Litteratur](#)

[Noter](#)

[Författare](#)

[Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter](#)

Förord

Konferensen *Utgåvor i användning* hölls på Hanaholmen, kulturcentrum för Sverige och Finland invid Helsingfors den 6–8 oktober 2017. Föredragen och presentationerna under konferensen behandlade temat ur en mängd perspektiv som inkluderade akademisk undervisning, forskningsmöjligheter, översättning av utgåvor, spridning över tid och målgrupper – här tangeras också litteratursociologi – men också kommersiellt missbruk av vetenskapliga utgåvor.

I »Skrivprocesser, 'Nachlassästetik' och en medieteori *avant la lettre*. Reflexioner kring användningen av textkritiska utgåvor i undervisning och forskning» visar Klaus Müller-Wille inledningsvis hur manuskriptmaterialet i textkritiska utgåvor ger inblickar i verkens tillkomst. Både forskare och förstaårsstudenter får här förståelse för författarnas arbetsmetoder. Kierkegaard och Almqvist får illustrera hur författarna redan i mitten av 1800-talet distanserade sig från det uniforma trycket och utvecklade en manuskriptestetik. Kierkegaard genom intrikat arkivering och Almqvist genom att lyfta fram manuskriptets samspel mellan innehåll, format och skrivredskap.

Barbro Ståhle Sjönell och Petra Söderlund undersöker i »Om användning av Svenska Vitterhetssamfundets utgåvor» om och hur Vitterhetssamfundets utgivning i över 100 år har levt upp till de ambitiösa målsättningarna från grundandet 1907. Man eftersträvade att nå ut såväl till forskare och studenter som till en litterärt intresserad allmänhet och skolvärlden. Författarna belyser hur utgåvorna har använts som textunderlag för antologier, för nystavade upplagor och i vilken utsträckning forskare har utnyttjat kommentarer och variantapparater. Vitterhetssamfundets utgåvor är numera tillgängliga också digitalt i Litteraturbanken, och har där använts bl.a. i den pedagogiska resursen Litteraturbankens skola.

Den norska motsvarigheten till Litteraturbanken och Arkiv for dansk litteratur är bokselskap.no som initierades av Det norske språk- og litteraturselskap 2010. Ellen Nessheim Wiger redogör för resursens innehåll, användare och resultat av användarundersökningar i »Livet etter lansering – om bruk og brukere av bokselskap.no». I resursen finns Det norske språk- og litteraturselskaps egen utgivning av enskilda norska klassiker, men även Henrik Ibsens skrifter, Ludvig Holbergs Skrifter och andra institutioners utgivning, också i form av e-böcker med säkrade lästexter men utan kommentarer eller textkritisk apparat.

I »Tagen i bruk eller tagen ur bruk. Exemplet August Strindbergs Samlade Verk» granskar Per Stam dels hur ett populärt verk som Strindbergs *Hemsöborna* traderas som nya upplagor och dramatiseringar utan ett reflekterat förhållande till valet av

textförlaga. Dels lyfter han fram risken med mindre nogräknade kommersiella aktörer som inte drar sig för att publicera och ta betalt för e-böcker eller tryckta som återger fritt tillgängliga textkritiska utgåvor utan att upplysa om textförlagan.

Utgivaren Jens Grandell presenterar Topelius föreläsningar och de möjligheter det digitala formatet medför i »Zacharias Topelius föreläsningar i geografi och historia – den digitala utgåvan och forskningen». Topelius skrev omsorgsfullt ner föreläsningarna från 1850-talet och 1860-talet. De omfattande manuskripten har använts av enskilda forskare, men det är först med den digitala utgåvan 2017–2020 som föreläsningarna blir tillgängliga för en större publik. Grandell noterar också kraven på långtidsförvaring och andra utmaningar med att upprätthålla utgåvan på sikt.

Patricia Berg går i »En finländsk textkritisk utgåva som källa för arabisk historieskrivning?» in på problem i anslutning till en möjlig översättning av orientalisterna Georg August Wallins skrifter till arabiska. Därtill tangerar hon svårigheten att återge den mångspråkige Wallins framställning i en tryckt utgåva, han rörde sig mödolöst mellan latinsk skrift och arabisk. Berg gör även en sammanfattning av utgåvans historia.

Föredragen av Paula Henrikson, »Restaureringsmanin? Debatten om 1907 års *Läsebok för Folkskolan*», och Mats Malm, »Filologi, ideologi och apostoliskt genus från översättningar till utgåvor av Bibeln (Romarbrevet 16:7)» har tryckts i andra sammanhang.

Två föredrag ansåg upphovspersonerna att de inte hade möjlighet att omarbета till artiklar. Det är fråga om Klaus Niensens, Krista Stinne Greve Rasmussens och Trine Wiinholt Bentsens »Forskere og studenter som brugere af digitale udgaver» och Maren Jonassons »Från 1700-talssvenska till 2000-talsfinska – om det symbiotiska förhållandet mellan Anders Chydenius samlade skrifter och den finska översättningen Kootut teokset».

Konferensen ägnade en session åt visuellt baserade presentationer av utgåvorna Ludvig Holbergs Skrifter, Henry Parlands Skrifter, Henrik Ibsens skrifter och Aleksis Kivs verk av respektive Eiliv Vinje och Peter Zeeberg, Per Stam och Elisa Veit, Nina Marie Evensen samt Sakari Katajamäki. Presentationerna som inte publiceras här fokuserade på utgåvornas användargränssnitt.

Mellan 1996 och 2017 har Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer arrangerat 15 konferenser. Fram till 2003 hölls de varje år, därefter vartannat. Tema och plats har varit:

1996: Datorteknikens möjligheter för editionsfilologin (Schæffergården, Köpenhamn)

1997: Brev- och dagboksutgåvor (Lysebu, Oslo)

- 1998: Val av grundtext (Börssalen, Stockholm)
- 1999: Realkommentering (Schæffergården, Köpenhamn)
- 2000: Förhållandet mellan bokutgåvor och elektroniska utgåvor (Det Norske Videnskaps-Akademi, Oslo)
- 2001: Textedering och kanonbildning (Lidingö, Stockholm)
- 2002: Variantapparater och bibliografisk beskrivning (Hanaholmen – kulturcentrum för Sverige och Finland, Esbo)
- 2003: Utgåvetyper och målgrupper (Sandbjerg gods, Sønderborg)
- 2005: Hermeneutik och filologi (Voksenkollen, Oslo)
- 2007: Bokens materialitet. Bokhistoria och bibliografi (Carolina Rediviva och Museum Gustavianum, Uppsala)
- 2009: Digitala och tryckta utgåvor (Villa Gyllenberg och hotell Fiskartorpet, Helsingfors)
- 2011: Editions historia och editionsfilologins vetenskapliga status (Sandbjerg gods, Sønderborg)
- 2013: Censur och editionsfilologi (Lysebu, Oslo)
- 2015: Textkritik som analysmetod (Hotell Elva, Göteborg)
- 2017: Utgåvor i användning (Hanaholmen – kulturcentrum för Sverige och Finland, Esbo)

Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer har sedan 1996 utgivit konferensföredragen i tryck, serien omfattar tolv volymer. Vi har inte haft den möjligheten, så denna trettonde del utkommer enbart digitalt på Svenska litteratursällskapet i Finland webbplats och på nätverkets egen. Vi tackar Svenska litteratursällskapet utgivningsnämnd för visat tillmötesgående. Bidragen granskas numera alltid genom peer review; redaktörerna tackar likaså granskarna för omsorgsfullt utfört uppdrag. Nätverkets skriftserie finns tillgänglig digitalt på webbsidan: www.nnedit.org.

Föredragen utkommer denna gång med osedvanlig fördröjning och redaktionen beklagar djupt att de medverkande har fått vänta så länge på publiceringen. Förseningen beror dels på att slutdatum för utgåvan Zacharias Topelius Skrifter, där redaktörerna har varit verksamma, tidigarelades, dels på fruktlösa försök att utge föredragen i tryck, i likhet med nätverkets tolv tidigare konferensvolymer.

Konferensen genomfördes med stöd av Ella och Georg Ehrnrooths stiftelse, Letterstedtska föreningen, Svenska kulturfonden och Svenska litteratursällskapet i Finland.

Pia Forssell, Carola Herberts, Maren Jonasson och Sebastian Köhler

Skriverprocesser, 'Nachlassästhetik' och en medieteorier *avant la lettre*

Reflexioner kring användningen av textkritiska utgåvor i undervisning och forskning

Det går knappast att skriva om användningen av editioner i undervisning och forskning utan att avgränsa frågan i flera hänseenden. I första rummet har jag valt att koncentrera mig på de editioner som på ett eller annat sätt tar hänsyn till det handskriftliga material som kan relateras till den etablerade texten. Enligt Johnny Kondrups terminologi intresserar jag mig alltså för sådana editioner som inte bara levererar tillgång till en *text* och ett *verk* (med en motsvarande variantapparat) utan som även försöker representera olika *handskriftliga dokument* i anslutning till verket.¹ Traditionellt är det fråga om historisk-kritiska utgåvor, faksimilutgåvor, diplomatariska eller radikal-filologiska editioner.² Handskrifternas egenvärde kan representeras med hjälp av en genetisk variantapparat, med utförliga manuskriptbeskrivningar, med skriftbilder som efterbildar topologiska egendomligheter eller reproduktioner i faksimil.

Avgränsningen bidrar bara delvis till att belysa de specifika teoretiska perspektiv som jag har för avsikt att utveckla i fortsättningen. Artikeln erbjuder varken en definitiv terminologi eller en omfattande systematik i fråga om användningen av editioner. Däremot har jag medvetet valt att utveckla mina tankar med hänsyn till de konkreta manuskriptrelaterade editioner som jag själv har använt mig av i undervisning och forskning. Trots denna förankring i ett specifikt material har jag försökt utveckla några övergripande teoretiska perspektiv som jag sammanfattar i slutet av artikeln.

Filologi och klassisk hermeneutik – skriverprocesser hos Ibsen och Andersen

När man reflekterar över hur editioner används i undervisnings- och forskningssammanhang är problemställningar som kan relateras till textgenealogiska observationer det första man tänker på. Den skriverprocess som vi kan rekonstruera med hjälp av avancerade utgåvor bör iakttas redan från de första undervisningstimmar och naturligtvis också vid varje försök till en mera avancerad interpretation av de motsvarande verken. Jag börjar med ett enkelt exempel. Redan under första terminen brukar vi läsa Ibsens *Hedda Gabler* med våra studerande. De får bekanta sig med flera faksimilreproduktioner som återger

olika manuskriptversioner och utkast till *Hedda Gabler*. Vi ber våra studerande att lägga texterna i tillkomstordning. Det är en tämligen enkel men ändå ögonöppnande övning. I synnerhet manuskriptet »NBO Ms.8° 808» ([bild 1](#)) kan utnyttjas för att visa att Ibsen lade till »Gabler» i titeln medan han skrev på manuskriptet. Originaltiteln »Hedda» var ursprungligen centrerad och man kan till och med observera att Ibsen förlängde slutstrecket i bokstaven a för att radera den punkt som ursprungligen stod efter »Hedda». Att titeln ändrades under pågående skrivprocess kan naturligtvis utnyttjas för en interpretation av texten. Utöver detta kan den också användas för att illustrera paratextens eminent viktiga funktion hos Ibsen. Våra studerande lär sig tidigt hur viktiga titlar och personförteckningar är i fråga om Ibsens dramatik. De lär sig också att ändringar i manuskripten kan utnyttjas för text-tolkningen. Jag har inte upplevt en enda grupp studenter som inte har insett betydelsen av manuskripten i det här sammanhanget, och därför är det enkelt att övertyga dem om att de i fortsättningen alltid ska använda sig av den elektroniska versionen eller av bokutgåvan av Henrik Ibsens skrifter när de planerar sina första arbeten om Ibsen.

Hedda Gabler.

Skuespil i fire akter

af

Henrik Ibsen.

1890.

Tilhører Hildur!

Bild 1. Henrik Ibsen: *Hedda Gabler*. Arbeidsmanuskript. NBO Ms.8° 808. Nasjonalbiblioteket, avdeling Oslo. Håndskriftsamlingen. Foto: Nasjonalbiblioteket.

Det är just denna utgåva som vi använder för en första introduktion i textvetenskap och filologi. Här dryftar vi också kommentarernas viktiga funktion som blir uppenbar för studerandena i synnerhet när det gäller Ibsens bruk av namn. Komna så här långt är det också möjligt att väcka intresse för de specifika textkritiska riktlinjer som skiljer Henrik Ibsens skrifter från andra utgåvor.³ Observationerna kan slutligen användas som inledning till en mera generell typologi av vetenskapliga utgåvor och principerna för dem. Exemplet *Hedda Gabler* lämpar sig för en allmän *Einführung in die Philologie* eftersom pjäsen slutar med en något ambivalent hyllning till den filologiska verksamheten i och med att Tessman och Fru Elvsted kommer att ägna sig åt en mödosam och noggrann rekonstruktion av Ejler Løvborgs förstörda manuskript.

Det är ingen tillfällighet att jag hänvisar till den elektroniska utgåvan av *Henrik Ibsens skrifter* i detta sammanhang. Med hjälp av utgåvans didaktiska logik är det enkelt att konkret illustrera det filologiska arbetets relevans för varje form av texttolkning.

Vid *HC Andersen centret* i Odense arbetar man för tillfället på en provversion av en elektronisk utgåva av Andersens manuskript som förhoppningsvis kommer att leda till ett liknande didaktiskt tillfredsställande resultat.⁴ Den första provversionen – som numera är tillgänglig på HC Andersen centrets hemsida (<https://andersen.sdu.dk/ms/iisjomfruen/index.xml>) – omfattar den mycket komplexa *dossier génétique* som ligger till grund för Andersens schweiziska saga *Iisjomfruen* (1861). Vid sidan av papper, bläck och penna arbetade Andersen flitigt med sax och klister. I provversionen av den nya utgåvan reproduceras också alla de passager som befinner sig under de lappar som Andersen klistrade på manuskriptet. Redan början av sagan visar på det didaktiska värdet av utgåvan. I den viktiga kladden Collin 36 4° III:82 som hittats i manuskriptmaterialet bearbetar Andersen början av sagan flera gånger. Den första överklistrade versionen i kladden erbjuder en tämligen klassisk upptakt där Andersen verkar samla all tänkbar information om Schweiz i en enda mening ([bild 2](#)):

Midt inde i Schweiz, med de høie sneegroede Bjerge, og de dybe grønne Dale, hvor Floder og Bække bruse afsted som om de vare bange som om de vare bange for at de ikke skulle naa Havet i deres Levetid, ~~er der et mødes to rivende Strømme~~ hvor Broerne ere saa svære ~~og med Tag over til at bære Sneen naar den om der om~~ Vinteren styrter ned fyger om: smaa Husene ved Veien er af Bjælker og Planker med store Altaner, ~~men meget høie Vinduer, er det godt Veir kan man jo staae stikke ud paa Altanen med det fremspringende Tag, der skygger mod Solen. Paa de høieste Bjerge ligger Sneen evig, den smelter sammen til Iisblokke, og Sneen falder oven paaa og det kalder man en Gletscher, den kan blive Solen brænder saa varmt i den dybe Dal, den brænder paa Fjeldvæggen men den kan dog ikke med sine stærke Straaler smelte to Sneen paa de høieste Bjerge den tõe dem sammen den kan kun tõe dem til Iisblokke, den første næste og Vintersnee lægger sig oven paa, Aar ud Aar ind og da er det staaer der en Gletscher, der naar den ruller styrter, ruller stærkere end Tordenen ruller, knuser de høie i sit Fald river Soko[ve og] Klipper bort; [...].⁵~~

Det *Nu skal* er et herligt Land Schweiz; ~~løfter sig med sko høie~~ *de skovbegroede Bjerge løfte sig* med altid snebedækkede Høider; of de grønne dybe Dale [b]ruse afsted Floder og Bække, de jage ~~afs~~ med en Fart som va[re]⁶

I den tredje och sista versionen av kladden når Andersen slutligen fram till sin typiska sagostil. Här syns det att Andersen inte bara ändrar hela den syntaktiska uppbyggnaden, han modifierar också den grundläggande berättartekniken när han övergår till att tala direkt till läsarna-åhörarna.⁷

~~Nu ville vi~~ *Lad os nu engang besøge Schweiz, det lad os see os om i det herlige Bjergland, hvor Skovene voxte til Drapperier hen over* opad de steile Klippevægge og *hvor de alltid snebedækkede Høider skinner i Sollys, vi ville lad os stige op paa de blændende Sneemarker, og lad os gaae nu i de dybe grønne Enge hvor Floder og Bække pite* bruse afsted som vare de bange for de ikke tidsnok skulde naae Havet og forsvinde. – Solen brænder i den dybe Dal, ~~men Valnødtræerne give os Skygge. Solen~~ den brænder deroppe paa tunge Sneemasser, der ~~se~~ i Aaringer smælte sammen til skinnende Iisblokke og blive rullende ~~Gletscher~~ *Laviner, optaarnende.*⁸

Jag ser fram emot att kunna använda mig av utgåvan i undervisningen eftersom den lämpar sig så väl för att kombinera filologiska insikter med stilistiska och narratologiska observationer. Vidare kommer varje student som har fördjupat sig i detta exempel att inse att Andersens till synes enkla muntliga stil inte beror på en naiv och oreflekterad improvisation utan tvärtom på hårt och medvetet arbete.

Filologi och materiell poetik – Almqvists autoreferentiella manuskript och Kierkegaards 'Nachlassbewusstsein'

Märkligt nog är det representanter för den prominenta franska forskningsinriktningen *critique génétique* som påpekar att manuskript inte bara bör användas för att rekonstruera skrivprocesser.⁹ Som materiella dokument har manuskripten också ett estetiskt egenvärde som i synnerhet moderna författare alluderar till när de medvetet skapar handskrifter som inte längre är ämnade att överföras i tryck. Förmodligen är det ingen tillfällighet att många moderna författare vid sidan av sina tryckta verk skapar en egenartad handskriftlig produktion där de bland annat experimenterar med en medveten upplösning av den lineära skriftbilden. Christian Benne har påvisat att den motsvarande moderna 'manuskriptkulturen' kan tolkas som en reaktion på tryckets vidsträckt utbredning och dominans under det tidiga 1800-talet.¹⁰ Ett karakteristiskt exempel på den motsvarande estetik som förknippas med handskriftens materialitet erbjuder till exempel August Strindbergs manuskript som han oftast gestaltar i en medeltida stil med olika skriftfärger, ornament och färglagda initialer. Det är nog ingen tillfällighet att det är konstvetare som har sysselsatt sig med denna sida av Strindbergs produktion.¹¹

Det är egentligen inte kalligrafiska klenoder av det här slaget som jag tänker på när jag talar om den 'materiella poetik' som vi har möjlighet att rekonstruera när vi använder oss av moderna editioner. Jag avser snarast manuskript som inte har en ytlig illustrativ funktion utan där den *text* som vi kan etablera med hjälp av handskriften verkligen kan tolkas enbart med beaktande av det handskriftliga *dokumentet*. Jag börjar med ett enkelt exempel för att tydliggöra vad jag menar. Carl Jonas Love Almqvist hör till de nordiska författare som visar ett utpräglat intresse för manuskriptets speciella estetik.¹² Redan i ramberättelsen till de tryckta versionerna av *Törnrosens bok* diskuterar fiktionens hjältar – i det här fallet Herr Hovmarskalken Hugo Löwenstjerna och hans son Frans – skillnaden mellan tryckta böcker och handskrivna manuskript. Dialogen i *Hinden* börjar med Herr Hugos stereotypa kritik av boktryckets dåliga inflytande på läsarnas beteende:

Men på hvad punkt är den läsande Allmänheten kommen, menar jag, särdeles i Frankrike, England och Tyskland, der officinerna fortgå i enorm verksamhet? Jo, böcker och tryckt papper utkommer till ett så rysligt antal, att litteratörerne – de arme gourmanderne midt i kalaset – ej ega organer nog att sluka. Jägtade likt olycklige *gäldenärer*, hinna de som knappast svälja titlarne och rikta flygtiga, giriga ögonkast på kapitelöfverskrifter och en och annan sida, för att kunna afbörda sig den tunga skulden att veta besked för sig i litteraturen och derfore nöjsamt redogöra, när de i sällskap träffa menniskor. (ASV 5, 392)¹³

Herr Hugos kritik är riktad mot det unika konstverkets kris i reproduktionens tidsålder. Som många kritiker efter honom drömmer han om hantverkets återkomst som han förknippar med visionen av en ursprunglig, naiv världssyn:

Så – ja så ungefär – i den dagern stå för mig de enfaldiga, men med så mycken stilla kärlek och from arbetsamhet utförda målade pergament-böckerna från gamla dar. Hvad fins väl narraktigare än deras jättelika begynnelsebokstäfver och andra prydnader, inlagda med guld, silfver och starka färger, utsirade med rankor och bilder? men likväl, om man med innerligt och ödmjukt sinne ser på dem, så inflyter i betraktarens själ derunder en fläkt af den barnsliga, varma kärlek, hvarmed sådana verk utfördes, då mycken tid och trofast möda nedlades äfven på det obetydliga. En bok var icke då, som nu, ett exemplar af de tusen, hvartill upplagan går – den utgjorde ofta ensam hela Verkets existens. Tänk efter, hvilken skatt, hvilken sällsynthet! (ASV 5, s. 393 f.)

När Frans invänder att denna vision är alldeles för bakåtsträvande konkretiserar Herr Hugo sin idé genom att utveckla föreställningen om en materiell poetik där litteraturens material blir en oundgänglig del av konstverket:

Men något helt annat är likväl, då *sjelfva boken* behandlas och utarbetas som ett konst-stycke, just den. Man finner icke då behag blott i de sanningar och lärdomar, boken innehåller, och som skulle kunna stå att bekomma lika bra i hvilket exemplar deraf som helst; utan Boken sjelf är ett artistiskt objekt, rikt, underbart och eget i sitt slag för betraktaren. (ASV 5, 394)

I de handskrifter som Almqvist tillverkar under åren i landsflykt i Amerika återupplivar han dessa tidiga idéer. De flesta av hans amerikanska manuskript kan

beskrivas som protokoll förda i den akademi som Herr Hugo stiftade redan 1838 i tolfte volymen av *Törnrosens bok*. De fiktiva akademiprotokollen innehåller långa referat av de populärvetenskapliga samtal som förs på jaktstället. Därtill innehåller de också längre samtal mellan akademisekreteraren och akademipresidenten som dryftar själva skrivandets villkor. Framförallt manuskriptet *Nattstycke* (KB Vf 3:19) utnyttjas för att utveckla en märklig form av manuskriptestetik.¹⁴ Det är nog ingen tillfällighet att just detta manuskript betecknas i fiktionen som den första renskrift som den nya kalligrafen vid akademien fick lov att utföra. Dialogen som denne kalligraf upptecknar är ingenting annat än hans eget samtal med akademipresidenten Hugo Löwenstjerna. I samtalet dryftar de enbart akademikalligrafens olika uppgifter. Handskriften erbjuder sålunda ett mycket fint exempel på användningen av romantisk ironi: I en handskrift som reflekterar över handskriftens produktionsvillkor fattas beslutet att producera just denna handskrift. Samtalet mellan presidenten och kalligrafen berör alla ämnen som hör samman med framställningen av handskriften. Löwenstjerna talar med sekreteraren om betydelsen av format, av marginal, om betydelsen av skriftbilden och till och med om skriftens färg. Vidare ämnar akademipresidenten återuppliva medeltida tekniker som rubricering och användandet av uncialer. Slutligen talar de även om handskriftens materialitet, det vill säga om tillverkning av olika sorters papper och olika slag av bläck.

Det kan inte vara någon tillfällighet att just detta manuskript innehåller en hel rad olika papperslappar där samtalet fortsätter. Diskussionen av formatets och papprets betydelse – där pappret betecknas som den egentliga grunden för själva skriften – är nedtecknad på en liten lapp där Almqvist skriver med blyertspenna (återgivet i grått nedan). Just på denna lapp dryftas frågan om vad som skiljer manuskript och tryckt text ([bild 3](#)):

HHof tycker ju om Manuscripter?

Visserligen. Men jag tycker mer om tryckta böcker, emedan de ~~genom~~ till flere tusen exemplar kunna ~~spridas~~ spridas.

Det är alldeles sant, jag nekar också långt ifrån boktryckets stora, jag menar immensa värde.

Men tror icke HH att också MS kan vara en lysande och ståtlig sak för sig.

Hm, jag har alltid satt stort värde på mser.

Men – skulle det nu skada, ~~att~~ om man för *märkvärdighetens* skull gjorde ett ms till den grad utmärkt i sitt slag, att intet tryck kunde åstadkomma dylikt? (Vf 3:19c, [1-2])¹⁵

I fortsättningen av dialogen försöker Löwenstjerna och kalligrafen fördjupa denna fråga. Slutligen når de fram till en definition av de särdrag i handskriften som inte kan representeras i en tryckt text.

H icke H Hofm ofta observerat, att det ~~finnes~~ gifves olika slag af t.ex. poesi?

Säkert har jag observerat det.

Jag talar icke nu som poet, ej en gång som statsråd, jag talar ur Rentskrifvaresynpunkt.

Hvad vill det säga?

H. ej HH bemärkt att det gifves poesi med mycket långa rader och andra skaldestycken på mycket korta?

Jo visst; det kommer af olika verslag.

Jag bestrider icke det. Men tycker ej HH det är illa att använda stora, breda formater för sådan smal poesi?

Åh lappri! Denna lilla förlust på papper gör ingenting. Mången gång är det också en ren glädje för ögat, att hvila på den stora blanka delen af pappret; sedan man varit plågad af det tryckta eller skrifna, nemligen om detta varit tråkigt eller *eljest* pinsamt. (Vf 3:19c, [3–4])

Handskriftens egenart blir definierad med hjälp av dess materialitet, det vill säga den specifika eller singulära fördelningen mellan skrift och papper som inte går att överföra i tryck. Akademisekreteraren vidareutvecklar denna idé när han skisserar ett manuskriptprojekt där själva *dokumentets* materialitet – skriftbilden, formatet, papprets kvalitet, bläcket o.s.v. – är minst lika viktig som den *text* som vi kan etablera med hjälp av manuskriptet:

H icke HH anmärkt att ej blott människor, utan äfven allt annat – ~~exem~~ är individuellt

Ja visst – Karakteristiskt åtskildt, menar herrn?

~~Äfven~~ Ja, jag menar så. *äfv mser* HH har för dylikt ändamål redan tillåtit mig att begagna röd bläck hv. renskr af m och blått bläck, och gult eller violett – allt efter de olika personer som tala.

Nåväl?

Låt mig äfvenså taga olika pappersformater; stora och breda ark för somliga stycken; långa men smalta för andra slags; korta och breda – hvilket vill säga nära nog ~~vill säga~~ fyrkantiga – för andra slags stycken. Blefve icke detta karakteristiskt för styckerna, likasom bläcket för personerna?

Hahaha! –

Och om ~~ett~~ mser af ~~ett~~ helt vida arbete tillåtes att uppträda på detta sätt, individuellt både till olika formater för olika pjeser deri, och till sirater och färger, m.m. hvilket allt i en tryckt bok ej kan åstadkommas *emedan alla delar der måste vara** [**tryckta på ett samma format*], månne det kan bestridas, att på dylikt sätt att mser skall hafva ett slags [xxxx] värde, i detta fall, framför det tryckta, som skall göra och medföra, att så mser måste gömas och bevaras ~~ej icke~~ blott för att en gång tryckas, utan *tillika* för ~~att~~ sin egen räkning. (Vf 3:19c, [5–6])

I ljuset av denna materiella poetik som sekreteraren utvecklar är det nästan omöjligt att läsa *Nattstycke* utan att ta hänsyn till själva dokumenten som förhoppningsvis kommer att presenteras på ett övertygande sätt i den nya editionen av Almqvists amerikanska handskrifter. Almqvists autoreferentiella lek med manuskriptets materialitet kan rekonstrueras om vi använder oss av studier

som ägnar sig åt skriftbildens komplexa semiotik och försöker utnyttja all tillgänglig grafisk kod som kan brukas för att analysera dokumentet och dess expressiva funktion.

Vid sidan av detta slags radikala manuskriptestetik finns det naturligtvis andra försök att utnyttja den fundamentala skillnaden mellan tryckt text och en handskriftlig produktion. I den omfattande studien *Die Erfindung des Manuskripts. Zur Theorie und Geschichte literarischer Gegenständlichkeit* redogör Christian Benne för ett helt fält av olika poetiska koncept som försöker utnyttja relationen till de 'litterära föremålen'.¹⁶ Det är nog ingen tillfällighet att han inleder studien med exemplet Kierkegaard. Efter utgivningen av *Søren Kierkegaards Skrifter* är Kierkegaards säregna »Nachlass» dokumenterat på ett föredömligt sätt. Detta gäller inte minst för att utgåvan av Kierkegaards efterlämnade skrifter i motsats till tidigare editioner följer en dominerande arkivalisk princip.¹⁷ Även Kierkegaard dryftar manuskriptens särartade estetiska dimension i flera av sina skrifter. Redan i *Enten-Eller* finns en upplysande passage i artikeln »Det antike Tragiskes Reflex i det moderne Tragiske» som estetikern A karakteriserar med den betecknande undertiteln »Et Forsøg i den fragmentariske Stræben». Här dryftar A den estetik som särskiljer konsten att skriva »efterladte papirer».¹⁸ Han adresserar sina »medafdøde»:

Lader os da betegne vor Tendens som Forsøg i den fragmentariske Stræben eller i den Kunst at skrive efterladte Papirer. Et fuldstændigt fuldført Arbejde staaer i intet Forhold til den digtende Personlighed; ved efterladte Papirer føler man bestandigt paa Grund af det Afbrudte, Desultoriske, en Trang til at digte Personligheden med. (SKS 2, 151)

A refererar till den tyska romantikens fragmentestetik och en motsvarande dialogisk aforistik där den läsande med hjälp av signifikanta lakuner eller förtätade passager ska lockas till en aktiv och fortlöpande tankeprocess. Först denna process erbjuder en aktiv form av litterär kommunikation som tvingar läsaren att förhålla sig till den skrivandes existentiella förhållande till det yttrade. A förknippar denna typiskt romantiska spekulering med en uppseendeväckande reflexion om tiden:

Efterladte Papirer ere som en Ruin, og hvilket Tilholdssted kunde være naturligere for Begravne? Kunsten er nu, kunstnerisk at frembringe den samme Virkning, den samme Skjødesløshed og Tilfældighed, den samme anakoluthiske Tankegang, Kunsten er, at frembringe en Nydelse, der aldrig bliver præsensisk, men altid har et Moment af den forbigangne Tid i sig, saa at den er nærværende i den forbigangne Tid. Dette udtrykkes allerede i det Ord: efterladt. (SKS 2, 151)

Med reflexionen om en yttringsform som aldrig inträffar i nuet, utan riktas till en möjlig framtida reception samtidigt som den är knuten till en redan förfluten tid,

verkar A föregripa Constantin Constantinus lite senare formuleringar om upprepningens paradoxala tidsstruktur som en framåtriktad erinran:

Gjentagelse og Erindring er den samme Bevægelse, kun i modsat Retning; thi hvad der erindres, har været, gjentages baglænds; hvorimod den egentlige Gjentagelse erindres forlænds. (SKS 4, 9)

Konsten att skriva efterlämnade skrifter definieras sålunda som en konst att emancipera sig från en presens-estetik. Presens-tänkande ersätts av en mera komplex tidsförståelse där det förflutnas presens relateras till en framtida läsning och där den framtida läsningen relateras till det förflutnas presens.

De komplexa reflexionerna i *Enten-Eller* kan tvivelsutan utnyttjas för att visa att Kierkegaard förfogade över ett starkt utpräglat »Nachlassbewusstsein». ¹⁹ Kierkegaard verkar med andra ord skapa sitt eget 'Nachlass' på ett mycket medvetet sätt och på medvetna konstnärliga villkor. När vi med utgångspunkt i Kierkegaards teori om efterlämnade skrifter ser på de konkreta skrivstrategier som kännetecknar hans manuskript så lägger vi märke till flera moment som påminner om A:s reflexioner. Detta gäller i synnerhet för den utpräglade form av lapp-estetik som Kierkegaard brukar. På dessa papperslappar använder Kierkegaard sig ofta av helt korta aforistiska sentenser där en framtida läsare har möjlighet att dikta fram personligheten. Men i likhet med många av de i *Enten-Eller* infogade aforismerna verkar även dessa fragment vara tydliga pastischer där Kierkegaard knappast producerar romantiska fragment utan snarare driver med den romantiska fragment-estetiken, i synnerhet med Friedrich Schlegels, och dess stereotypa vokabulär. På grund av de kliché-artade formuleringarna till exempel i »Vittighedens Allestedsnærværelse» (SKS 27, 137) skulle jag vilja påstå att dessa fragment snarare bidrar till att betona det artificiella i arkivet än de verkligen utgör exempel på en genuin fragment-estetik som skulle styra hela arkivet.

Däremot är den viktiga funktion som marginalerna har i Kierkegaards manuskript – som flera forskare har kunnat analysera med hjälp av den nya editionen – obestridlig. Många av Kierkegaards notisböcker och journaler är försedda med en bred marginal eller spalt. Denna spalt användes flitigt av Kierkegaard som brukade läsa sina notiser och kommentera dem i fortlöpande marginalanteckningar. Även dessa marginalanteckningar kommenterar han under den fortlöpande läsningen, så att notisböckerna slutligen också hjälper till att dokumentera Kierkegaards läsning av sina verk. Kierkegaard själv talar i detta sammanhang om möjligheten att lära känna sig själv vid en senare tidpunkt – »et Kjendskabs Mulighed til mig selv i et senere Moment» (DD 28; SKS 17, 230). Det vill säga att hela manuskriptproduktionen bygger på tanken att subjektet bara har möjlighet att lära känna sig själv senare, efteråt, eller som Freud skulle ha sagt »nachträglich». Här realiserar Kierkegaard verkligen en ekvivalent till den

komplexa temporaliteten som A dryftar i samband med reflexionerna om »Konsten att skriva efterlämnade skrifter». Allt han skriver förstås bara »nachträglich», men denna försenade förståelse går också ihop med »en Nydelse, der aldrig bliver præsentisk, men altid har et Moment af den forbigangne Tid i sig, saa at den er nærværende i den forbigangne Tid» (SKS 2, 151). Det är kanske inte så överraskande att det var forskare som medverkade i den nya editionen som uppmärksammade denna form av självdistansering – en medialt reglerad förskjutningsteknik i tiden – där Kierkegaard konsekvent uppträder som sin egen läsare.²⁰

För att sammanfatta: Jag hoppas att det har blivit tydligt hur givande det är att sammanfläta ett poetologiskt resonemang med filologisk observation vid analysen av moderna handskrifter som har blivit till i skuggan av en allt mera dominerande tryckverksamhet. Mera avancerade litteraturkurser kan ägnas det motsvarande breda fältet av nordiska manuskriptkulturer under det sena 1700- och tidiga 1800-talet. Kurserna kan väl kombineras med exkursioner till skandinaviska arkiv för att verkligen studera de motsvarande handskrifternas egenarter.

Filologi och medieteori – 'skrivscener' hos Kierkegaard och Almqvist

Medan de hittills framställda forsknings- och undervisningspraktikerna mer eller mindre följer editionsfilologins interna logik finns det andra teoretiska och metodologiska synvinklar som visserligen uppskattar editionsfilologins verksamhet utan att de är påverkade av editionsfilologisk metodologi eller terminologi. I detta sammanhang tänker jag först och främst på den långa traditionen av en tysk medieteoretiskt inspirerad litteraturforskning som präglas av en aktiv eller kreativ användning av editioner. I min egen forskning har jag varit starkt påverkad av ett forskningsprojekt vid universitet i Basel som ägnades skrivandets genealogi. Detta forskningsprojekt uppmärksammade skrivandet som en mycket komplex verksamhet där en semiotisk eller språklig aktivitet på ett märkvärdigt sätt interagerar med inlärd kroppsliga praktiker och framför allt med tekniska villkor som hänger samman med den dynamik som olika skrivverktyg (penna, tryckpress, skrivmaskin, datorer o.s.v.), olika skrivmaterial (papper, bläck) och olika skrivapparaturer (framför allt skrivbordet) utvecklar under själva skrivakten.²¹ De tre första artikelsamlingarna som utkom inom ramen för projektet i början av 2000-talet behandlar skrivandet med penna och bläck, skrivandet med skrivmaskin och slutligen skrivande som är beroende av digital teknik.²²

Redan indelningen avslöjar att projektet följde de något stela och statiska mediehistoriska narrativ som Friedrich Kittler utvecklade i sina inflytelserika studier.²³ Men efter dem har en lång serie av artikelsamlingar och monografier publicerats i serien *Genealogie des Schreibens* som inte längre upprepar Kittlers

stora mediehistoriska berättelse utan verkligen försöker dryfta enskilda författares specifika skrivpraktiker och naturligtvis också konsekvenserna av dessa praktiker och teknologier. Ett viktigt begrepp i sammanhanget är 'skrivscenen' som avser texter eller textpassager där författarna själva beskriver sina skrivpraktiker, det vill säga där de dryftar skrivverktygens dynamik och sina sätt att hantera denna.

Projektet i Basel baserades på en produktiv användning av editionsfilologiska förarbeten. Här är det till och med möjligt att lyfta fram en ännu mera konkret förbindelse eftersom hela projektet uppstod i grannskapet till den mycket avancerade Nietzsche-utgåvan i Basel. Själva begreppet skrivandets genealogi och föreställningar kring det anknyter givetvis till Nietzsche.²⁴ Också bortsett från det här är Nietzsches författarskap väl ägnat för analyser av detta slag. Han utvecklar nämligen mycket medvetna skrivpraktiker, de kan nästan beskrivas som experimentell apparatur med vars hjälp han försöker komma fram till nya insikter. Detta kan till exempel illustreras med hjälp av den märkvärdiga genesen för *Der Wanderer und sein Schatten* som Nietzsche först skriver på vandrade fot med blyerts i små notisböcker i St. Moritz.²⁵ Anteckningarna bearbetar Nietzsche själv medan han skriver ner dem i häften som han skickar till Peter Gast som i sin tur skriver rent dem. Renskrifter av de korta aforismerna klipper Nietzsche isär för att klistra upp dem i en ny ordningsföljd som han skickar till förlaget Schmeitzner i Chemnitz som i sin tur producerar ett första korrektur vilket rättas av Nietzsche. Själva textgenesen slutar inte med publiceringen av *Der Wanderer und sein Schatten* i bokform, eftersom Nietzsche senare kommer att integrera den som ett kapitel i *Menschliches, Allzumenschliches*. Hela denna komplexa textgenes leder till en märkvärdig kombination av ett mycket spontant nästan kroppsdrivet skrivande som reagerar direkt på omgivningen i St. Moritz, med distanserade tekniska praktiker och inte minst sociala interaktioner som framför allt utnyttjas för att redigera texten igen och igen. Av lika stor vikt som tillkomsten är att verket innehåller många resonemang i anslutning till själva skrivakten. Dessa sträcker sig från en kritik av den romantiska geni-konceptionen och en motsvarande föreställning om en ren andlig inspiration till överläggningar om sammanhanget mellan en ny form av skrivande och en ny form av tänkande vilket Nietzsche karakteriserar som ett »blivande tänkande» («Denken im Werden»).

Även om Nietzsche erbjuder ett enastående exempel tror jag att de teoretiska och metodologiska överläggningar som har utvecklats kring 'skrivandets genealogi' med utbyte kunde tillämpas på många skandinaviska författarskap för att mera ingående dryfta författarnas skrivpraktiker samt motsvarande 'skrivscener' i verken.

Det är förmodligen ingen tillfällighet att just de mera experimentella manuskript som jag nämnde i förra avsnittet innehåller många 'skrivscener'. Inte minst i sin stora biografi över Kierkegaard har Joakim Garff försökt skissera själva

skrivandets eller skrivaktens betydelse för Kierkegaard. I detta sammanhang hänvisar han bland annat till ett brev från Kierkegaard till kusinen Julie Thomsen. I brevet dryftar han ett märkvärdigt kärleksförhållande till det egna skrivverktyget som antropomorferas och därmed karakteriseras som ett aktivt subjekt:

Sagen er den, jeg er egentligen forelsket i Omgangen med min Pen. Man vil sige: det er en daarlig Genstand at kaste sin Kjærlighed paa. Maaske! Det er just heller ikke for det, at jeg altid er fornøjet med den; stundom kaster jeg den i Forbitrelse langt bort. Ak, men netop denne Forbitrelse viser mig igen, at jeg dog er forelsket i den; thi Striden ender som Elskendes Strid. Til denne min Pen fortror jeg mig ganske, hvad enten jeg forbitres over, at den, som det stundom synes mig, ikke kan, hvad jeg kan, ikke kan følge den Tanke, jeg kan tænke; hvad eller jeg forundres over, at det er som kan den, hvad jeg ikke kan. Fra denne Omgang med min Pen kan jeg ikke løsrive mig, ja den ligefrem forhindrer mig i at søge Omgang med nogen Anden.²⁶

Citatet visar Kierkegaards intresse för skrivandets egensinniga dynamik: Pennan kan utträta mera än vad det skrivande subjekt kan. I en artikel med den underbara titeln »What did I find? Not my Self» vidareutvecklar Garff dessa resonemang.²⁷ I samband med Kierkegaards skrivande talar han om »the subject's involuntary distance or displacement from himself» vilket leder till att förhållandet mellan skrivandets subjekt och objekt inverteras: »The writer is not only the person who writes, he is also the person who is written as he writes.»

I ljuset av dessa observationer är det kanske inte så överraskande att motsvarande skrivscener även hittas i Kierkegaards manuskript. Han dryftar till exempel skrivandets konkreta villkor i den dramatiska Hegel-parodin *Striden mellem den gamle og den nye Sæbekielder* (1837) som han infogar i journalen DD. Redan i första akten förekommer allusioner till skrivande och skrivverktyg. En av pjäsens hjältar – Willibald – driver den litterära autoreflexionen så långt att han får något i halsen: »skulde jeg muligen have faaet den Stump Pennefær i Halsen jeg før legede med ..... jeg føler allerede, hvorledes den glider ned i Luftrøret» (SKS 17, 283). Andra akten av denna komedi innehåller ett samtal mellan Ole Wadt, »vrk. Krigsassessor forh. Skrivelærer» (SKS 17, 281), och Holla Hastværksen, »et førløbigt Genie» (SKS 17, 281), där de fördjupar frågan om den märkvärdiga relationen mellan skrivverktygen och skrivarens stil:

O. Wadt. [J]eg er [...] meget villig til at anerkjende deres udødelige Fortjenester af fædrelandske Anliggender; men hvad Stilen, hvad Udtrykket angaaer, da er altid Noget der støder – Deres Pen er ikke blød nok om jeg saa maa sige.

H. De mener altsaa, at det kommer af at jeg bruger Staal-Penne.

W. Meget rigtigt! De har der gjort en langt dybere Bemærkning, end De selv maaskee troede. Der er Intet der i den Grad fordærver Haanden og Hjertet som Staalpenne. Hvorledes vil vel et Kjærlighedsbrev blive, der skal skrives med Staal.

H. Det har vistnok en dyb praktisk Betydning, en symbolsk Charakter, at Staalet saaledes er bleven overført fra Landser og Spyd paa Penne.

W. Jeg føler destoværre allerede, at Tidens Sværd er gaaet gennem mit Hjerte, at Samtiden har tabt det bløde bøielige, elastiske, Yndige, Fortiden glædede sig ved.

H. Skal jeg nu plages med den gl. Historie om Fortiden. Det var en idyllisk Uskyldighedsstand, men nu ere vi Mænd. Nu maae vi med Alvor gribe ind i Tingene, med Staalhandsker væbne os

W. De mener med Staalpenne.

H. O gaae Fanden i Vold med deres Gaasefjær, De har ingen høihjertede Følelser, der er en Sjæl i dem som i en Gaasefjær. (SKS 17, 286–287)

Med stålpenner alluderas till ett modernt skrivinstrument som förändrar skrivandets villkor i och med att det uppfattas som ett främmande element som stör de invanda automatiserade rörelserna under skrivakten. Kierkegaards reflexion föregriper på sätt och vis den våldsamma reaktionen mot skrivmaskinen som präglade det sena 1800- och det tidiga 1900-talets diskurser om skrivandets villkor.

Det är märkligt att även motsvarande passager i Almqvists sena handskrifter kretsar kring skrivandet med stålpenner. Bland de särskilda blad som innehåller *Nattstycke* finns ett stort brunt kartongartat ark av ovanligt format. Arket innehåller autoreferentiella uppteckningar som kretsar kring skrivande och skrivinstrument. Överst på bladet står följande fyra rader som är skrivna med bläck och blyerts:

Duger detta papper at skriva på? Concept NB?

Ja, utan tvifvel – Men ej bra med stålpenne

If it was more smooth ~~and polished~~

If it was more smooth *and polished* it would do very well. (Vf 3:19d, [3])

Jag tror att det är betecknande att stålpenner uppträder som ett främmande, motspänstigt skrivinstrument även i andra handskrifter. Följande notis finns i handskriften *Om Plinii Historia Naturalis* ([bild 4](#)):

Man kan alltid fråga hvad som är bättre att skriva med: svart bläck, eller rödt, grönt, blått, gult –

Må vara: men gult bläck duger åtminstone i min smak ej – Godt: men hvad skall man tänka om Stålpennor?

Denna är odräglig (Vf 3:24)²⁸

Kierkegaards och Almqvists nyanserade observationer om stålpenans inflytande på själva skrivakten kunde användas för att studera motsvarande skrivscener hos andra författare. Sålunda kunde till exempel den nya utgåvan av Henry Parlands Skrifter hjälpa till att dryfta frågan i vilken mån hans sak-fixerade poesi egentligen styrdes av skrivmaskinens uppror.

Filologi och arkivteori – Kierkegaards skrivlaboratorium

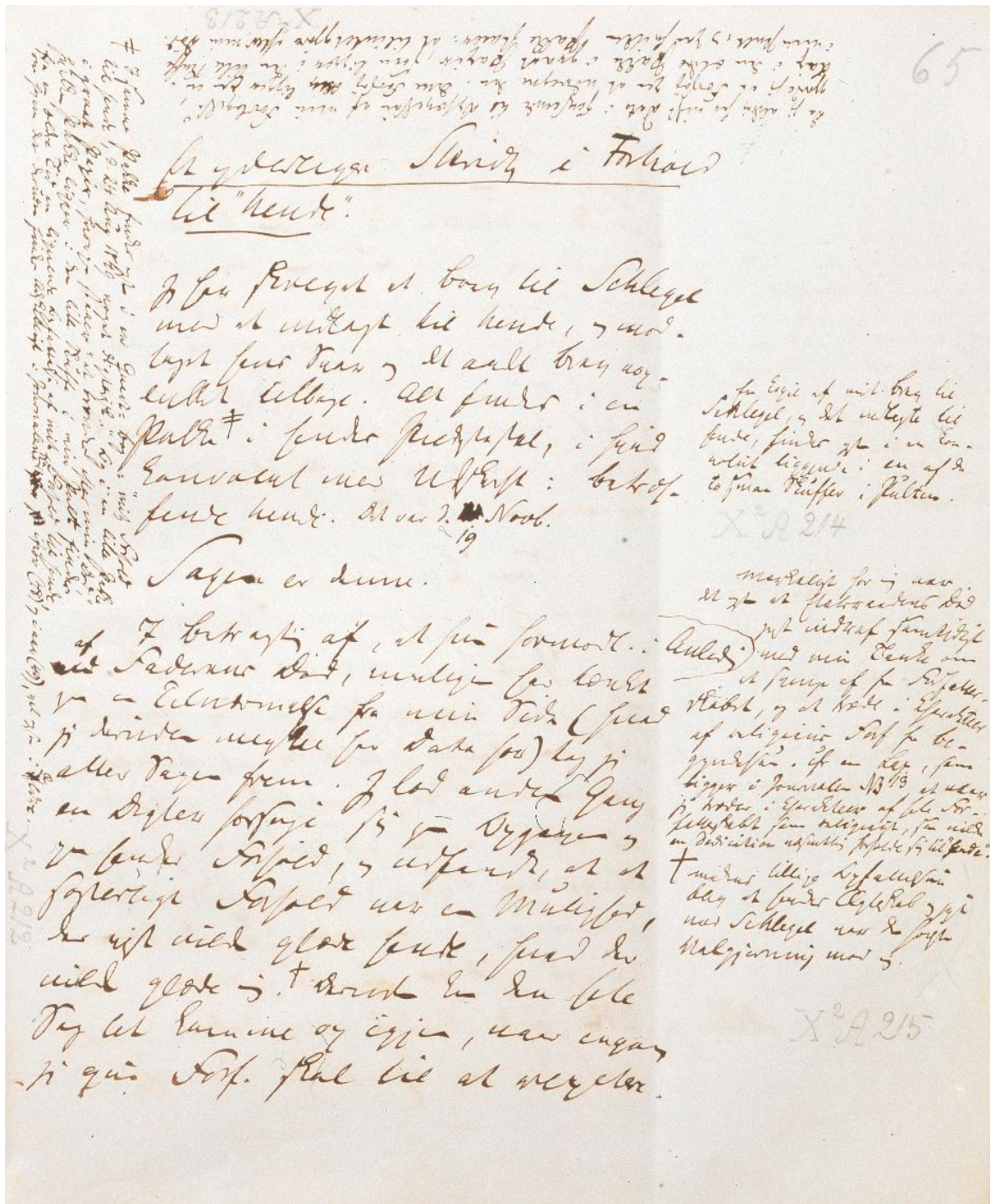
Också det arbetsfält som jag ämnar skissera i detta avsnitt kretsar kring en produktiv användning av editionsfilologiska observationer inspirerade av tysk kulturteori och mediehistoria där begrepp som arkiv och arkivteori har spelat en central roll de senaste decennierna.²⁹ Det nya intresset för arkiv är nära förbundet med intresset för det kulturella minnet – det är säkert inte någon tillfällighet att Aleida Assmann har författat ett av de första verken om minnesorter (»Gedächtnisorte») och deras specifika funktion.³⁰ Diskussionen har tagits upp och vidareutvecklats av en mera mediemedveten forskning som också börjar intressera sig för arkivens materialitet – för hard- och software – med vars hjälp man väljer, gallrar och ordnar ett bevarat material. Denna forskning har i sin tur lett till ett nytt intresse för författares arkiv och arkivens specifika funktion i detta sammanhang. Framför allt författarnas egna (om man så vill »autoarkivaliska») strategier och deras funktion har dryftats i nyare studier.

Goetheforskningen erbjuder här ett bra exempel. Goethe tillhörde de första författarna som upprättade ett eget arkiv med hjälp av en sekreterare. Som engagerad ämbetsman var Goethe mycket väl förtrogen med samtida tysk förvaltning och med dokument i anslutning till den. Jag hänvisar till en artikel av Ernst Robert Curtius där Curtius dryftar »Goethes Aktenführung» och går in på Goethes nästan fetischistiska förhållande till de olika pärmar, kartonger, lådor och kuvert som han använde sig av för att samla sina manuskript.³¹ På ett mera abstrakt sätt har Cornelia Vismann uppmärksammat Goethes konsekventa självförvaltningspolitik som uppvisar såväl begäret att upprätta ett arkiv där subjektet verkligen får överleva i olika dokument, som en dödslängtan efter att destruera samma subjekt genom att avliva det i olika torra dokument och ett byråkratiskt förhållningssätt.³² Slutligen redogör Sandro Zanetti i en inspirerande uppsats för hur medvetet Goethe försökte kontrollera sitt eftermäle med hjälp av Goethe-arkivet.³³

I en nordisk kontext är det Kierkegaards efterlämnade skrifter som kan användas också för att belysa början av en modern litterär arkivhistoria.³⁴ Kierkegaards påfallande tydliga autoarkivaliska tillvägagångssätt kan kanske bäst illustreras med hjälp av en central sida ur journalen NB 14 (1849), där han än en gång dryftar sitt förhållande till Regine Olsen ([bild 5](#)). Texten har överskriften »Et

yderlige Skridt i Forhold til hende». Redan i början hänvisar Kierkegaard till olika dokument som han arkiverade på olika ställen:

Jeg har skrevet et Brev til Schlegel [det är – som ni vet – Regine Olsens make] med et indlagt til hende, og modtaget hans Svar og det andet Brev uoplukket tilbage. Alt findes i en Pakkeb i hendes Piedestal, i hviid Convolut med Udskrift: betræffende hende. Det var d. 20 19 Novb. (NB 14:44; SKS 22, 369)

Bild 5. Søren Kierkegaard: NB 14. Notesbog. Det Kongelige Bibliotek, København. Håndskriftsamlingen. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

Om redan ändringen av datum verkar en smula ovanlig så verkar marginalanteckningen b som Kierkegaard tillfogar efter »en Pakke» ännu märkligare. Som en arkivarie utnyttjar Kierkegaard denna anteckning för att hänvisa till andra dokument som står i förbindelse med händelsen och som Kierkegaard till och med kopierade för att komplettera materialet: »b En Copie af mit Brev til Schlegel, og det vedlagte til hende, findes ogsaa i en Convolut liggende i en af de to smaa Skuffer i Pulten» (NB 14:44; SKS 22, 369). Ja, som en arkivarie tillfogar Kierkegaard en lång lista med referenser till andra konvolut:

I samme Pakke findes ogsaa i en Qvart-Bog: »mit Forhold til hende, d. 24 Aug. 1849 noget digterisk.» Og i en lille Pakke i graat Papir, hvorpaa staaer »at brændes efter min Død,» hvilken Pakke ligger i den lille Skuffe i min Pult findes fra en ældre Tid en lignende Opfattelse af mit Forhold til hende, om hvem der desuden findes Adskilligt i Journalerne fra ifior (48) og iaar (49), vel ogsaa i ældre. (NB 14:44; SKS 22, 369)

Jag behöver knappast göra läsaren uppmärksam på att uppfordringen »at brændes efter min død» är självmotsägande. Detta gäller inte bara för att var och en som hittar en sådan överskrift vet att detta material tvärtom måste sparas, utan också för att Kierkegaard själv så noga upplyser om var detta material finns bevarat och vad det innehåller. Jag tror inte att det är någon tillfällighet att han här nämner färgen på omslagspappret. Alla citat illustrerar det nästan fetischistiska förhållande som Kierkegaard hade till dessa papper som han tydligen bevarade som värdefulla klenoder. De verkade fungera som en ersättning för det personliga förhållandet till Regine Olsen. Men märkligt nog bevarar Kierkegaard inte bara brev från Regine utan även sina egna brev och till och med kopior av brev som han har skrivit till henne. Även dokument som på något sätt kan relateras till förhållandet arkiverar han som värdefullt minnesmaterial. Detta gäller till exempel denna kuriösa uträkning som Kierkegaard hänvisar till i den första marginalanteckningen på sidan:

Da jeg aldrig har vidst Dato i Henseende til Ophævelsen af min Forlovelse, gjorde jeg et Forsøg paa at udregne den. Dette Forsøg ligger paa en Lap i den ældre Pakke i graat Papir, som ligger i den lille Skuffe i min Pult, og paa hvilken Pakke staaer: at tilintetgjøre efter min Død. (NB 14:44; SKS 22, 369)

Än en gång konfronteras läsaren med en märkvärdig form av en dubblerad arkivprocess. Inte bara händelser eller brevmaterial dokumenteras och arkiveras utan även dokumentationsprocessen av detta material och till och med de olika arkivaliska hjälpmedlen – möbler, pärm, konvolut o.s.v. – dokumenteras och arkiveras. Givetvis återfanns alla de dokument som Kierkegaard här beskriver i hans kvarlåtenskap. Man har också kunnat rekonstruera den komplexa rumsliga ordning och de arkivaliska redskap som Kierkegaard använde sig av för att bygga upp sitt privata arkiv.

I ljuset av de arkivaliska strategier som Kierkegaard etablerade kan vi dra slutsatsen att han inte bara var förälskad i sin penna utan även i sitt arkiv. Detta arkiv fungerade som ett slags distanseringsmaskin där Kierkegaard fick möjlighet att etablera ett arkivaliskt förhållande till sitt privatliv på ett sofistikerat sätt. Att själva skrivandet också påverkades av denna arkivaliska praktik kan beläggas med hjälp av ett kort citat som står före en mycket abstrakt kunskapsteoretisk reflexion:

Dette, jeg her afskriver, fandtes paa en Lap Papir og er ældre end mit Kjendskab til den yngre Fichte, af hvem jeg blot flygtigt havde læst »Idee der Personlichkeit», uidentivl er det fra Feb. 19 Martz. 37. (AA 22; SKS 17, 41)

Redan försöket att datera de egna papper som han tydligen avskriver och infogar i journalen verkar märkligt i fråga om en privat notis. Ovillkorligen frågar man sig: Vem är det egentligen som ska läsa denna notis? Men ännu märkligare är Kierkegaards bemödande att även datera tidpunkten för den sekundära skrivprocessen: »19 Martz. 37». Det är inte bara de ursprungliga anteckningarna som dokumenteras på det viset utan även själva avskrivandet. Vid slutet av anteckningarna upprepas denna självkommentar:

Idet jeg afskriver det Foregaaende er det ikke fordi jeg troer, at der er sagt noget stort dermed; men fordi det fornøier mig at see, at en Deel af de Bemærkninger der findes stemme væsentlig overeens med hvad jeg ved senere Læsning af d. y: Fichte er stødt paa. Det Samme gjelder om det følgende Stykke. (AA 22; SKS 17, 42)

Kierkegaard multiplicerar skrivaktens funktion i och med att han upprättar ett arkivaliskt förhållande till sina egna skrifter, till den egna skrivakten och till sina egna arkivaliska strategier som han kommenterar. Att denna multiplikation framförs just i samband med den yngre Fichtes identitetsfilosofiska diskussion av personlighetens idé är naturligtvis ingen tillfällighet. I anteckningarna om den yngre Fichtes skrift dryftar Kierkegaard framför allt den problematiska föreställning om tiden som den yngre Fichte hade övertagit från andra tyska identitetsfilosofer. Inte minst den lekfulla dateringen kan nog tolkas som en medveten allusion till dessa tidsteoretiska problem.

Jag hoppas att det har blivit tydligt att vi har möjlighet att förstå Garffs funderingar kring »the subject's voluntary distance or displacement from himself» på ett bokstavligt sätt. Kierkegaards arkiv etablerar inte bara en tidslig struktur, där den skrivande fortlöpande formulerar sig i perspektivet av en möjlig framtida och därmed medialt förskjuten självförståelse, den etablerar även en rumslig struktur, där olika dokument relateras till varandra. Hela apparaturen tyder på att Kierkegaard försökte utnyttja arkivet som ett slags tankemaskin som producerar oanade effekter och insikter.

Även i detta fall vore det givande att jämföra Kierkegaard med andra nordiska författare och utveckla en mera omfattande historisk analys av olika författares arkiv och deras arkivaliska strategier.

Sammanfattning

Jag har medvetet valt att inleda denna artikel med enkla didaktiska exempel för att ge några konkreta förslag på hur editioner kan användas i litteraturvetenskapliga grundkurser. Å ena sidan tror jag att det är viktigt att förmedla filologiska grundbegrepp och kännedomen om enskilda utgåvor i den tidiga undervisningen. Å andra sidan är det i mina ögon lika viktigt att våra studerande i ett tidigt skede lär sig att filologin inte är någon specialdisciplin för en liten krets av specialister utan fortfarande en grundläggande metod som gott kan kombineras med stilistiska, narratologiska eller retoriska analyser. Tack vare många nyare editionsprojekt i Norden kan och bör alla blivande litteraturvetare använda sig av utgåvornas forskningsresultat som i sin tur lägger grunden för tolkningar som anknyter till mera abstrakta teoretiska problemställningar.

I det andra avsnittet har jag ägnat mig åt ett mera avancerat perspektiv som rör handskrifternas estetiska egenvärde. Jag tror att ett motsvarande intresse för olika manuskriptkulturer gott kan förmedlas på ett didaktiskt sätt. Jag har ofta fått uppleva att just den generation som är uppvuxen med moderna medier har en mera utpräglad och möjligtvis också lite nostalgiskt präglad sensibilitet och fascination för manuskript. Ämnet öppnar upp för många konkreta forskningsperspektiv och ägnar sig därför för mera avancerade kurser på MA-nivå.

Som jag har anfört ovan följer de två första avsnitten ett forskningsperspektiv som redan är inbyggt i de flesta nyare utgåvor som på ett eller annat sätt ger tillgång till textgenesen och manuskriptens konkreta materialitet. I de två sista avsnitten har jag medvetet försökt utvidga perspektivet eftersom jag tror att det är viktigt att filologiska insikter också kombineras med mera övergripande kulturvetenskapliga perspektiv. Mina två konkreta förslag följer den medieteoretiskt och mediehistoriskt inspirerade forskningstradition som har varit aktuell i tysk litteraturvetenskap de senaste två decennierna. Jag tror att i synnerhet föreställningen om skrivandets genealogi och ett motsvarande intresse för framställningen av skrivscener i litterära manuskript borde utnyttjas mera i nordiska litteraturvetenskapliga sammanhang. Även detta ämne ägnar sig för den akademiska undervisningen. Eftersom de flesta studerande fortfarande är vana vid att umgås med handskrifter, tryckta böcker och elektroniska medier är det enkelt att förmedla ett intresse för de olika mediernas specifika villkor som styr våra skriv- och läsvanor.

Litteratur

- Archivprozesse. Die Kommunikation der Aufbewahrung*, Hrsg. Hedwig Pompe & Leander Scholz, Köln: Dumont 2002
- Assmann, Aleida, *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*, München: Beck 1999
- Barthes, Roland, *Variations sur l'écriture/Variationen über die Schrift*, Mainz: Dietrich'sche Verlagsbuchhandlung 2006
- Behrend, Poul, »An Essay in the Art of Writing Posthumous Papers. The Great Earthquake Revisited«, *Kierkegaard Studies. Yearbook* 2003, pp. 48–109
- Benne, Christian, *Die Erfindung des Manuskripts. Zur Theorie und Geschichte literarischer Gegenständlichkeit*, Frankfurt: suhrkamp 2015
- Breve og Aktstykker vedrørende Søren Kierkegaard*. Bd. 1, utg. Niels Thulstrup, København 1953
- Brücker, Tobias, *Auf dem Weg zur Philosophie. Friedrich Nietzsche schreibt »Der Wanderer und sein Schatten«*, Paderborn: Fink 2019
- Campe, Rüdiger, »Die Schreibszene. Schreiben«, *Paradoxien, Dissonanzen, Zusammenbrüche. Situationen offener Epistemologie*, Hrsg. Hans Ulrich Gumbrecht & K. Ludwig Pfeiffer, Frankfurt a.M.: suhrkamp 1991, S. 759–772
- Carl Jonas Almqvist. Samlade Verk*, utg. Bertil Romberg, Bd. 5, *Törnrosens bok, Duodesupplagan, Band I-III*, texterna redigerade och kommenterade av Olof Holm & Petra Söderlund, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2003
- Curtius, Ernst Robert, »Goethes Aktenführung«, *Die neue Rundschau* 1951:1, S. 110–121
- Ernst, Wolfgang, *Das Rumoren der Archive. Ordnung aus Unordnung*, Berlin: Merve 2002
- Ernst, Wolfgang, *Das Gesetz des Gedächtnisses. Medien und Archive am Ende (des 20. Jahrhunderts)*, Berlin: Kadmos 2007
- Garff, Joakim, »'What did I find? Not my Self'. On Kierkegaard's Journals and the Pseudonymous Autobiography«, *Kierkegaard studies. Yearbook* 2003, pp. 110–124
- Gredal Jensen, Finn: »Henrik Ibsens Skrifter. Die norwegische Neuausgabe von Ibsens Gesamtwerk«, *Geschichte der Edition in Skandinavien*, Hrsg. Paula Henrikson & Christian Janss, Berlin & Boston: de Gruyter 2013, S. 357–372
- Grésillon, Almuth, *Literarische Handschriften. Einführung in die 'critique génétique'*, Bern u.a.: Peter Lang 1999
- Grum-Schwensen, Ane, *Fra strøtanke til værk. En genetisk undersøgelse af de kreative processer i den sene del af H.C. Andersens forfatterskab*, Ph.d.-afhandling, Odense: Syddansk universitet 2014
- Grum-Schwensen, Ane: »Images littéraires et recyclage dans les manuscrits d'Andersen«, *Genesis* 48, 2019, p. 159–168
- Kittler, Friedrich, *Aufschreibesysteme 1800/1900*, München: Fink 1995
- Kittler, Friedrich, *Grammophon, Film, Typewriter*, Berlin: Brinkmann & Bosse 1986
- Knudsen, Jette & Kondrup, Johnny, »Tekstkritiske retningslinier for Søren Kierkegaards Skrifter. Journaler, notesbøger og papirer«, *Søren Kierkegaards Skrifter* 17, s. 299–343
- Kondrup, Johnny, »Der Autor gesehen als sein eigener erster Leser. Eine Einführung in Søren Kierkegaards Skrifter«, *Editio. Internationales Jahrbuch für Editionswissenschaft* 17, 2003, S. 170–177
- Kondrup, Johnny, *Editionsfilologi*, København: Museum Tusulanum 2011
- 'Mir ekelt vor diesem tintenklecksenden Säkulum'. *Schreibszenen im Zeitalter der Manuskripte*, Hrsg. Martin Stingelin, München: Fink 2004
- Müller-Wille, Klaus, *Schrift, Schreiben und Wissen. Zu einer Theorie des Archivs in Texten von C.J.L. Almqvist*, Basel & Tübingen: Francke 2005
- Müller-Wille, Klaus, *Arimans arkiv. Reflexioner kring editionen av C.J.L. Almqvists amerikanska handskrifter*, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2019

- Müller-Wille, Klaus, »Marginalien, Zettelnotizen und eine verschluckte Feder – Schreibtheoretische Anmerkungen zur neuen dänischen und deutschen Edition des handschriftlichen Nachlasses von Søren Kierkegaard», *TextKritische Beiträge* 11, 2006, S. 27–44
- Nachlassbewusstsein. *Literatur, Archiv, Philologie 1750–2000*, Hrsg. Carlos Spoerhase & Kai Sinna, Göttingen: Wallstein 2017
- 'Schreibkugel ist ein Ding gleich mir: von Eisen'. *Schreibszenen im Zeitalter der Typoskripte*, Hrsg. Davide Giuriato, Martin Stingelin & Sandro Zanetti, München: Fink 2005
- Sina, Kai & Carlos Spoerhase, »Nachlassbewusstsein. Zur literaturwissenschaftlichen Erforschung seiner Entstehung und Entwicklung», *Zeitschrift für Germanistik* 3, 2013, S. 607–623
- Söderström, Göran, »Strindbergs måleri», *Strindbergs måleri*, utg. Torsten Mätte Schmidt, Malmö: Allhems 1972, s. 33–254
- Søren Kierkegaards Skrifter. Bd. 1–55*, utg. Niels Jørgen Cappelørn, Joakim Garff, Jette Knudsen, Johnny Kondrup & Alastair McKinnon. København: Gad 1997–2013
- Stingelin, Martin, »'Unser Schreibwerkzeug arbeitet mit an unseren Gedanken'. Die poetologische Reflexion der Schreibwerkzeuge bei Georg Christoph Lichtenberg und Friedrich Nietzsche», *Lichtenberg Jahrbuch* 11, 1999, S. 81–99
- Stingelin, Martin, »'Schreiben'. Einleitung». 'Mir ekelt vor diesem tintenklecksenden Säkulum'. *Schreibszenen im Zeitalter der Manuskripte*, Hrsg. Martin Stingelin, München: Fink 2004, S. 7–21
- 'System ohne General'. *Schreibszenen im digitalen Zeitalter*, Hrsg. Davide Giuriato, Martin Stingelin & Sandro Zanetti, München: Fink 2006
- Vismann, Cornelia, *Akten. Medientechnik und Recht*, Frankfurt a.M.: Fischer 2000
- Zanetti, Sandro, »Sich selbst historisch werden: Goethe – Faust», 'Schreiben heisst, sich selber lesen'. *Schreibszenen als Selbstlektüre*, Hrsg. Davide Giuriato, Martin Stingelin, & Sandro Zanetti, München: Fink 2008, S. 373–409

Noter

1. Johnny Kondrup, *Editionsfilologi* 2011, s. 33–42.
[Gå till notreferens 1](#)
2. Kondrup 2011, s. 43–87 och s. 229–236.
[Gå till notreferens 2](#)
3. Diskussionen kan gott kompletteras med en gemensam läsning av Finn Gredal Jensens »Henrik Ibsens Skrifter. Die norwegische Neuausgabe von Ibsens Gesamtwerk», *Geschichte der Edition in Skandinavien* 2013, s. 357–372.
[Gå till notreferens 3](#)
4. Editionsprojektet stödjer sig på en avhandling om Andersens skrivstrategier. Jfr Ane Grum-Schwensen, *Fra strøtanke til værk. En genetisk undersøgelse af de kreative processer i den sene del af H.C. Andersens forfatterskab* 2014. För projektets grundläggande textgenetiska perspektiv, se även Grum-Schwensen, »Images littéraires et recyclage dans les manuscrits d'Andersen», *Genesis* 48, 2019, s. 159–168.
[Gå till notreferens 4](#)
5. Citerat efter provversionen av den nya editionen av *lisjomfruen*. Jag har försökt transkribera den elektroniska texten (som använder olika färger) så att strykningar återges som överstruken text. Infogade ord eller passager återges med kursiv stil. Utgivarnas tillägg återges i hakparenteser.
[Gå till notreferens 5](#)
6. Citerat efter provversionen av *lisjomfruen*.
[Gå till notreferens 6](#)
7. Mina observationer stödjer sig på en provversion av den textkritiska kommentaren som Ane Grum-Schwensen har utarbetat för den nya utgåvan.

- [Gå till notreferens 7](#)
8. Citerat efter provversionen av *lisjomfruen*.
[Gå till notreferens 8](#)
9. Handskriftens estetiska egenvärde beskrivs utförligt i Almuth Grésillon, *Literarische Handschriften. Einführung in die 'critique génétique'* 1999.
[Gå till notreferens 9](#)
10. Se Christian Benne, *Die Erfindung des Manuskripts. Zur Theorie und Geschichte literarischer Gegenständlichkeit* 2015.
[Gå till notreferens 10](#)
11. I studien om Strindbergs måleri infogar Göran Söderström talrika beskrivningar av motsvarande manuskript. Jfr Göran Söderström, »Strindbergs måleri», *Strindbergs måleri* 1972, s. 33–254.
[Gå till notreferens 11](#)
12. Se Klaus Müller-Wille, *Schrift, Schreiben und Wissen. Zu einer Theorie des Archivs in Texten von C.J.L. Almqvist* 2005 och Müller-Wille, *Arimans arkiv. Reflexioner kring editionen av C.J.L. Almqvists amerikanska handskrifter* 2019 som jag stödjer mig på i det följande.
[Gå till notreferens 12](#)
13. Förkortningen »ASV» 5 refererar till C.J.L. Almqvist. *Samlade Verk. Bd. 5, Törnrosens bok, Duodesupplagan. Band I–III* 2003.
[Gå till notreferens 13](#)
14. Handskriften har inte edersats än. Mina observationer står i samband med förberedelsen av en edition inom ramen för C.J.L. Almqvist. *Samlade Verk*.
[Gå till notreferens 14](#)
15. Signaturen Vf 3:19 refererar till Kungliga bibliotekets handskriftskatalog. Eftersom handskriften *Nattstycke* (Vf 3:19) innehåller flera separata ark och lappar, använder jag mig av egna alfabetiska signaturer som Vf 3:19c och Vf 3:19d för att skilja mellan de olika bladen. De här återgivna citaten följer min egen förberedande transkription. Strykningar återges som strykningar och infogade ord och passager återges med kursiv stil.
[Gå till notreferens 15](#)
16. Jfr Benne 2015.
[Gå till notreferens 16](#)
17. Om de grundläggande arkivaliska principer som styr den nya editionen jfr Jette Knudsen & Johnny Kondrup, »Tekstkritiske retningslinier for Søren Kierkegaards Skrifter. Journaler, notesbøger og papirer», SKS 17, s. 299–343. Förkortningen SKS refererar till *Søren Kierkegaards Skrifter. Bd. 1–55* 1997–2013.
[Gå till notreferens 17](#)
18. Se Poul Behrend, »An Essay in the Art of Writing Posthumous Papers. The Great Earthquake Revisited», *Kierkegaard Studies. Yearbook* 2003, s. 48–109.
[Gå till notreferens 18](#)
19. Detta är ett ord som Carlos Spoerhase och Kai Sina har skapat för att beskriva den säregna form av estetik som kännetecknar moderna författares medvetna manuskriptproduktion, jfr Kai Sina & Carlos Spoerhase, »Nachlassbewusstsein. Zur literaturwissenschaftlichen Erforschung seiner Entstehung und Entwicklung», *Zeitschrift für Germanistik* 3, 2013, s. 607–623; *Nachlassbewusstsein. Literatur, Archiv, Philologie 1750-2000* 2017.
[Gå till notreferens 19](#)
20. Johnny Kondrup, »Der Autor gesehen als sein eigener erster Leser. Eine Einführung in Søren Kierkegaards Skrifter», *Editio. Internationales Jahrbuch für Editionswissenschaft* 17, 2003, s. 170–177.
[Gå till notreferens 20](#)

21. Grundläggande om växelverkan mellan skrivverktyg och skrivande se Martin Stingelin, »'Schreiben'. Einleitung», *'Mir ekelt vor diesem tintenklecksenden Säkulum'. Schreibszenen im Zeitalter der Manuskripte* 2004, s. 7–21; Roland Barthes, *Variations sur l'écriture/Variationen über die Schrift* 2006; Rüdiger Campe, »Die Schreibszenen. Schreiben», *Paradoxien, Dissonanzen, Zusammenbrüche. Situationen offener Epistemologie* 1991, s. 759–772.
[Gå till notreferens 21](#)
22. Jfr de tre samlingsvolymerna *'Mir ekelt vor diesem tintenklecksenden Säkulum'. Schreibszenen im Zeitalter der Manuskripte* 2004; *'Schreibkugel ist ein Ding gleich mir: von Eisen'. Schreibszenen im Zeitalter der Typoskripte* 2005; *'System ohne General'. Schreibszenen im digitalen Zeitalter* 2006.
[Gå till notreferens 22](#)
23. Friedrich Kittler, *Aufschreibesysteme 1800/1900* 1995; Kittler, *Grammophon, Film, Typewriter* 1986.
[Gå till notreferens 23](#)
24. Martin Stingelin, »'Unser Schreibwerkzeug arbeitet mit an unseren Gedanken'. Die poetologische Reflexion der Schreibwerkzeuge bei Georg Christoph Lichtenberg und Friedrich Nietzsche», *Lichtenberg Jahrbuch* 11, 1999, s. 81–99.
[Gå till notreferens 24](#)
25. Se Tobias Brücker, »Auf dem Weg zur Philosophie. Friedrich Nietzsche schreibt *Der Wanderer und sein Schatten*» 2019.
[Gå till notreferens 25](#)
26. Brev från Søren Kierkegaard till Julie Thomsen (Febr. 1847). Citerat efter *Breve og Aktstykke vedrørende Søren Kierkegaard*. Bd. 1, 1953, s. 165.
[Gå till notreferens 26](#)
27. Joakim Garff, »'What did I find? Not my Self'. On Kierkegaard's Journals and the Pseudonymous Autobiography», *Kierkegaard studies. Yearbook* 2003, s. 110–124, citaten nedan på s. 119.
[Gå till notreferens 27](#)
28. Handskriften är inte paginerad. Texten är skriven upp och ner i förhållande till annan text i handskriften.
[Gå till notreferens 28](#)
29. Wolfgang Ernst, *Das Rumoren der Archive. Ordnung aus Unordnung* 2002; *Archivprozesse. Die Kommunikation der Aufbewahrung* 2002; Ernst, *Das Gesetz des Gedächtnisses. Medien und Archive am Ende (des 20. Jahrhunderts)* 2007.
[Gå till notreferens 29](#)
30. Aleida Assmann, *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses* 1999.
[Gå till notreferens 30](#)
31. Ernst Robert Curtius, »Goethes Aktenführung», *Die neue Rundschau* 1951:1, s. 110–121.
[Gå till notreferens 31](#)
32. Cornelia Vismann, *Akten. Medientechnik und Recht* 2000.
[Gå till notreferens 32](#)
33. Sandro Zanetti, »Sich selbst historisch werden: Goethe – Faust», *'Schreiben heisst, sich selber lesen'. Schreibszenen als Selbstlektüre* 2008, s. 373–409.
[Gå till notreferens 33](#)
34. I en tidigare uppsats har jag redan försökt analysera denna sida. Jfr Klaus Müller-Wille, »Marginalien, Zettelnotizen und eine verschluckte Feder – Schreibtheoretische Anmerkungen zur neuen dänischen und deutschen Edition des handschriftlichen Nachlasses von Søren Kierkegaard», *TextKritische Beiträge* 11, 2006, s. 27–44.
[Gå till notreferens 34](#)

Om användningen av Svenska Vitterhetssamfundets utgåvor

När Svenska Vitterhetssamfundet bildades 1907 utsändes ett upprop med inbjudan att teckna medlemskap. Det var underskrivet av en imponerande samling företrädare för kulturlivet: Svenska Akademiens sekreterare, riksantikvarien, riksarkivarien, Kungl. bibliotekets överbibliotekarie (sedermera riksbibliotekarien), en lång rad andra bibliotekarier, professorer, lektorer, rektorer och en riksdagsman. Samfundets syfte angavs vara att utge »de bästa alstren» av landets litteratur i »upplagor, som icke blott tillfredsställa det populära behovet, utan äfven strängt vetenskapliga kraf».¹ Målgrupperna var, förutom litteratur- och språkforskare, den litteraturintresserade allmänheten, universitetsstudenter och skolelever via modersmåls lärarna. Vår uppgift är att försöka visa om – och i så fall hur och när – Svenska Vitterhetssamfundet har lyckats i sina ambitioner att nå ut till de avsedda läsarna och användarna.

Vitterhetssamfundets medlemskader

Medlemmar som fångades in genom uppropet erhöll mot en årsavgift de verk som utkom häftesvis, och produktionen sköttes av Bonniers förlag.² Vilka som i stället köpte utgåvorna i bokhandeln är inte lätt att få reda på, men hur Samfundet genom ombud på olika platser har lyckats förmedla utgivningen till de nämnda målgrupperna går att avläsa av våra medlemsförteckningar. Sådana står att finna i de årligen utkomna *Meddelanden från Svenska Vitterhetssamfundet* fram till och med 1982 ([bild 1](#)). Flertalet medlemmar är försedda med titlar och uppdelade efter bostadsorter. Där framgår att alstren har spritts över landet från Ystad i söder till Haparanda i norr. Bland bosatta i Falun finner man exempelvis fil. dr Selma Lagerlöf.³

MEDLEMSFÖRTECKNING 1910

*(Misstag i namn eller adress torde benäget beriktigas i bref till
samfundets sekreterare)*

DJURSHOLM

BERG, R. G:SON, Docent.
COLLIJN, GUSTAF, Författare.
LILLJEKVIST, FR., Arkitekt, *ständig ledamot*.
LÄFFLER, L. FR., Professor.

ERIKSBERG, KATRINEHOLM

CARL CARLSON BONDE, Friherre, Öfverstekammarjunkare.

FALUN

ANDERSSON, OLGA, Lärarinna vid elementarläroverket för flickor.
LAGERLÖF, SELMA, Fil. D:r.
LAGERSTEDT, A., Läroverksadjunkt.
OLANDER, VALBORG, Seminarieadjunkt.
PIRA, K., Läroverksadjunkt.
RUNDBERG, G., Fröken.
SÖRENSEN, ANNA, Seminarieadjunkt.
WESTHOLM, A. E., Lektor.

FRÄMMESTAD

HIERTA, P., Friherre.

GRÄSTORP

HALLER, NAT., e. o. Provinsialläkare.

GÄFLE

EDQUIST, C., Folkskoleinspektör.

Bild 1. Förteckningens inledande sida i första numret av *Meddelanden från Svenska Vitterhetssamfundet*. Som framgår utgör pedagogerna en betydande andel av medlemmarna.

Utgivningen fick en rivstart. Till Samfundets stora lycka hade kassaförvaltaren, riksdagsmannen och grosshandlaren Hjalmar Wijk, bosatt i Göteborg, lyckats

värva inte mindre än 72 ständiga medlemmar (varav 24 grosshandlare), som fick punga ut med 200 kronor vardera. På detta kapital byggde Wijk sedan i inledningsskedet upp en ekonomiskt stabil verksamhet. Under 1910–1911 utkom i serien Svenska Författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet (SFSV): veckobladet *Then Swänksa Argus* (h. 1),⁴ *Samlade skrifter* av Carl Gustaf af Leopold (h. 1) och *Samlade skrifter* av Erik Johan Stagnelius (h. 1).⁵

Till ett anförande vid Vitterhetssamfundets årsmöte 2006 har Petra Söderlund sammanställt statistik över de tre första årens medlemmar.⁶ Hon kunde visa att medlemskapet främst appellerade till akademiker, 171 av 294 medlemmar hörde till den kategorin. Dit bör också de tolv institutioner räknas som hade goda möjligheter att sprida kunskap om utgåvorna, bland dem sju läroverksbibliotek. Från näringslivet hade 54 tecknat medlemskap och övriga 57 medlemmar får anses utgöra den litteraturintresserade allmänheten. Om alla som lockats av appropet verkligen läste utgåvorna är svårt att säga. En del betalade kanske årsavgiften i första hand för att stödja verksamheten, andra för att pryda salongsbordet med de förgyllda band Bonniers erbjud (bild 2).⁷

Bild 2. Albert Bonniers förlag erbjöd de medlemmar som önskade få sina häften inbundna ett halvfranskt band i röd chagrin och marmorerat överdragspapper. På bilden visas ett alternativt praktutförande med generös guldornamentik.

År 1920 nådde Vitterhetssamfundet sin kulmen hittills vad gäller antalet medlemmar: 1 161 (tabell 1).⁸ Institutionernas antal hade ökat till 89, varav de flesta var skolbibliotek och lärarseminarier – skolans värld var i majoritet. Därefter

följde universitet och högskolor, och först på tredje plats kom bibliotek öppna för andra litteraturintresserade. Sedan 1910 har en ny kategori medlemmar tillkommit, tolv utländska institutioner, till största delen universitetsbibliotek i Norden, Tyskland och USA.

År 2016 hade Vitterhetssamfundets medlemsantal sjunkit till 250. Av dem som har försvunnit är största delen privatpersoner. Cirka 20 procent av medlemmarna är nu institutioner: 30 svenska – mestadels stads- och universitetsbibliotek – men inte ett enda skol- eller lärarhögskolebibliotek. Bara utländska universitetsbibliotek uppvisar en ökning.

Den tydligaste tendensen är det minskade intresset från skolområdets sida. Tappet i fråga om skolbiblioteken bör betyda att brukarna blivit betydligt färre.⁹

Tabell 1. Medlemmar i Svenska Vitterhetssamfundet 1920 och 2016

	1920	2016
Medlemmar totalt	1 161	250
<i>Svenska institutioner</i>	77	30
Högskole- och universitetsbibliotek	10	12
Lärarseminariebibliotek/ lärarhögskolebibliotek	12	–
Skolbibliotek	36	–
Stadsbibliotek o. liknande	15	10
Lärda sällskap	4	2
Övr. svenska institutioner	–	6
<i>Utländska institutioner</i>	12	19
Universitetsbibliotek	9	16
Övriga bibliotek	3	3
Summa institutioner	89	49

Moderniserade utgåvor

Att modernisera stavningen i texter hämtade från Vitterhetssamfundets editioner har varit *ett* sätt att nå fler läsare. I Sverige genomfördes en omfattande rättstavningsreform 1906, och gammalstavning anses sedan länge kunna skapa ett läsmotstånd.¹⁰ I alla Vitterhetssamfundets textkritiska utgåvor av verk från Stiernhielm till Fröding följs naturligtvis originalstavningen i grundtexterna.

Moderniserade utgåvor av texter i samlingsverk som utnyttjat våra editioner har nått bokmarknaden då och då. Tre projekt är värda att uppmärksammas särskilt. När editionen av C.J.L. Almqvist. Samlade Verk planlades, bestämdes att det parallellt skulle utges ett urval av verken, där stavningen men inte ordformerna

moderniserades. Urvalsutgåvan fick namnet C.J.L. Almqvist. Skrifter, och serien startade samtidigt som Samlade Verk 1993 med *Det går an* (1838 års version). Skrifter kom att omfatta tio volymer. Moderniseringen genomfördes av förläggaren Krister Gidlund i samråd med Vitterhetssamfundets dåvarande huvudredaktör.¹¹

Bakom ett annat utgivningsprojekt, där moderniserad stavning praktiseras, ligger Svenska Akademien som startade en serie Svenska klassiker 1995. Verken är kommenterade och inleds med en essä av en Akademedamot. Av seriens hittills utkomna 42 utgåvor bygger sex på Vitterhetssamfundets editioner: skrifter av Hedvig Charlotta Nordenflycht (1996), Johan Ludvig Runeberg (1998), Thomas Thorild (2000), Adolph Törneros (2009), Skogekär Bergbo (2015) och Anna Maria Lenngren (2020). Utgåvorna skänks till de gymnasiebibliotek som vill ta emot dem och till universitet i utlandet, där det finns undervisning i svenska.¹²

Ett specialfall är den moderniserade utgåvan *JLR. Johan Ludvig Runeberg i urval* redigerad av Hedvig Rask och initierad av Svenska litteratursällskapet i Finland i samband med att 200-årsjubileet av skaldens födelse firades 2004. I förordet står att den huvudsakliga målgruppen är »landets svenska skolungdom och deras lärare». En särskild upplaga skänktes till alla svenskspråkiga gymnasister, medan svenskspråkiga högstadieskolor och yrkesinstitut erhöll klassuppsättningar.¹³ Texterna i *JLR* återges efter Svenska litteratursällskapets textkritiska utgåva, *Samlade skrifter* av Johan Ludvig Runeberg,¹⁴ som tillkom i samarbete med Svenska Vitterhetssamfundet under den utdragna perioden 1931–2005. Till antologin utarbetades också en 30-sidig lärarhandledning, som innehåller övningsuppgifter, ordförklaringar och ett avsnitt om gamla ordformer.¹⁵ Redaktören för jubileumsutgåvan har beklagat att någon återkoppling inte inkrävdes från skolorna, men hon har fått veta att den kommit till användning i undervisningen.

Antologier

Antologier borde kunna utgöra en lämplig spridningsväg för Vitterhetssamfundets ederade texter. Under perioden 1933–1983 utkom på svenska förlag över 270 antologier som vände sig till den litteraturintresserade allmänheten. Uppgiften är hämtad från Staffan Björcks *Svenska språkets skönheter. Om den lyriska antologin i Sverige – dess historia och former* (1984). En genomgång av den katalog som avslutar Björcks undersökning visar att ett 20-tal antologier har ett urval författare som ingår i Vitterhetssamfundets kader. Frågan är om det är våra kritiska editioner som varit textförlagor.¹⁶ I början av 1930-talet hade redan ett dussin lyriker publicerats i Samfundets serie. Resultatet blev rätt nedslående. Det uppdragas bara en antologi, där det explicit anges att förlagor hämtats från SFSV, nämligen Björn Juléns *Barocklyrik* (1962) med dikter av Stiernhielm, Lucidor, Runius och

Dahlstierna i originalstavning. Betecknande för antologierna är annars att läsaren lämnas helt utan information om varifrån de enskilda dikterna har hämtats.¹⁷ Modernisering av stavningen är en regel med få undantag, förutom *Barocklyrik* kan Bo Carpelans *Finlandssvenska lyrikboken* (1967) nämnas. Där förekommer ett urval Runebergdikter i originalstavning.

Att söka igenom skolantologier för att fiska efter texter hämtade från Vitterhetssamfundets editioner visar sig snart ge samma klena resultat.¹⁸ Från 1955 till ca 1985 dominerades marknaden av Bernhard Tarschys och Gunnar Tideströms *Dikt och tanke*.¹⁹ Serien, som utkom i tre delar, innehöll förutom svensk poesi också prosa och en hel del annan västerländsk litteratur. Målgruppen var gymnasieelever, och varje del avslutades med förslag till övningsuppgifter.²⁰ Inte heller i *Dikt och tanke* anges varifrån urvalet har hämtats. I regel är äldre texters stavning moderniserad, men där förekommer »språkprov», nedkortade avsnitt med originalstavning.²¹ Det är bara ett prosaavsnitt från *Then Swänska Argus*, »Om Svenska språket» (1733) som efter en jämförelse mellan antologins och Vitterhetssamfundets text visar sig ha hämtats från Samfundets vetenskapliga edition.²²

Information om textförlagor saknas också i den antologi som är väl spridd idag, *Upplev litteraturen*, där samtliga svenska texter har moderniserats. Men i en tillhörande språkhandbok, *Svenska impulser*, lever språkprovet från *Then Swänska Argus* 1733, om »Svenska språket», vidare.²³

Helt annorlunda ser det ut i de antologier som främst riktar sig till universitet och högskolor. Samtliga anger generellt eller specifikt varifrån förlagorna kommer, och originalstavning behålls överallt.

Sveriges litteratur utkom i åtta delar 1962–1968. Huvudredaktörer var en litteraturvetare och en nordist från Stockholms universitet.²⁴ Textkritiska utgåvor har följts i första hand; bidrag från tolv författare har hämtats från Svenska Vitterhetssamfundet serie. I andra hand har originaltryck eller handskrifter använts.²⁵

På initiativ av akademiker vid Lunds universitet utkom 1967 en antologi med enbart poesi, *Svensk lyrik från medeltid till nutid*.²⁶ Den skiljer sig från *Sveriges litteratur* genom att välja förlagor i första hand från en diktsamling författaren själv har utgivit. I andra hand har en textkritisk edition kommit till användning. Samma författare som *Sveriges litteratur* valde från Vitterhetssamfundets editioner ingår, men dikturvalet är delvis ett annat.²⁷

När *Sveriges litteratur* inte längre lagerhölls på förlaget, utgavs på initiativ av Svenska Vitterhetssamfundet *Svensk litteratur* i fem delar 1993–1996.²⁸ Vid valet av textförlagor följdes samma principer som i *Sveriges litteratur*.

Lyrikantologin *Svensk poesi*, sammanställd av Lunda-akademikerna Daniel Möller och Niklas Schiöler utkom 2016. För dikturvalet har vetenskapliga editioner

prioriterats. Sammanlagt har Vitterhetssamfundets serier fått bidra med förlagor till inte mindre än 22 författare – dubbelt så många lyriker som i *Sveriges litteratur*.²⁹ Därmed är den senaste antologin i sitt slag den största förmedlaren av Svenska Vitterhetssamfundets ederade texter. En lovande tendens.

De litterära sällskapen

En viktig grupp, som också representerar »det populära behovet» är Sveriges litterära sällskap. Kring inte mindre än elva av Samfundets hittills utgivna författare har ett eget sällskap bildats.

Almqvistsällskapet var initiativtagare till utgivningen av Samlade Verk och bidrar ofta vid marknadsföringen av nya band genom olika evenemang.³⁰

Ett fruktbart samarbete med Selma Lagerlöfsällskapet ligger bakom Selma Lagerlöf-arkivet, som är en digital struktur för författarskapet, tillgänglig via Litteraturbanken, en webbplats främst för svensk skönlitteratur. Hittills har tre verk också utgivits i bokform av Vitterhetssamfundet: *Körkarlen*, *Gösta Berlings saga* och *Tal*.³¹ Den kritiska utgåvan av novellsamlingen *Osynliga länkar* föreligger än så länge enbart i digital form.

Litteraturskola

Numera finns en värdefull pedagogisk resurs tillgänglig, Litteraturbankens skola. Den är utarbetad av Ann Boglind och Anna Nordlund och lanserades i maj 2014. Materialet tillhandahölls då av Selma Lagerlöf-arkivet,³² och syftet var att erbjuda elever både i ÅK 6–9 och i gymnasiet att läsa och diskutera Lagerlöfs prosaverk.

I september 2016 utvidgades materialet i Litteraturskolan med en lyrikavdelning som innehåller ett fyrtiotal författarskap jämte lärarhandledning till dikterna.

Av de dikter lyrikavdelningen erbjuder har flera hämtats ur Vitterhetssamfundets sortiment. Vilka författare det gäller framgår av förteckningen nedan, indelad i skolstadier med antal texter inom parentes. Sammanlagt rör det sig om 52 olika dikter, ett par erbjuds på två nivåer, såsom dikterna av Israel Holmström.³³ Beteckningen SA innebär att texten ingår i Svenska Akademiens klassikerserie, där den är moderniserad.³⁴

- **ÅK 1–5**
  - Thorild (1 SA)
  - Stagnelius (2)
  - Runeberg (1 SA)
  - Fröding (7)
- **ÅK 6–9**
  - Holmström (1)
  - Nordenflycht (1)
  - Bellman (1)

- Lenngren (4)
- Wallin (1)
- Runeberg (4, 2 SA)
- **Gymnasiet**
  - Holmström (1)
  - Nordenflycht (1, 3 SA)
  - Bellman (3)
  - Lidner (1)
  - Lenngren (4)
  - Stagnelius (5)
  - Runeberg (1, 9 SA)

Ett illustrativt exempel är Holmströms dikt om Pompe.³⁵ Den presenteras i en moderniserad version och följs av tips om hur dikten kan analyseras. Där finns också en länk till Samfundets utgåva, redigerad av Bernt Olsson i Ny serie.

För att jag skall kunna redogöra för i vilken grad Litteraturskolan har använts, har Litteraturbanken generöst låtit mig få tillgång till en annars inte offentlig besöksstatistik ([tabell 2](#) & [3](#)). Sju av Vitterhetssamfundets lyriker, exempelvis Holmström, Bellman och Runeberg, syns inte i statistiken, eftersom deras dikter har förts ihop under rubriken »Övriga dikter». Uppställningen visar antal besökta sidor registrerade under perioden 1 januari–4 september 2017. Litteraturskolans startsida har laddats ned 3 688 gånger. Besök registreras emellertid per IP-adress, så flera personer kan vara verksamma på en adress; vidare kan en person byta modem under en visning, och varje gång registreras ett nytt besök. Om en person surfar runt men gör paus, räknas återgången som ett nytt besök. Det finns alltså skäl att vara försiktig vid tolkningen av siffrorna, men med statistikens hjälp kan vi ändå konstatera att elever och lärare troligen har läst och kanske använt Vitterhetssamfundets texter. Bakom Litteraturskolans framgång ligger förstås ett idogt arbete med att informera pedagoger och bibliotekarier om hjälpmedlets existens.³⁶

Sedan 2004 görs alla texter i Svenska Vitterhetssamfundets serier fritt tillgängliga på Litteraturbanken. Genom digital publicering har Samfundet erhållit ett utmärkt redskap för att försöka återerövra sina målgrupper – inte minst skolans värld.

Tabell 2. Besöksstatistik från Litteraturbankens skola 2017, antalet besök (eg. besökta sidor), prosa

	Skolstadium	Besök
<i>Gösta Berlings saga</i>	Elever GY	78
	Lärare GY	29
<i>Osynliga Länkar</i>	Lärare F–5	3

	Skolstadium	Besök
	Elever ÅK 6–9	64
	Lärare ÅK 6–9	6
	Elever GY	49
	Lärare GY	26
<i>Körkarlen</i>	Lärare ospec.	6

Tabell 3. Besöksstatistik från Litteraturbankens skola 2017, antalet besök (eg. besökta sidor), lyrik

	Skolstadium	Besök
Nordenflycht	Elever GY	60
	Lärare GY	9
Lenngren	Elever ÅK 6–9	57
	Lärare ÅK 6–9	7
	Elever GY	66
	Lärare GY	22
Fröding	Elever F–5	59
	Elever ÅK 6–9	96
	Lärare ÅK 6–9	52

Forskares användning av Vitterhetssamfundets utgåvor

I mitt föredrag på NNE-konferensen i Helsingfors 2009 hade jag företagit en mindre undersökning av användning av variantförteckningar i textkritiska utgåvor, och jag kunde konstatera att forskares användning av variantförteckningar var ytterst blygsam, för att inte säga mestadels obefintlig. Litet bättre såg det ut med användningen av uppgifter i ordförklaringar och realkommentarer och allra mest användes, inte förvånande, de etablerade texterna.³⁷

Inför NNE-konferensen 2017 företog jag en ny undersökning som gällde forskares användning av Svenska Vitterhetssamfundets utgåvor, närmare preciserat användning som sträcker sig bortom enbart hänvisning till etablerade texter. Jag utgick från uppsatser publicerade i *Samlaren*, från och med 1970 till och med 2016, som på ett eller annat sätt behandlar författarskap utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet vid tiden för den aktuella uppsatsens publicering.

Jag fann 23 uppsatser (inklusive en i avdelningen »Miscellanea» 1995) relevanta för min undersökning, varav en övervägande majoritet, 20 stycken, innehöll hänvisningar till antingen kommentar eller inledningstext eller förde resonemang kring textetableringen i någon av Vitterhetssamfundets utgåvor. Några exempel:

Louise Vinge hänvisar 1973 i uppsatsen »Tre svenska dikter om de fem sinnen och kärleken» bland annat till kommentartext och ordförklaringar i Vitterhetssamfundets utgåva av Georg Stiernhielm och Samuel Columbus, *Spel om Herculis vägeval*, utgiven av Agne Beijer och Elias Wessén.³⁸ Gunilla Dahlberg resonerar 1974 i uppsatsen »Datering av skrifter med hjälp av vattenmärken» kring sådan datering som gjorts i kommentaren till några av Vitterhetssamfundets utgåvor (s. 97 not 1), Stig Wikander diskuterar 1976 i »Stagnelius i Uppsala» textetableringen i Fredrik Bööks Stagneliusutgåva i Vitterhetssamfundets regi (s. 218 not 4) och Dag Hedman hänvisar 1997 i »Kampen om det gustavianska» flitigt till uppgifter i kommentaren till Vitterhetssamfundets utgåva av Kellgrens Samlade skrifter (t.ex. s. 31 not 25 och s. 33 not 64).

Slutsatsen av denna lilla undersökning är att forskares användning av Vitterhetssamfundets utgåvor huvudsakligen handlar om etablerade texter samt kommentarer och inledningstexter. Variantredovisningen verkar, som jag också tidigare konstaterat, vara av marginellt intresse – men är trots det viktig som ett slags notapparat eller ryggrad i den textkritiska utgåvan. Hur den sedan kan presenteras mest begripligt är en annan fråga som jag lämnar därhän nu.

Övriga läsares användning av Vitterhetssamfundets utgåvor

Forskare är dock endast en av målgrupperna för Vitterhetssamfundets utgåvor. Vi har också ambitionen, eller förhoppningen, att åtminstone vissa av våra utgåvor ska intressera om inte gemene man så kanske en någorlunda bildad allmänhet. Det var tanken bakom etableringen av den blå serien, eller Svenska författare. Ny serie, som den egentligen heter.

Serien utgörs av litet mer lätthanterliga utgåvor med mindre omfattande kommentarer, mer estetiskt lockande utseende än den äldre serien, som länge utkom i form av gråaktiga häften, och med urval av verk hellre än hela samlade verk-utgåvor. Det visade sig också att formatet för denna nya serie lämpade sig väl för en särskild satsning på kvinnliga romanförfattare. Från universitetshåll hade kommit önskemål om utgåvor av kvinnliga romanförfattare från 1800-talet, för att kunna införliva sådana författarskap i kursplanerna. Det första resultatet av satsningen var hela fyra utgåvor år 2000: Fredrika Bremers *Familjen H**** och *Grannarne*, Emilie Carléns *Pål Värning* och Sophie von Knorrings *Illusionerna*. Romanerna utkom inbundna i hårdband med skyddsomslag, men också i mjukband så att priset kunde hållas lågt för studenternas skull.

En av de senaste utgåvorna i serien är Fredrika Bremers *Hertha*, där vi med råge har lyckats med att nå utanför en vanligtvis ganska snäv krets läsare och köpare. Om försäljningen av 'tyngre' utgåvor av numera mer marginaliserade författarskap som Olof von Dalin, Haquin Spegel och Carl Gustaf af Leopold är försumbar (Dalin sålde år 2017 endast ett exemplar vardera av de sex volymer som hittills utkommit

utom en volym som sålde i två exemplar, Spegel sålde ett exemplar vardera av sex utkomna volymer och Leopold sålde endast ett exemplar vardera av två olika häften av totalt 23 utkomna häften) så ser det helt annorlunda ut för *Hertha*, som år 2016, när boken utkom sålde i 194 ex. och som 2017 sålde i 171 exemplar.

En annan utgåva, eller ett annat utgivningsprojekt, är C.J.L. Almqvists Samlade Verk. Där verkade förhoppningen, åtminstone inledningsvis, vara stor om att sälja hundratals exemplar av varje volym. Denna förhoppning har dock kommit på skam. Utgåvan har endast drygt 40 prenumeranter och lagren med Almqvistböcker i Köla (i Värmland) och på Mariatorget i Stockholm bångnar av hundratals osålda exemplar av inte endast mindre kända verk som *Herrarna på Ekolsund* och *Karmola*, utan även av mer välkända verk som *Amorina* och de flesta utkomna volymer av samlingsverket Törnrosens Bok. Böckerna säljer med få undantag endast i ensiffrigt antal per år, om de alls säljer. Undantag finns dock: Ett mer välkänt verk, *Drottningens juvelsmycke*, utgivet av Lars Burman, har det senaste året börjat säljas i markant högre utsträckning. Försäljningen har innan dess och sedan utgåvan kom 2002 mestadels handlat om ensiffrigt antal sålda böcker per år. Men sedan 2017 har en förändring skett. Från att under 2016 ha sålt i sju exemplar har boken 2017 sålt i 46 exemplar.

**Tabell 4. Försäljningen av
Drottningens juvelsmycke 2012–
2017**

År	Antal
2012	5
2013	5
2014	6
2015	7
2016	7
2017	46

Förklaringen till denna försäljningsökning är varken att Svensk television sänt någon teveserie baserad på verket, att det blivit en succéfilm eller att någon bloggare skrivit om det, utan att priset har halverats sedan hösten 2016. Från att ha kostat 125 kronor i förlagspris till bokhandeln (vilket gjorde att boken kostade runt 200 kronor bokhandeln) är förlagspriset nu 60 kronor. Det har fått till följd att exempelvis internetbokhandeln Adlibris i dagsläget säljer boken, som är trådbunden, för 99 kronor.

Men ett ännu tydligare exempel på prisets betydelse för köplusten, och därmed tillgängligheten, utgör Almqvists *Det går an* i 1839 års version, som orsakade skandal när den utkom, eftersom den pläderade för särboförhållande och

kvinnans rätt att bestämma över sig själv och sitt eget liv. Den utkom på Vitterhetssamfundet, med Johan Svedjedal som utgivare, år 2011 och sålde redan från början ganska bra, med vårt mått mätt: 35 till 82 exemplar per år. Detta är också Almqvists mest omtalade och lästa verk och ingick, när jag gick på gymnasiet i början av 1980-talet, fortfarande i kursplanen. År 2016 sålde den plötsligt i hela 509 exemplar och 2017 i 284 exemplar.

**Tabell 5. Försäljningen av
Det går an (1839 års version)**

År	Antal
2011	82
2012	35
2013	47
2014	78
2015	61
2016	509
2017	284

Förklaringen till försäljningsökningen är att när den lilla upplagan om några hundra exemplar i hårdband började tryta bestämde vi oss för att testa att låta trycka en mjukbandsutgåva som skulle kunna säljas för en ringa summa. Vårt förlagspris för den blev 40 kronor och internetbokhandeln Adlibris säljer den just nu för 63 kronor.

Jag menar att dessa två exempel visar att pris och tillgänglighet är avgörande för vilken utgåva som blir läst och använd. Innan vår mjukbandsutgåva kom verkar människor huvudsakligen ha köpt de kommersiella pocketutgåvor som fanns tillgängliga i bokhandeln, istället för att köpa Vitterhetssamfundets textkritiska utgåva. Men när priset på vår utgåva hamnade på samma nivå som de kommersiella utgåvorna så hände något. Alltså: Finns en kommersiell utgåva i pocket till ett lågt pris så kommer den ändå att sälja bättre och läsas och användas mer än en aldrig så ordentligt utarbetad textkritisk utgåva som är mer otillgänglig och kanske också mycket dyrare. Men finns en textkritisk utgåva lätt tillgänglig och till ett bra pris är chanserna stora att den kommer att användas. Slutsatsen är att om vi vill att våra tryckta utgåvor ska användas måste vi se till att de inte blir för dyra att köpa och, förstås, att de finns i bokhandlarnas databaser så att de kan hittas.

Ökad försäljning som en effekt av prissänkningen av hittills publicerade volymer i Almqvists Samlade Verk kan dock inte ses för alla volymer, tvärtom gäller försäljningsökningen åtminstone till dags dato i princip endast *Det går an*

och *Drottningens juvelsmycke*, det vill säga två av Almqvists mest kända och fortfarande levande verk som också finns utgivna av kommersiella förlag och tillgängliga i bokhandeln. Något ökat intresse för mindre kända verk, som det ofullbordade ungdomseposet *Karmola* eller den likaledes ofullbordade *Ordbok öfver svenska språket i dess närvarande skick* har hittills inte kunnat ses, trots halverat pris. Det verkar finnas en gräns för hur lång *den långa svansen* är, det vill säga Chris Andersons benämning för att om även aldrig så obskyra produkter blir upptäckbara via internet så kommer kännedomen om dessa och därmed försäljningen att öka.³⁹ Eller också behöver änden på den långa svansen bara litet mer tid på sig.

Användning av behovstryck ur Vitterhetssamfundets utgivning

Teorin om den långa svansen tycks inte heller vara tillämpbar på några utsålda utgåvor som hösten 2016 gjordes tillgängliga via *print on demand* eller *behovstryck*, genom att firman Publit fick några av de pdf-filer som Litteraturbanken skapat av Vitterhetssamfundets äldre utgåvor som skannats in. Det handlar om Samlade skrifter av Carl Michael Bellman respektive Hedvig Charlotta Nordenflycht, Olof von Dalins *Then Swänska Argus* och Adolf Törneros *Brev och dagboksanteckningar*. Dessa har hittills (och mina siffror gäller till och med april 2018) sålt i åtta exemplar av textdelen till Bellmans *Fredmans epistlar*, fyra exemplar av ordboken till *Fredmans epistlar*, ett exemplar av ett häfte Törneros och ett exemplar vardera av Nordenflycht del 2–3 och två exemplar av del 1. De flesta av Vitterhetssamfundets utgåvor tillgängliga som behovstryck har hittills, efter två och ett halvt år, inte sålt i ett enda exemplar.

Användningen av Vitterhetssamfundets utgåvor i Litteraturbanken

Vi kan förstås också se till att öka den potentiella användningen genom att göra utgåvorna helt gratis tillgängliga i elektronisk form på Internet. Som redan framgått gör ju Svenska Vitterhetssamfundet också så med alla sina utgåvor, som med viss tidsmässig eftersläpning blir tillgängliga i Litteraturbanken. Tillsammans med bokcirklar.se har Litteraturbanken också initierat en digital läsecirkel, ledd av Immi Lundin som givit samtalsförslag kring böckerna, åren 2015–2016 på temat »Tidlösa kvinnoöden». *Det går an* hörde till de böcker som lästes och diskuterades i cirkeln.⁴⁰ Enligt Therese Röök på Litteraturbanken hade just *Det går an* rönt störst intresse: Över 70 personer anmälde sig för att delta i cirkeldiskussionen kring den boken.⁴¹ Just 1839 års version av *Det går an* finns ännu inte i textkritisk utgåva i Litteraturbanken, men tidigare och senare versioner finns, både som etexter och epub, för nedladdning, liksom faksimilen av originalet.

Intressant är dock att de av våra utgivna författare som läses och laddas ner i Litteraturbanken inte nödvändigtvis är desamma som de som också beställs i större omfattning från Vitterhetssamfundet. Litteraturbanken publicerar en gång i månaden statistik över besök, eller »De mest lästa verken», och »De mest nedladdade epubarna», tyvärr dock utan siffror. Litteraturbanken har heller inte lyckats få fram några siffror för mig att arbeta med så jag får nöja mig med en ganska oprecis analys.

Listorna brukar månad för månad toppas av verk av Hjalmar Söderberg, August Strindberg, Selma Lagerlöf, Karin Boye och Harry Martinsons *Aniara*. Av dessa har Lagerlöf utgivits av Vitterhetssamfundet och då endast några enstaka verk. En intressant iakttagelse för Svenska Vitterhetssamfundet är att Sophia Elisabet Brenners *Poetiske Dikter 1713*, månad efter månad ligger på mellan plats 11 och 18 bland mest lästa verk. Det är mer än de beställningar vi får till Vitterhetssamfundet; år 2017 sålde inte ett enda exemplar av den textkritiska utgåva av Valborg Lindgärde som utkom 2009 (text) och 2013 (kommentar). Men det är *inte* den digitalt tillgängliga utgåvan från Svenska Vitterhetssamfundet, som har besökts i Litteraturbanken, även om den finns tillgänglig där. Istället är det ett faksimil av originalet eller möjligen en e-text efter originalet (statistiken är oklar i det fallet) som har intresserat besökarna eller läsarna.

Eftersom Litteraturbanken inte har kunnat få fram några exakta siffror så vet vi inte hur många besök som gjorts varje månad, inte heller om det är från olika användare. Det kan vara frågan om en enstaka person som sysslar med Brenner och som därför regelbundet besöker faksimilen av originalutgåvan i Litteraturbanken. Den slutsats vi kan dra av statistiken är i vilket fall som helst att den som intresserar sig för att läsa, eller besöka, Brenners *Poetiske Dikter 1713* i digital form har föredragit faksimilen av originalutgåvan framför den textkritiska utgåvan. En slutsats som i sin tur föder en fundering om att det kanske i vissa fall räcker att tillgängliggöra originaltexter i faksimil istället för att lägga ner möda och pengar på textkritisk utgivning. Genetiska analyser och forskning kring författarskapet med hjälp av metoder utarbetade inom textkritiken kan ju göras ändå. Detta var ju för övrigt också ämnet för den förra NNE-konferensen.⁴²

... och ett helt oväntat användningsområde

Å andra sidan kan det textkritiska utgivningsarbetet leda till oväntade användningssätt, vilket kan illustreras med just Brennerutgåvan. I slutet av 2016 kom en förfrågan från Deutsches Historisches Museum i Berlin, som förberedde för en utställning om protestantismens och Martin Luthers påverkan och betydelse för kontakt mellan olika kulturer och regioner, med anledning av att det 2017 var 500 år sedan reformationen inleddes. På okända vägar hade museet

funnit två dikter i utgåvan av Brenners *Poetiske Dikter 1713* som de gärna ville visa på utställningen.⁴³

Utställningen pågick till den 5 november 2017, i Martin-Gropius-Bau, på Niederkirchnerstraße 7 nära Potsdamer Platz.⁴⁴ Där kunde alltså några rader i Vitterhetssamfundets Brennerutgåva ses återgivna. Se där ett oväntat användningsområde som vi inte hade kunnat förutse. Ibland kan de textkritiska utgåvornas vägar, åtminstone på förhand, vara outgrundliga.

Litteratur och källor

Litteratur

- Allén, Sture, »Svenska klassiker utgivna av Svenska Akademien», *Text och tradition. Om textedering och kanonbildning*, red. Lars Burman och Barbro Ståhle Sjönell, Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter 4, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2002, s. 146–154
- Almqvist, C.J.L., *Samlade Verk*, utg. av Svenska Vitterhetssamfundet, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet och Almqvist & Wiksell 1993–
- Almqvist, C.J.L., *Skrifter*, utg. i samarbete med Svenska Vitterhetssamfundet och Almqvistsällskapet, 1–10, Hedemora: Gidlund 1993–2003
- Anderson, Chris, *Long Tail*, Stockholm: Bonnier fakta 2007 [am. orig. 2006]
- Anonym, »Vidskepelse», *Dagligt Allehanda* 29/5 1932, omtryckt i *Svenska Vitterhetssamfundet 1907–2007. Historik och textkritik*, red. Barbro Ståhle Sjönell och Petra Söderlund, Stockholm 2007, s. 61–63
- Anonym, »Den lärda lyxen», *Aftonbladet* 1/6 1932, omtryckt i *Svenska Vitterhetssamfundet 1907–2007*, red. Barbro Ståhle Sjönell och Petra Söderlund, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2007, s. 67–70
- Barocklyrik*, i urval av Björn Julén, Stockholm: Aldus/Bonnier 1962
- Björck, Staffan, *Svenska språkets skönheter. Om den lyriska antologin i Sverige – dess historia och former*, Stockholm: Norstedt 1984
- Boglund, Ann, »Läsa äldre litteratur – exemplet Selma Lagerlöf», *Svenskläraren* nr 4, 2014, s. 22
- Boglund, Ann och Anna Nordlund, »Litteraturbankens nya lyrikskola på internet», *Svenskläraren* nr 3, 2016, s. 28–29
- Boglund, Ann och Anna Nordlund, »Den underbara Litteraturbanken», *Sverigekontakt* nr 1, 2017, s. 12–13
- Brenner, Sophia Elisabet, *Samlade Dikter 1:1. Text. Poetiske Dikter 1713*, utg. Valborg Lindgärde, Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XXVII, Stockholm 2009
- Dahlberg, Gunilla, »Datering av skrifter med hjälp av vattenmärken», *Samlaren* 1974, s. 81–111
- Dikt och tanke. Litteratururval för gymnasieskolans tre- och fyraåriga linjer*, I–III, utg. Gunnar Tideström och Bernhard Tarschys, Stockholm: LiberLäromedel 1955–[1984]
- Edenborg, Carl-Michael, *Köttets poesi. Könslammarna i svensk text från Stiernhielm till Almqvist*, Stockholm: Vertigo 1995, rev. uppl. i pocket 2007
- Finlandssvenska lyrikboken*, utg. Bo Carpelan, Stockholm: Forum 1967
- Halén-Klemmt, Barbara, Chris Nyström och Ann-Marie Ivars, *Till läraren. Uppgifter och ordförklaringar*, utg. i anslutning till *JLR. Johan Ludvig Runeberg i urval*, red. Hedvig Rask, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 662, Helsingfors 2004
- Hedman, Dag, »Kampen på det gustavianska litterära fältet. Om Kellgrens problematiska förhållande till Bellman och Thorild» i *Samlaren* 1997, s. 14–39

- Lagerlöf, Selma, *Körkarlen*, utg. Jenny Bergenmar, Maria Karlsson och Petra Söderlund, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2012
- Lagerlöf, Selma, *Gösta Berlings saga*, utg. Selma Lagerlöf-arkivet, huvudredaktör Petra Söderlund, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2013
- Lagerlöf, Selma, *Tal*, utg. Petra Söderlund och Ilaria Tedde med inl. av Brigitte Mral, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2016
- Leopold, Carl Gustaf af, *Samlade skrifter*, utg. Knut Fredlund, Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet II, h. 1, Stockholm 1911
- Lyrikboken. En svensk antologi*, utg. Tage Nilsson och Daniel Andreæ, Stockholm: Forum 1951
- Markstedt, Carl-Johan och Sven Eriksson, *Svenska impulser*, 2, Stockholm: Sanoma Utbildning 2008
- Med diktarens ögon. Svensk poesi i urval för skola och hem*, utg. Hjalmar Ahlberg under medverkan av John Landquist och Giovanni Lindeberg, Stockholm: Natur och kultur 1952
- »Medlemsförteckning 1910», *Meddelanden från Svenska Vitterhetssamfundet*, nr 1, 1910, s. 11–19; omtryckt i *Svenska Vitterhetssamfundet 1907–2007. Historik och textkritik*, red. Barbro Ståhle Sjönell och Petra Söderlund, Stockholm 2007, s. [43]–[51]
- »Medlemsförteckning november 1922», *Meddelanden från Svenska Vitterhetssamfundet*, nr 11, 1922, s. 8–23
- Romberg, Bertil och Johan Svedjedal, »Carl Jonas Love Almqvists Samlade Verk. Planer och principer», *Samlaren* 1993, s. 15–26
- Runeberg, Johan Ludvig, *JLR. Johan Ludvig Runeberg i urval*, red. Hedvig Rask, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 662, Helsingfors 2004
- Samlaren. Tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning* 1970–2016
- Sjöding, Allan E., »Svenska Vitterhetssamfundet – ett sjuttioårsjubileum», *Humanistisk forskning* 1975:2, s. 1–7; omtryckt i *Svenska Vitterhetssamfundet 1907–2007. Historik och textkritik*, red. Barbro Ståhle Sjönell och Petra Söderlund, Stockholm 2007, s. 73–82
- Stagnelius, Erik Johan, *Samlade skrifter*, utg. Fredrik Böök, Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet III, h. 1, Stockholm 1911
- Speglingar. Ur den klassiska litteraturen genom tiderna*, utg. Inga Söderblom och Sven-Gustaf Edqvist, Stockholm: Biblioteksförlaget 1978
- Stiernhielm, Georg och Samuel Columbus, *Spel om Herculis wägeval*, utg. av Agne Beijer och Elias Wessén, Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XXI, Stockholm 1955
- Svensk litteratur*, 1–5, utg. Bernt Olsson, Torkel Stålmarch, Ingemar Algulin, Barbro Ståhle Sjönell och Johan Svedjedal, Stockholm: Norstedt i samarbete med Svenska Vitterhetssamfundet 1993–96, rev. uppl. 2002
- Svensk lyrik*, sammanställd av Olof Lagercrantz och Helge Åkerhielm, Stockholm: Ehlin 1950
- Svensk lyrik från medeltid till nutid*, utg. Göran Lindström, Gösta Löwendahl, Jan Mogren och Bertil Romberg, Lund: Gleerup 1967
- Svensk poesi*, utg. Sten Selander och Nathan Johnson, Stockholm: Bonniers / Sv. bokförl. 1950
- Svensk poesi*, utg. Daniel Möller och Niklas Schiöler, Stockholm: Bonniers 2016
- Svensk vers. Psalmer, sånger och visor*, valda och sammanställda av Alfred Dalin, Stockholm: Albert Bonniers förlag 1908
- Sveriges litteratur*, I–VIII, red. Carl Ivar Ståhle och E.N. Tigerstedt, utg. Carl Ivar Ståhle, Carl Fehrman, Magnus von Platen, Lennart Breitholtz, A.E. Sjöding, E.N. Tigerstedt, Holger Frykenstedt, Karin Tarschys och Kurt Aspelin, Stockholm: Sv. bokförl. 1962–1968
- Söderlund, Petra, *Hundra år av vitterhet. Svenska Vitterhetssamfundets verksamhet och organisation*, Stockholm 2006; omtryckt i *Svenska Vitterhetssamfundet 1907–2007. Historik och textkritik*, red. Barbro Ståhle Sjönell och Petra Söderlund, Stockholm 2007, s. 269–284

Söderlund, Petra, »Tryckt eller elektronisk variantredovisning – varför och för vem?»», *Digitala och tryckta utgåvor. Erfarenheter, planering och teknik i förändring*, red. Pia Forssell och Carola Herberts, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, nr 755; Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter 9, Helsingfors 2011, s. 93–109

Texter. Från Sapfo till Strindberg, utg. Dick Claésson, Lars Fyhr och Gunnar D. Hansson, Lund: Studentlitteratur 2006

Textkritik som analysmetod, red. Paula Henrikson, Mats Malm och Petra Söderlund, Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter 12, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2017

Then Swänska Argus, utg. Bengt Hesselman och Martin Lamm, Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet I, h. 1, Stockholm 1910

Wikander, Stig, »Stagnelius i Uppsala», *Samlaren* 1976, s. 41–57

Vinge, Louise, »Tre svenska dikter om de fem sinnena och kärleken», *Samlaren* 1973, s. 7–40

Wretö, Tore, »Svenska Vitterhetssamfundet – i går, i dag, i morgon», *Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter*, red. Barbro Ståhle Sjönell, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 1991, s. 79–89; omtryckt i *Svenska Vitterhetssamfundet 1907–2007. Historik och textkritik*, red. Barbro Ståhle Sjönell och Petra Söderlund, Stockholm 2007, s. 83–95

Webbsidor

bokcirklar.se

Deutsches Historisches Museum, Berlin:

https://www.berlinerfestspiele.de/en/aktuell/festivals/gropiusbau/programm_mgb/mgb17_luthe_r/ausstellung_der_luthereffekt/ausstellung_der_luthereffekt_148374.php

litteraturbanken.se

Hos Petra Söderlund

E-postmeddelande från Therese Rök till Barbro Ståhle Sjönell 28 augusti 2017, vidarebefordrat till Petra Söderlund 31 augusti 2017

Publit försäljningsrapporter för SVS-böcker 2016–2018

Statistik över försäljningen av Svenska Vitterhetssamfundets böcker

Noter

1. Meddelanden från Svenska Vitterhetssamfundet, nr 1, 1910, s. 3.

[Gå till notreferens 1](#)

2. Först på 1950-talet drog sig Bonniers ur samarbetet, då förlaget, trots försäkran om det hedersamma i samarbetet, konstaterade att alltför många osålda böcker fanns på lager, Allan E. Sjöding, »Svenska Vitterhetssamfundet – ett sjuttioårsjubileum», *Humanistisk forskning* 1975:2, s. 6, omtryckt i *Svenska Vitterhetssamfundet 1907–2007. Historik och textkritik* 2007, s. 81. I sistnämnda volym återfinns också en historisk tillbakablick av Tore Wretö, »Svenska Vitterhetssamfundet – i går, i dag, i morgon», s. 83–95. Den publicerades först i konferensvolymen *Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter* 1991, s. 79–89.

[Gå till notreferens 2](#)

3. Selma Lagerlöf blev filosofie hedersdoktor vid Uppsala universitet 1907. Sjöding 1975, s. 3.

[Gå till notreferens 3](#)

4. Anonym veckotidning som utkom 1732–1734, till betydande del skriven av Olof Dalin (adlad först 1751).

[Gå till notreferens 4](#)

5. Idag har SVS utgivit ca 170 volymer, häften eller band, av närmare 40 författare.

[Gå till notreferens 5](#)

6. Petra Söderlund, *Hundra år av vitterhet. Svenska Vitterhetssamfundets verksamhet och organisation* 2006, s. 6, omtryckt i *Svenska Vitterhetssamfundet 1907–2007. Historik och textkritik* 2007, s. 272.

[Gå till notreferens 6](#)

7. Not till artikeln i *Dagligt Allehanda* 29/5 1932, där den anonyma författaren under rubriken »Vidskepelse» ondgör sig över att SVS, som får anslag till vetenskapliga upplagor, har en praktfull yttre utstyrelse anpassad till medlemmar ur överklassen, grosshandlare och direktörer. Även tryckt i *Svenska Vitterhetssamfundet 1907–2007. Historik och textkritik* 2007, s. 62. Se därutöver »Den lärda lyxen» i *Aftonbladet* 1/6 1932, tryckt i *ibid.* s. 67–70.

[Gå till notreferens 7](#)

8. Se *Meddelanden från Svenska Vitterhetssamfundet*, nr 11, 1922, s. 8–23.

[Gå till notreferens 8](#)

9. *Sjöding* 2007, s. 82.

[Gå till notreferens 9](#)

10. Redan August Strindbergs *Samlade skrifter*, vars utgivning inleddes 1912 (av John Landquist), använde moderniserad stavning.

[Gå till notreferens 10](#)

11. Uppläggningsen av Almqvistutgåvan presenteras av Bertil Romberg och Johan Svedjedal i »Carl Jonas Love Almqvists Samlade Verk. Planer och principer» *Samlaren*, 1993. Om Skrifter se s. 21–23.

[Gå till notreferens 11](#)

12. Sture Allén, »Svenska klassiker utgivna av Svenska Akademien», *Text och tradition. Om textedering och kanonbildning* 2002, s. 146–154. Försändelserna till utlandet går via Svenska Institutet, som på så sätt bidrar ekonomiskt till projektet. Huvudredaktören Bo Svensén tackas för informationen.

[Gå till notreferens 12](#)

13. *JLR. Johan Ludvig Runeberg i urval* 2004, s. [5].

[Gå till notreferens 13](#)

14. *Ibid.*, s. 388.

[Gå till notreferens 14](#)

15. *Till läraren. Uppgifter och ordförklaringar* av Barbara Halén-Klemmt, Chris Nyström och Ann-Marie Ivars, 2004.

[Gå till notreferens 15](#)

16. En avslutande katalog utarbetad av Sylvia Törnkvist redovisar hela titelbeståndet 1737–1983 med 399 poster. Förändrade upplagor av en antologi anges på nytt och har eget nummer, s. 235. Ett senare exempel på antologi som hämtat texter från Vitterhetssamfundets utgivning, noggrant angivit källan och undvikit modernisering är Carl-Michael Edenborgs *Köttets poesi. Könslammarna i svensk text från Stiernhielm till Almqvist* 1995, rev. uppl. i pocket 2007. Där förekommer bidrag från Stiernhielm, Lucidor, Skogekär Bergbo, Kellgren, Lenngren och Werving.

[Gå till notreferens 16](#)

17. Björck 1984, s. 135. Först med *Lyrikboken* (1958) börjar diktsamlingar anges.

[Gå till notreferens 17](#)

18. Den antologi som under en lång tid användes i skolan var Alfred Dalins *Svensk vers. Psalmer, sånger och visor* från 1908, och som trycktes på nytt 15 gånger. Den nådde en upplaga på 150 000 ex. vid sista tryckningen 1948, Björck 1984, s. 91.

[Gå till notreferens 18](#)

19. Några kortare samlingsverk, som riktade sig till skolorna kom kring 1950. Olof Lagercrantz och Helge Åkerhielms *Svensk lyrik* (1950), Sten Selanders och Nathan Johnsons *Svensk poesi* (1950) och Hjalmar Ahlbergs *Med diktarens ögon* (1952). Ingen utgivare anger varifrån texterna har hämtats, trots att alla innehåller texter som också utgivits av Svenska Vitterhetssamfundet – och är moderniserade.

[Gå till notreferens 19](#)

20. *Dikt och tanke* trycktes på nytt fram till 1984.

[Gå till notreferens 20](#)

21. Två till kunde ha hämtat sina förlagor från SFSV: Stiernhielms *Hercules* (1658) och Rinius *Rimdantz i fastlagen* (1713), men Rinius-texten avviker på alltför många ställen. *Hercules* skiljer sig mindre. Möjligen kan den senare ha etablerats mindre rigoröst och genomgått fler normaliseringar av t.ex. versaler och interpunktion. Kommentaren till Stiernhielms poetiska skrifter av Bernt Olsson utgavs inte förrän 1975.

[Gå till notreferens 21](#)

22. Också ordförklaringarnas urval och utformning tyder på det. Nästa stora antologisatsning för gymnasieskolan kom 1978 med *Speglingar. Ur den klassiska litteraturen genom tiderna*. Antologin är sammanställd av Inga Söderblom och Sven-Gustaf Edqvist. Utökad upplaga kom 1985 och en omarbetad 1992. En omfattande lärarhandledning följde 1995, där de svenska texterna huvudsakligen behandlas ur litteraturhistoriska aspekter. I motsats till *Dikt och tanke* förekommer enbart moderniserade texter. Information om textförlagor saknas.

[Gå till notreferens 22](#)

23. Det gäller samma avsnitt, men inte helt identiska utsnitt som i den äldre skolantologin. De återfinns i *Svenska impulser* 2008, del 2, s. 394 f.

[Gå till notreferens 23](#)

24. Carl Ivar Ståhle och E.N. Tigerstedt; de enskilda delarna redigerades av I Carl Ivar Ståhle, II Carl Fehrman och Magnus von Platen, III Lennart Breitholtz, IV A. E. Sjöding, V E.N. Tigerstedt, VI Holger Frykenstedt, VII Karin Tarschys och VIII Kurt Aspelin 1962–1968.

[Gå till notreferens 24](#)

25. Del I, s. v. Sammanlagt innehåller antologin 2 250 sidor. Femton författare utgivna i serien SFSV är företrädna, varav fyra prosaister: Dalin, Wallenberg, Ehrensvärd och Törneros.

[Gå till notreferens 25](#)

26. *Svensk lyrik från medeltid till nutid* 1967.

[Gå till notreferens 26](#)

27. *Ibid.*, s. 817. Antologin utkom i ett band och innehåller 837 sidor. Det rör sig om bidrag från 12 författare, desamma som i *Sveriges litteratur*, men med ett annat texturval.

[Gå till notreferens 27](#)

28. Delarna i antologin är redigerade av 1 Bernt Olsson, 2 Torkel Stålmärck, 3 Ingemar Algulin och Barbro Ståhle Sjönell, 4 Ingemar Algulin, Barbro Ståhle Sjönell och Johan Svedjedal, 5 Ingemar Algulin och Barbro Ståhle Sjönell 1993–1996. Antalet sidor är närmare 2 650. En reviderad upplaga kom 2002. Från SFSV och Ny serie har 17 författarbidrag medtagits, varav fyra prosaister: Dalin, Wallenberg, Ehrensvärd och Törneros. Inför urvalet i delarna 4 och 5, som bjöd på texter som inte hade funnits i föregångaren *Sveriges litteratur*, genomfördes en insamling av litteraturlistor från landets litteraturvetenskapliga institutioner. De låg sedan till grund för urvalet, och texter hämtades, i den mån de hade ederats, från Samfundets serier.

[Gå till notreferens 28](#)

29. *Sveriges litteratur* hämtade förlagor ur SFSV från 11 lyriker och 4 prosaister. Samma antal prosaförfattare, 14 lyriker från Vitterhetssamfundets serier ingick i *Svensk litteratur*. En antologi *Texter. Från Sapfo till Strindberg* utkom 2006. Urvalet sträcker sig, vilket framgår av titeln, över landets gränser. Svenska texter har fått behålla sin originalstavning, men inga förlagor anges.

[Gå till notreferens 29](#)

30. Romberg och Svedjedal 1993, s. 15; i utgåvorna i C.J.L. Almqvist. Samlade Verk fram till 2005 stod på tryckortsidan att serien »utges i samarbete med Almqvistsällskapet», därpå endast att utgivningen »initierades av Almqvistsällskapet».

[Gå till notreferens 30](#)

31. *Körkarlen* 2012, *Gösta Berlings saga* 2013 och *Tal* 2016.

[Gå till notreferens 31](#)

32. Ann Boglind, »Läsa äldre litteratur – exemplet Selma Lagerlöf», *Svenskläraren* nr 4, 2014, s. 22.

[Gå till notreferens 32](#)

33. Jag ber att få tacka Paulina Helgeson, som har hjälpt till att granska siffrorna vad gäller Litteraturbankens utbud av lyrikbidrag som hämtats från Vitterhetssamfundets utgåvor.

[Gå till notreferens 33](#)

34. Som nämnts har den i sin tur hämtat förlagan från Vitterhetssamfundets serier.

[Gå till notreferens 34](#)

35. <https://litteraturbanken.se/skolan/poesi-forfattare-israel-holmstrom-over-karl-xiis-hund/> (hämtad 28/7 2022).

[Gå till notreferens 35](#)

36. Verksamheten vid marknadsföringen av Litteraturbankens skola har varit Therese Röök, som jag tackar för all information, Ljubica Miočević, Ann Boglind, Anna Nordlund och annan personal på Litteraturbanken. De har informerat om projektet genom skol- och biblioteksbesök, föreläsningar för pedagoger och bibliotekarier på konferenser och mässor samt genom artiklar såsom de av Ann Boglind och Anna Nordlund tillsammans, »Litteraturbankens nya lyrikskola på internet», *Svenskläraren* nr 3, 2016, s. 28–29 och »Den underbara Litteraturbanken», *Sverigekontakt*, nr 1, 2017, s. 12–13.

[Gå till notreferens 36](#)

37. Petra Söderlund, »Tryckt eller elektronisk variantredovisning – varför och för vem?» i *Digitala och tryckta utgåvor. Erfarenheter, planering och teknik i förändring* 2011, s. 93–109.

[Gå till notreferens 37](#)

38. Bl.a. hänvisar de på s. 8 till s. 100 i utgåvan och på s. 12 till s. 52 i utgåvan.

[Gå till notreferens 38](#)

39. Chris Anderson, *Long Tail* 2007 [am. orig. 2006].

[Gå till notreferens 39](#)

40. <https://litteraturbanken.se/presentationer/specialomraden/Klassikercirkeln.html>.

[Gå till notreferens 40](#)

41. Epostmeddelande från Therese Röök till Barbro Ståhle Sjönell 28/8 2017 vidarebefordrat till Petra Söderlund 31/8 2017.

[Gå till notreferens 41](#)

42. En antologi med bidrag från konferensen finns utgiven: *Textkritik som analysmetod* 2017.

[Gå till notreferens 42](#)

43. Dikterna finns på s. 19 resp. 20 i Sophia Elisabet Brenner, *Samlade Dikter* 1:1 2009.

[Gå till notreferens 43](#)

44. https://www.berlinerfestspiele.de/en/aktuell/festivals/gropiusbau/programm_mgb/mgb17_luther/ausstellung_der_luthereffekt/ausstellung_der_luthereffekt_148374.php.

[Gå till notreferens 44](#)

Ellen Nessheim Wiger

Livet etter lansering

Om bruk og brukere av bokselskap.no

Bokselskap.no

Bild 1.

Da nettstedet bokselskap.no ble utviklet og åpnet av Det norske språk- og litteraturselskap (NSL) i oktober 2010, var et av målene at e-bokportalen skulle bli et paraplynettsted som kunne og skulle huse forskjellige utgivere og forskjellige typer utgaver. I starten huset nettstedet kun noen av NSLs eldre tekstkritiske utgaver, men ganske raskt ble utvalget utvidet med enkeltutgaver basert på tekster fra store utgaveprosjekter som *Henrik Ibsens skrifter* og *Ludvig Holbergs skrifter*, e-bøker fra institusjoner som Bergen Offentlige Bibliotek og Høgskolen i Oslo og Akershus (HIOA), NSLs nye utgivelser og ikke minst med egenproduserte e-bøker av norske klassikere. Sistnevnte utgaver er det vi gjerne kaller «Bokselskap-bøker», og disse er korrekturlest og kvalitetssikret, men ikke utstyrt med tekstkritisk apparat og kommentarer.

Fra 2013 har NSL/bokselskap.no samarbeidet tett med Nasjonalbiblioteket (NB), og NB har nå redaktørfunksjon for Bokselskap. Et resultat av dette samarbeidet er også at Nasjonalbiblioteket bruker bokselskap.no som publiseringsplattform for mange av bibliotekets digitale publikasjoner. Det gjelder Nasjonalbibliotekets kildekriftserie *NB kilder*, fagressursserien *NB tema*, en serie med samiskspråklige e-bøker og balladeprojektet *Norske middelalderballader*, som ble avsluttet i 2016, samt e-bøker som lages som resultat av et samarbeid mellom NB og andre institusjoner, for eksempel OsloMet.

Felles for alle bøker som legges ut på bokselskap.no er at det gjøres rede for tekstgrunnlag for utgaven. Alle bøker utstyres med en verkspresentasjon, en forfatteromtale og nedlastningsfiler. I tillegg tilbyr nettstedet en tidslinje og korte

litteraturhistoriske innføringer. Alle bøkene følger dessuten samme kodestandard, TEI P5 XML.

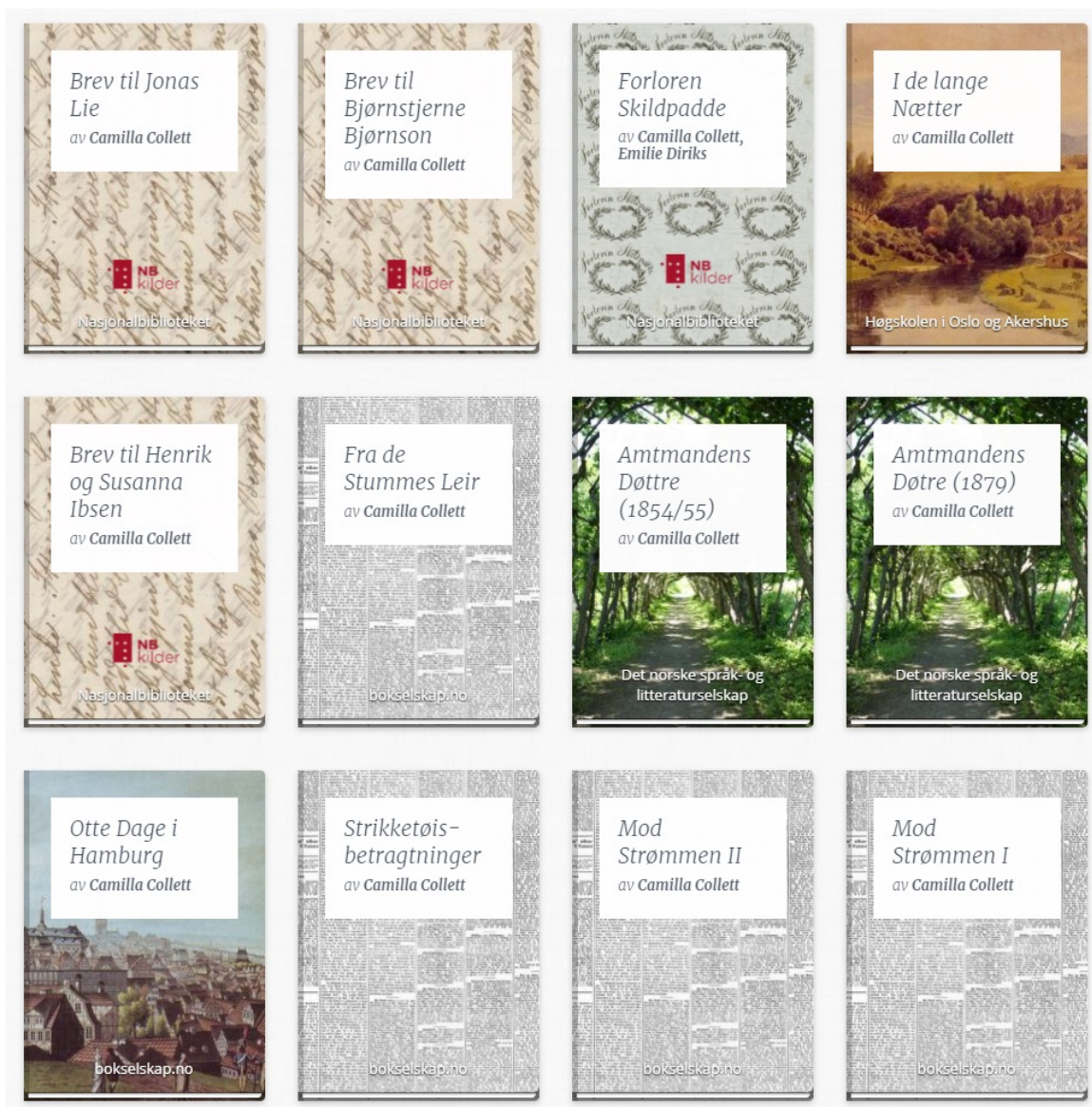
Bokselskap.no er altså et digitalt bibliotek og skiller seg derfor en god del fra de rene forfatternettstedene som *Henrik Ibsens skrifter*, *Zacharias Topelius Skrifter*, *Ludvig Holbergs Skrifter*, *Grundtvigs Værker* med flere. Vi har nok mer til felles med den svenske Litteraturbanken og Arkiv for dansk litteratur.

The image shows a search interface with five filter categories: Forfatter, Sjanger, Periode, Utgiver, and Serie. Each category has a dropdown menu currently set to 'Alle'. Below the filters, a horizontal dashed line separates the filter area from the results area. The results area shows '271 bøker samsvarer med dine filtre:' and a sorting section with three radio buttons: 'Nyeste først' (selected), 'Utgivelsesår', and 'Tittel'.

Bild 2. Sortering av bøker på bokselskap.no.

Nettstedet er organisert slik at bøkene kan sorteres etter forfatter, sjanger, periode, utgiver og/eller serie. Det innebærer at typer av utgaver og utgivere kan komme om hverandre og hulter til bulter.

Bild 3. Boksoring, Camilla Collett-tekster.

Ved søk på for eksempel forfatteren Camilla Collett vil man derfor få opp både NSLs tekstkritiske utgave av *Amtmandens Døtre*, Nasjonalbibliotekets vitenskapelige kildeutgaver av Colletts brev i kildeskriftserien *NB kilder* og enkle, ikke-tekstkritiske utgaver av Colletts artikkelsamlinger. Det vil si bøker lagt ut av fire forskjellige utgivere og med varierende grad av «ekstraustyr» som innledninger, kommentarer og varianter.

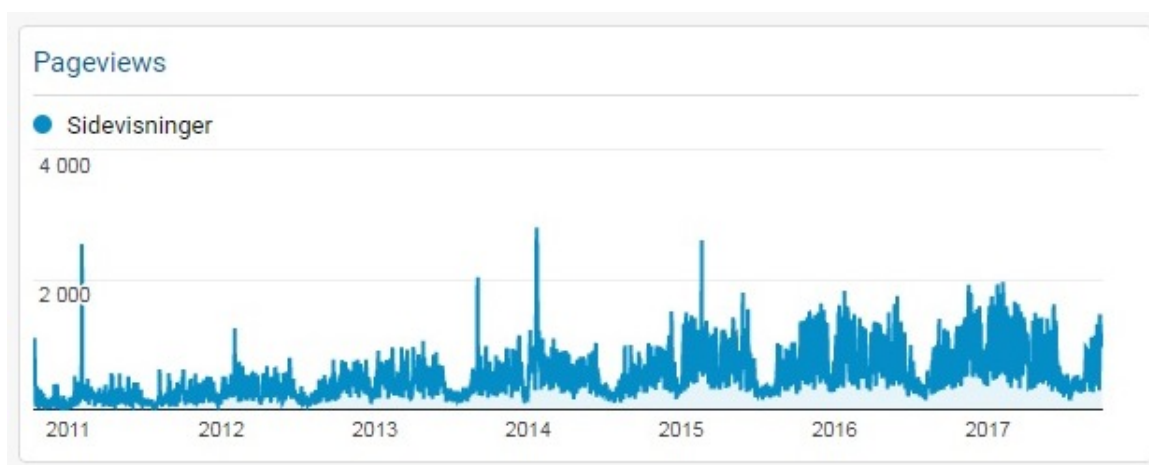
Bild 4. Utsnitt fra siden «Bøker», bokselskap.no.

Organiseringen av nettstedet gjør også at bøker med svært forskjellig innhold og alder blandes. For eksempel kan man finne Jon Haarbergs omfattende utgave av Petter Dass' *Katekismesanger* fra tidlig 1700-tall side om side med brev, artikler, skuespill, romaner og detektivfortellinger fra 18- og 1900-tallet. Bokselskap og utgiverne har med andre ord liten kontroll over hvilke tekster brukeren finner. Det er i stor grad avhengig av hva det søkes etter og hvilke sorteringer brukeren velger å bruke. Som på fysiske bibliotek kan vi sette fram månedens bok eller framheve et forfatterskap, men vi har ingen garanti for at brukeren følger våre anbefalinger, og sjansen er stor for at brukeren litt tilfeldig ender opp med den ene eller andre boka, akkurat som når man går på et bibliotek og ser i hyllene der. Noe som kanskje også betyr at sjansen er stor for at brukeren ender opp med flere bøker enn hun egentlig skulle ha.

Bokselskaps hypotese er at stort mangfold og lett tilgjengelighet øker bruken av hver enkelt bok i forhold til hva den ville ha hatt hvis den ble publisert alene. Men stemmer dette? Hva gjør en slik organisering med bruken av e-bøkene? Hvem er målgruppen(e) og når man de man vil nå? Er det kanskje slik at man når andre brukergrupper enn den man først og fremst hadde i tankene da man laget utgaven? Har format noe å si for spredning og bruk av utgavene? Hvem er egentlig den typiske Bokselskap-brukeren? Disse spørsmålene kan (til dels) besvares ved å se nærmere på Bokselskaps besøkstall og brukergrupper.

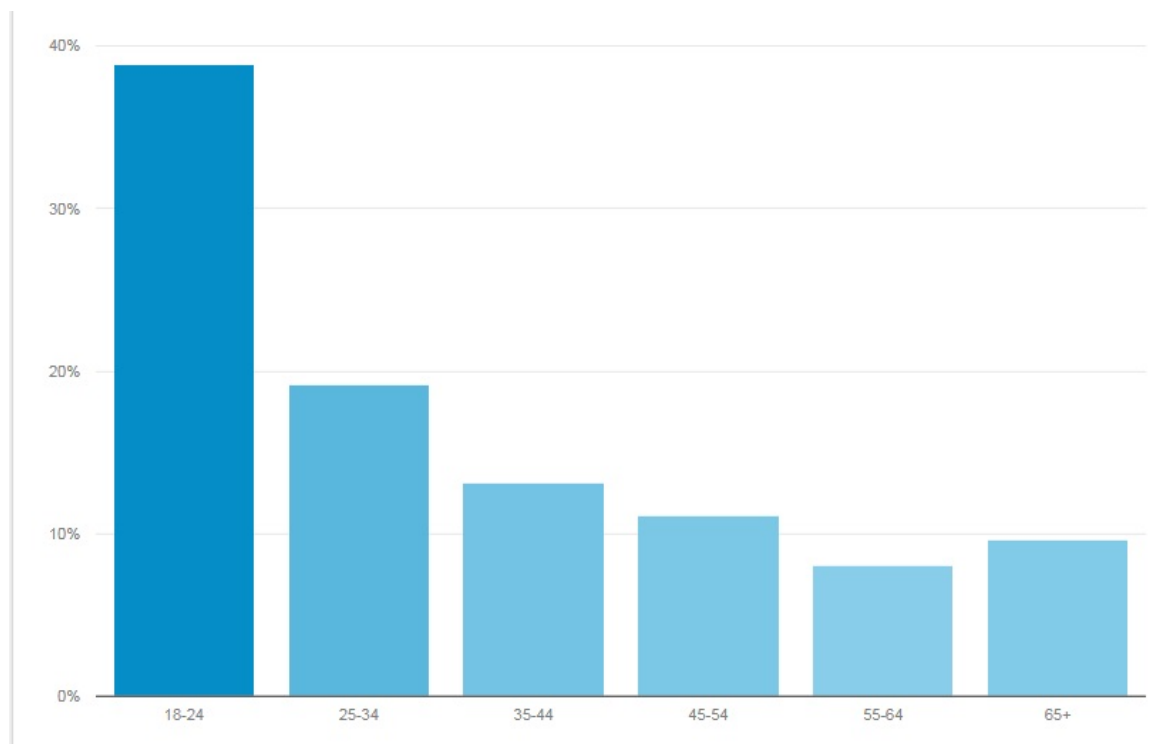
Besøkstall og brukeranalyse

Bokselskap bruker først og fremst Google Analytics for å følge med på besøkstall og brukeratferd. Google Analytics ble koblet til nettsidene allerede ved åpningen av nettstedet i 2010, så vi har tall på sidevisninger, brukeratferd og lignende fra alle årene.¹

Bild 5. Google Analytics, sidevisninger oktober 2010 – september 2017.

Hovedtallene viser at Bokselskap per 1. oktober 2017 hadde hatt til sammen i overkant av 548 000 brukere, som hadde sett på cirka 1 370 000 sider. Sett i forhold til store aktører som Nasjonalbiblioteket er dette små tall, men vi er ganske godt fornøyde med tallene og ikke minst med utviklingen, for grafene viser stadig økende bruk av bokselskap.no. Det er også viktig å huske på at tekstmengden (foreløpig) er nokså liten og begrenset, i hvert fall sammenlignet med store aktører som Google Books, Project Gutenberg og Nasjonalbibliotekets digitale bibliotek.

Bild 6. Bokselvskap-brukere 2010–2017, etter alder.

Statistikken viser at 67 % av Bokselvskap-brukerne er kvinner, bare 33 % er menn. 80 % av brukerne er under 55 år, og den overlegent største gruppen er de mellom 18 og 24 år. Videre viser statistikken at cirka 90 % av brukerne er i Norge. De resterende 10 prosentene er spredd over hele verden: Danmark, USA, Sverige, Storbritannia, Russland, Tyskland, Spania, Frankrike, Polen, Nederland, Brasil, Serbia, India og Canada for å nevne noen. Cirka 77 % av brukerne sitter på en stasjonær PC eller Mac, mens 14 % bruker mobil og 9 % nettbrett. Den mest populære nettleseren er Google Chrome, med Safari, Internet Explorer og Mozilla Firefox på de neste plassene på listen.

Hvor trafikken inn til nettstedet kommer fra, loggføres også, og tallene viser at cirka 13 % er direkte trafikk, cirka 83 % av besøkende finner sidene via søk i Google, Bing eller lignende og cirka 4 % kommer via lenker på andre nettsteder og sosiale medier.

Spørreundersøkelse

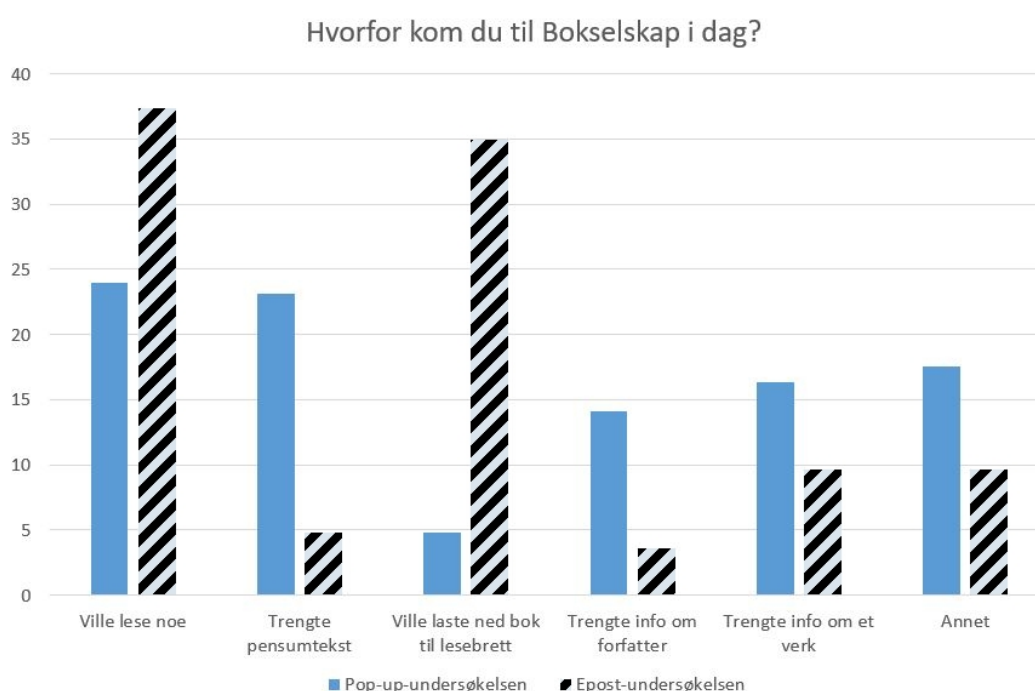
Tallene fra Google Analytics gir oss verdifull informasjon om brukeratferd, men de sier ikke så mye om hvem brukerne faktisk er. Vi ønsket å finne ut mer om brukerne og gjennomførte en spørreundersøkelse august–september 2017. I den spurte vi brukerne rett ut om hvem de var og hva de så etter. Vi hadde to versjoner av undersøkelsen, den ene versjonen «poppet» opp nede i hjørnet på siden når brukeren gikk inn på en hvilken som helst Bokselvskap-side på nettet. Den andre

versjonen ble sendt direkte til de drøyt 500 personene som var påmeldt epost-listen vår, og lenken ble også delt i sosiale medier.

I undersøkelsen stilte vi følgende spørsmål:

- Hvorfor kom du til Bokselskap i dag?
- Hva er du? (forsker, student/elev, lærer og så videre)
- Hva synes du om Bokselskap?

Vi ga en rekke svaralternativer, og det var mulig å utdype svarene og/eller legge til opplysninger i egne fritekstfelt. Svarprosenten på undersøkelsen var dessverre ganske lav, bare cirka 15 % av de som var innom nettstedet valgte å svare. For undersøkelsen som ble sendt ut på epost, var svarprosenten cirka 20 %, altså en bedre svarprosent, men det faktiske antallet svar var lavere enn for pop-up-undersøkelsen. Til gjengjeld var svarene i epost-undersøkelsen mer utfyllende enn svarene i pop-up-undersøkelsen. Mange av de som svarte, la inn tilleggsopplysninger og kommentarer, noe som gjør disse svarene verdifulle selv om antall besvarelser var få. Det var også noen interessante forskjeller mellom resultatene fra de to undersøkelsene, mer om det nedenfor.

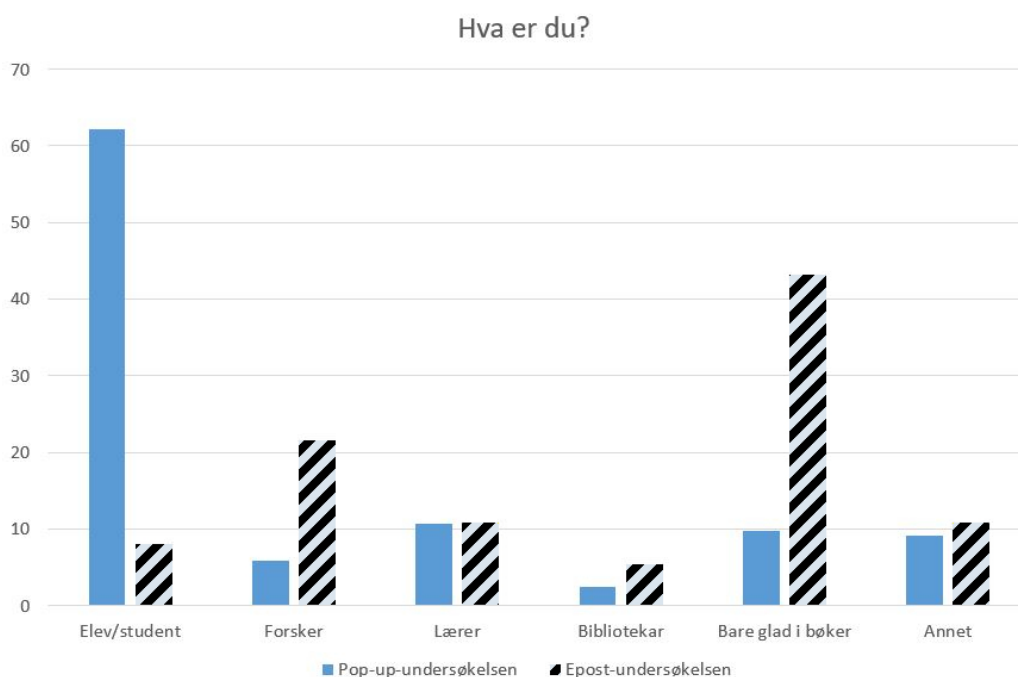
Bild 7. Brukerundersøkelser september 2017, svar på spørsmål om formål (i prosent).

Av de som svarte på pop-up-undersøkelsen på nettsidene, svarte de fleste at de var på jakt etter lesestoff eller pensumtekster. Det var også mange som svarte at de lette etter informasjon om en forfatter eller et verk. Få var der for å laste ned

bøker. Av de som trykket «Annet», hadde en del lagt inn tilleggsinformasjon. Noen skrev for eksempel at de «ville sjekke om det hadde kommet noe nytt», andre hadde fulgt lenker i artikler eller på andre nettsider, en del var der fordi de hadde sett «reklame» om nyttinger på epost eller i sosiale medier og en del var innom sidene «fordi det var lekse».

Av de som svarte på epost-undersøkelsen, var det ganske få som var på Bokselskap-sidene for å finne pensum eller informasjon om en forfatter og/eller et verk, det var også få som svarte «Annet». De aller fleste som svarte på denne undersøkelsen, var innom sidene for å «lese noe» eller «laste ned noe».

Det er altså en interessant forskjell på de to gruppene: Blant de som svarte på pop-up-undersøkelsen, er det få som sier at de skal laste ned noe, og det er ganske jevnt mellom «ville lese noe», «trengte pensumtekst» og «trengte info om forfatter/verk». Blant de som svarte på epostundersøkelsen, var det derimot bare noen få som var på jakt etter en pensumtekst, de aller fleste av disse brukerne ville ha tak i lesestoff, enten for lesing direkte på nett eller for nedlastning. Og når vi ser det i sammenheng med svarene på det neste spørsmålet i undersøkelsen, «Hva er du?», gir denne forskjellen mening.

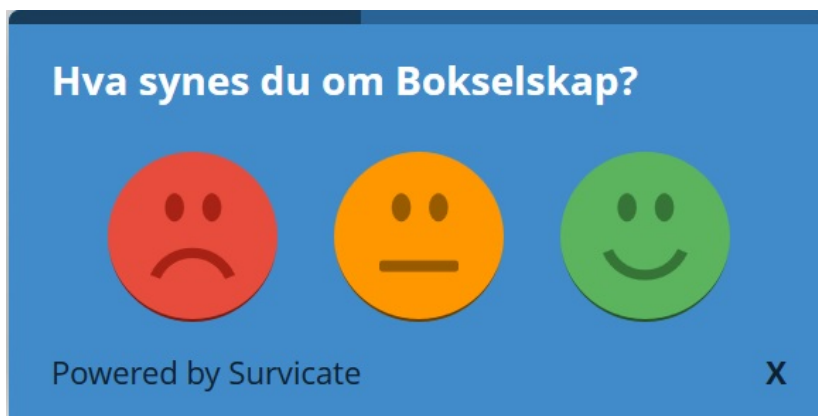
Bild 8. Brukerundersøkelser september 2017, svar på spørsmål om yrke/målgruppe (i prosent).

Hele 62 % av de som svarte på pop-up-undersøkelsen, svarte at de var elev eller student. Cirka 10 % sa at de var lærere, og nesten like mange trykket på «Bare glad i bøker». I epost-undersøkelsen var det også 10 % lærere, men bare 8 %

elever/studenter. 21 % av svargruppen her var forskere, og hele 43 % var personer som «bare er glad i bøker».

En åpenbar, og kanskje ikke særlig overraskende, konklusjon er derfor at elever, studenter og lærere bruker bokselskap.no til å finne pensumtekster, mens vanlige folk er på jakt etter lesestoff – og gjerne lesestoff de kan laste ned. I og med at svarprosenten var såpass lav, er det ikke er mulig å trekke altfor bombastiske konklusjoner om den typiske Bokselskap-brukeren basert på disse resultatene, men det er likevel nyttig og interessant å få noen håndfaste tall, og svarene vi fikk inn, tyder på at nettstedet blir brukt av mange forskjellige brukere og ulike typer brukergrupper. Og det tyder på at vi når målgruppene våre: Vi ønsker å nå de opplagte gruppene som forskere og studenter ved høyskoler og universiteter, samt lærere og elever i skolen, men vi ønsker også å nå det man kan kalle «folk flest», det vil si vanlige folk med interesse for litteratur.

Bild 9.

På spørsmålet «Hva synes du om Bokselskap?», svarte heldigvis de aller fleste positivt. I pop-up-undersøkelsen trykket 75 % på smilefjeset, i epost-undersøkelsen var hele 93 % fornøyde. De som trykket på surt eller nøytralt fjes, fikk opp et tilleggsspørsmål hvor de kunne fortelle hva de var misfornøyd med. Noen av disse etterlyste moderniserte tekster eller tekster av forfattere som ikke «har falt i det fri»² ennå, med andre ord ønsker vi verken kan eller vil etterkomme. En del var misfornøyde fordi de ikke fant sammendrag og ferdige analyser av tekstene, noe Bokselskap ikke tilbyr og heller ikke har planer om å tilby.

Vi fikk også inn en del forslag til forbedringer og tekstutvalg, samt en god del positive tilbakemeldinger, for eksempel denne, skrevet av en lærer:

Bokselskap er en god ressurs for elever på videregående. Det er enkelt å bruke, designet er pent, oppsettet er ryddig og skriften/bakgrunnen gjør det behagelig å lese. Siden gjør det også mulig å lese tekster felles, uten å måtte bestille klassesett.

Denne tilbakemeldingen oppsummerer brukerundersøkelsen på en god måte: 1) folk er stort sett fornøyde med bokselskap.no, og 2) nettstedet er en god ressurs for lærere og elever som finner mange av pensumtekstene hos oss.

Mest besøkte sider og bøker

Men hva er det som leses? Bokselskap tilbyr som nevnt mange forskjellige typer utgaver av mange forskjellige utgivere. Er det noen som brukes mer enn andre? Er noen sjangere mer populære enn andre? Og er det noen som tar i bruk de tekstkritiske utgavene vi edisjonsfilologer bruker så mye tid og ressurser på å lage? En måte å finne ut av det på er å studere listene med de mest besøkte sidene og bøkene på nettstedet.

Oversikt over de 20 mest besøkte sidene på bokselskap.no for perioden 2010–17 og for perioden januar–september 2017 (startsider er markert med oransje bakgrunn og *, forfattersider med grå og **, boksider med grønn og ***)

Mest besøkte enkeltsider 2010–17	Mest besøkte enkeltsider jan–sept 2017
1 Forsiden (bokselskap.no) *	Forsiden (bokselskap.no) *
2 Bøker (startside) *	Bøker (startside) *
3 Tidslinje *	Tidslinje *
4 Forfatterside: Henrik Wergeland **	Forfatterside: Henrik Wergeland **
5 Forfatterside: Henrik Ibsen **	Welhaven: «Digtets Aand» ***
6 Forfattere (startside) *	Forfatterside: Henrik Ibsen **
7 Forfatterside: Asbjørnsen og Moe **	Wergeland: «Pigen paa Anatomikammeret 1836» ***
8 Welhaven: «Digtets Aand» ***	Forfatterside: J.S. Welhaven **
9 Wergeland: «Pigen paa Anatomikammeret 1836» ***	Forfattere (startside) *
10 Forfatterside: J.S. Welhaven **	Forfatterside: Alexander L. Kielland **
11 Forfatterside: Alexander L. Kielland **	Sjangersøk: Romaner
12 Nedlastningsside (startside) *	Forfatterside: Amalie Skram **
13 Sjangersøk: Romaner	Welhaven: «En Vaarnat» ***
14 Forfatterside: Bjørnstjerne Bjørnson **	Forfatterside: Bjørnstjerne Bjørnson **
15 Forfatterside: Amalie Skram **	«Tordivelen og flua» (ballade) ***
16 Om bokselskap (hjelpeside) *	Collett: Amtmandens Døttre (1854/55) ***
17 Welhaven: «Til Henrik Wergeland» ***	Nilsen: «Storbynat» ***
18 Welhaven: «En Vaarnat» ***	Welhaven: «Til Henrik Wergeland» ***
19 Forfatterside: Camilla Collett **	Wergeland: «Til Foraaret» ***
20 Collett: Amtmandens Døttre (1854/55) ***	Forfatterside: Camilla Collett **

Aller øverst på listen over mest besøkte sider på bokselskap.no kommer naturlig nok forsiden og andre startsider som «Bøker»-siden og «Tidslinje», men hvis man ser bort fra dem, er det en del forfatteromtaler som er Bokselskaps mest besøkte sider: Omtalene av Henrik Wergeland, Henrik Ibsen, eventyrsamlerne Asbjørnsen og Moe, Johan Sebastian Welhaven, Alexander L. Kielland, Bjørnstjerne Bjørnson, Amalie Skram og Camilla Collett er alle blant de 20 mest besøkte sidene. Men det betyr ikke at brukerne nødvendigvis leser omtalene hver gang de er inne på disse sidene, mange bruker nok forfattersidene som startsider i stedet for å gå via «Bøker»-siden. Hvis man ser kun på tallene fra 2017, kan man se en tendens til at forfattersidene ikke kommer like høyt opp på listen, her er det flere boksider som kommer høyt opp.³

En observasjon man kan gjøre er at diktsamlinger kommer høyt på listen. Av de fem boksidene blant de 20 mest besøkte sidene i perioden 2010–2017 er fire dikt.

Oversikt over de 50 mest besøkte bøkene på bokselskap.no for perioden 2010–2017 (vitenskapelige utgaver er markert med grønn bakgrunn og *):

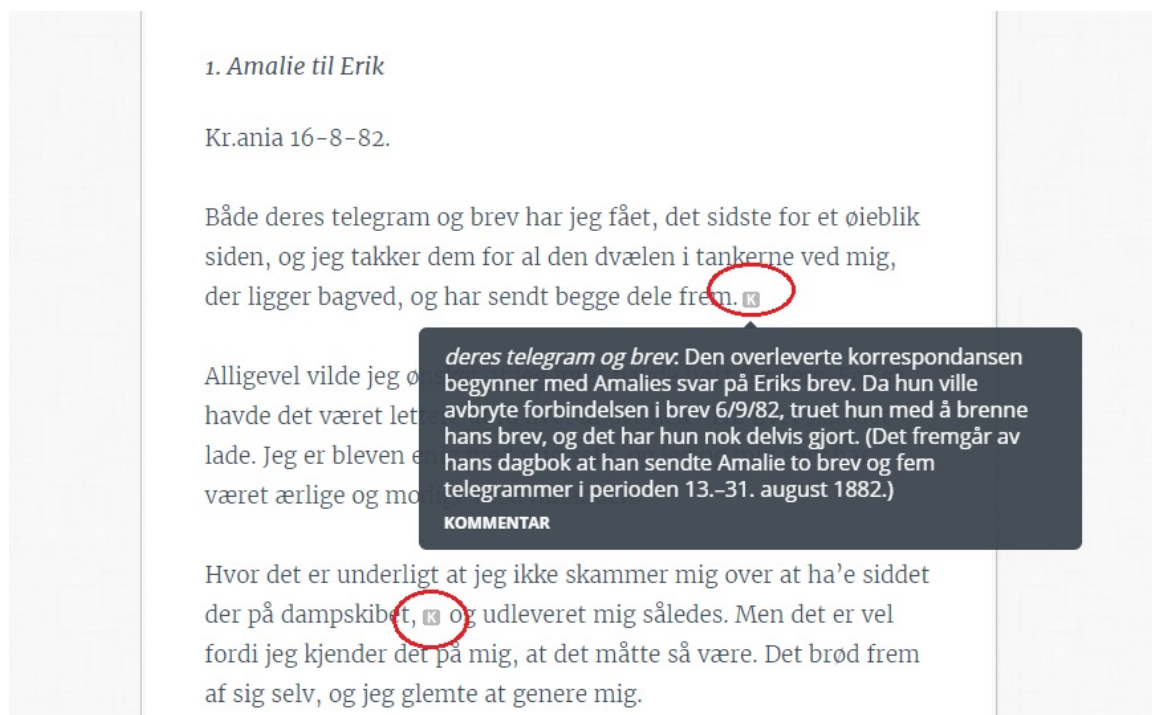
1. Welhaven: *Utvalgte dikt* *
  2. Wergeland: *Utvalgte dikt*
  3. Collett: *Amtmandens Døttre* *
  4. *30 ballader – om drap og elskov ...*
  5. Skram: *Karens Jul*
  6. Wessel: *Utvalgte småvers*
  7. Kinck: *Flaggermus-vinger*
  8. Krag: *Utvalgte dikt*
  9. Nilsen: *Utvalgte dikt*
  10. Bjørnson: *En glad Gut*
  11. Bjørnson: *Faderen* *
  12. Vinje: *Utvalgte dikt*
  13. Asbjørnsen & Moe: *Utvalgte folkeeventyr*
  14. Garborg: *Hanna Winsnes's kokebok*
  15. Bjørnson: *Synnøve Solbakken* *
  16. Skram: *Forraadt*
  17. Aasen: *Symra*
  18. Hansen: *Novellen*
  19. Hansen: *Luren*
  20. Sivle: *Sogor*
  21. Dass: *Vær hilset I Nordlands bebyggede Mænd* *
  22. Bjørnson: *Utvalgte dikt*
  23. Kielland: *Novelletter*
  24. Obstfelder: *Digte* *
  25. Dass: *Katekismesanger* *
  26. Moe: *Utvalgte dikt*
  27. Garborg: *Bondestudentar*
  28. Bull: *Utvalgte dikt*
  29. *Hamarkrøniken* *
  30. Ibsen: *Et dukkehjem*
  31. Wessel: *Utvalgte komiske fortellinger*
  32. Grieg: *Norge i våre hjerter*
  33. Ibsen: *Terje Vigen*
-

34. Wergeland: *Brevene til Amalie* *
35. Garborg: *Mannfolk*
36. Vinje: *Ferdeminni*
37. Ibsen: *Peer Gynt*
38. Engelbretsdatter: *Siælens Sang-Offer* *
39. Absalons *Dagbok 1552–72* *
40. Nygard: *Utvalgte dikt*
41. Holberg: *Erasmus Montanus*
42. Kielland: *To Novelletter fra Danmark*
43. Kielland: *Nye Novelletter*
44. Undset: *Fru Marta Oulie* *
45. Bjørnson: *Utvalgte dikt*
46. Asbjørnsen: *Norske Huldreeventyr og Folkesagn* *
47. Brun: *Utvalgte dikt*
48. Duun: *Menneske og maktene* *
49. Jæger: *Fra Kristiania-bohêmen*
50. Grieg: *Friheten*

Hvis man ser på de mest besøkte *bøkene*, ser man det samme. Omtrent en tredjedel av de 50 mest populære bøkene er diktsamlinger. Dette er kanskje ikke så merkelig når man tenker på at nettstedet tydeligvis blir flittig brukt av lærere, elever og studenter. Men på listen er også romaner, skuespill, eventyr, salmer og novellesamlinger, og går man litt lenger nedover på topp 1000-listen, er alle sjangere representert.

Med edisjonsfilologens øyne er det gledelig å kunne slå fast at tekstkritiske og vitenskapelige utgaver blir brukt. Hele 14 av de 50 mest brukte bøkene er NSL-utgaver, og det er hele to kommenterte utgaver inne blant topp tre. Ved å studere et større utvalg, for eksempel topp 1000-listen, ser man at også Nasjonalbibliotekets vitenskapelige kildeutgaver, for eksempel Roald Amundsens slededagbok fra ekspedisjonen til Sydpolen og utgavene med Camilla Colletts brev, er i bruk. Det samme gjelder balladebøkene fra det store balladeprosjektet *Norske mellomalderballadar*. At brukertallene viser at vitenskapelige utgaver brukes, er ikke bare gledelig, men også viktig med tanke på finansiering av nye utgaveprosjekter.

NSLs og NBs vitenskapelige utgaver er altså i bruk, men det betyr jo ikke nødvendigvis at folk faktisk bruker de tekstkritiske apparatene eller at de leser kommentarer og innledninger. Kanskje de bare er interessert i selve teksten? Er det noen som i det hele tatt leser alle kommentarene vi utstyrrer de tekstkritiske utgavene våre med? Er det noen som ser på tekstkritiske noter? For å finne ut av det la vi januar 2017 til en parameter i Google Analytics som loggfører klikk på kommentarer, noter og varianter.

Bild 10. Visning av kommentarer, varianter og noter på bokselskap.no.

I visningen på nett vises alle noter, varianter og kommentarer som pop-up-noter. I teksten ligger det et lite ikon, og når man holder musepekeren på ikonet, vil noten, varianten eller kommentaren bli synlig. Loggen registrerer når et ikon blir klikket på.

Tallene viser at kommentarene blir brukt. Fra januar til september 2017 var det bortimot 23 000 klikk på kommentarer, varianter og noter. Og disse klikkene har hovedsakelig kommet i «tunge» tekstkritiske utgaver som Jon Haarbergs utgave av *Katekismesanger* fra 2013, Hilde Bøes utgave av Obstfelders *Digte* fra 2010 og den tekstkritiske utgaven av *Amtmandens Døttre* fra 2013. Andre utgaver som får mange kommentar- og noteklikk er *Utvagte dikt* av Johan Sebastian Welhaven, Bjørnsons fortelling *Faderen*, Absalon Pederssøn Beyers dagbok fra 1500-tallet og A.O. Vinjes *Ferdaminni*. Mange av verkene som kommer høyt opp på denne «kommentarklikk»-listen, er eldre verker, sannsynligvis fordi behovet for ordforklaringer og lignende blir større jo eldre teksten er og jo «vanskeligere» og mer gammelmodig språkformen er.

En annen observasjon er at dikt-sjangeren markerer seg sterkt også på denne listen. Veldig mange av tekstene vi ser får mange kommentarklikk, er nettopp dikt. Særlig høyt kommer kjente dikt som Welhavens «Digtets Aand», «Til Henrik Wergeland!» og «En Vaarnat», Obstfelder-diktene «Jeg ser», «Vaar» og «Regn» og Rudolf Nilsens «På stengrunn». Det henger nok sammen med at akkurat disse diktene blir mye brukt i norskundervisningen.

Tallene viser altså at kommentarene og notene blir brukt, men det tallene dessverre *ikke* sier noe om, er om folk har oppsøkt disse utgavene fordi teksten er kommentert eller om de først og fremst har oppsøkt teksten for så å bli positivt overrasket over å finne kommentarer. Sannsynligvis forekommer begge deler. Og kanskje er det en forskjell på trykte og digitale tekstkritiske utgaver på dette punktet? Brukerne av de trykte papirutgavene er kanskje mer målrettede og «bevisste» enn brukerne av de digitale utgavene? Trolig er i hvert fall sjansen for å tilfeldigvis komme over en vitenskapelig utgave større når utgaven er digital og tilgjengelig via et Google-søk på internett enn for en trykt utgave i en bokhylle.

Nedlastninger

I tillegg til lesetekster på nett tilbyr Bokselskap også nedlastningsfiler i fire formater: EPUB, MOBI, PDF og XHTML.⁴ PDF og XHTML tilbys først og fremst med tanke på utskrift. Det åpne og ikke-kommersielle formatet EPUB er godt egnet for bruk på en rekke plattformer og lesebrett/nettbrett og har etablert seg som det mest brukte e-bokformatet på markedet. MOBI er Amazons Kindle-format og tilbys fordi mange e-bokbrukere leser på Kindle-brett. Både EPUB og MOBI bygger på åpne webstandarder som XHTML og CSS.

Nettstedstallene viser at diktbøkene brukes mye. Kan man se de samme tendensene når det gjelder nedlastninger? For å finne ut av det la vi januar 2017 til en parameter i Google Analytics som loggfører alle nedlastninger fra bokselskap.no.

Fra januar til september 2017 ble det lastet ned bortimot 4 500 filer fra nettstedet. De fordelte seg slik:

- PDF 44 %
- EPUB 32 %
- MOBI 15 %
- HTML 9 %

Oversikt over nedlastninger fordelt på format januar–september 2017

	PDF	EPUB	MOBI	HTML
1.	Utvalgte dikt (Welhaven)	Et dukkehjem	Peer Gynt	Utvalgte dikt (Welhaven)
2.	Et dukkehjem	Utvalgte dikt (Welhaven)	Utvalgte dikt (Welhaven)	Synnøve Solbakken
3.	Novellen	To Venner	Utvalgte folkeeventyr	Amtmandens Døttre (1854/55)
4.	Synnøve Solbakken	Benedicte Stendal	Sjur Gabriel	Ferdaminni

	PDF	EPUB	MOBI	HTML
5.	Luren	Amtmandens Døttre (1854/55)	Amtmandens Døttre (1854/55)	Dagbok 1814
6.	Amtmandens Døttre (1854/55)	En folkefiende	Et dukkehjem	Karens Jul
7.	Digte	Norske Huldreeventyr og Folkesagn	En folkefiende	Norske Huldreeventyr og Folkesagn
8.	Novelletter	Gengangere	Constance Ring	Paa ski over Grønland
9.	I de dage	Paa ski over Grønland	Nordvestpassagen	Elskede Amalie
10.	Forraadt	Utvalgte folkeeventyr	Paa ski over Grønland	Luren
11.	Peer Gynt	I blinda	Slædedagbok for turen til Sydpolen	Dagbøker 25/7–31/12 1810
12.	Bondestudentar	Benedicte Stendal	Gengangere	Digte
13.	Hanna Winsnes's kokebog	Jomfrue Pecunia	Hvorledes dr. Wrangel kom	Else
14.	Flaggermus-vinger	S.G. Myre	Norske Huldreeventyr og Folkesagn	Elskede Amalie
15.	Karens Jul	Afkom	Vildanden	Novelletter
16.	Ferdaminni	Juvingar	En glad Gut	Otte Dage i Hamburg
17.	En folkefiende	Gamle folk og andre fortællinger	Ferdaminni	Amtmandens Døtre (1879)
18.	30 ballader – om drap og elskov ...	Jacob	Fra Kristiania-bohêmen	Benedicte Stendal
19.	Gamle folk og andre fortællinger	Lærebog i de forskjellige Grene af Huusholdningen	Afkom	Brev til Bjørnstjerne Bjørnson
20.	Katekismesanger	Nordvestpassagen	Juvingar	Dagbog 1814
21.	Norske Huldreeventyr og Folkesagn	Sjur Gabriel	Løglege skruvar og anna folk	Forraadt
22.	En glad Gut	En glad Gut	S.G. Myre	Katekismesanger
23.	Amtmandens Døtre (1879)	Synnøve Solbakken	Synnøve Solbakken	Luren
24.	Gengangere	Tre skiturfortellinger fra 1884	Albertine	To Venner
25.	Tre skiturfortellinger fra 1884	Else	Bondestudentar	Utvalgte småvers

Tabellen over viser de 25 mest nedlastede bøkene i hvert format januar–september 2017. Kun fire bøker forekommer på alle fire listene: Johan Sebastian Welhavens dikt, Bjørnstjerne Bjørnsons *Synnøve Solbakken*, Camilla Colletts *Amtmandens Døttre* og Peter Chr. Asbjørnsens *Norske huldreeventyr og Folkesagn*. Det varierer også en del hvor høyt disse fire kommer på listen. At det er så stor forskjell mellom de fire nedlastningsformatene, kan tyde på at formatene brukes på forskjellige måte og til forskjellige ting. EPUB og MOBI er som sagt formater godt egnet for lesing på mobile enheter. PDF brukes nok også en god del til lesing, men kanskje vel så mye til utskrifter. Felles for alle fire formatene er at det er lite dikt som lastes ned, noe som kanskje er litt overraskende med tanke på tallene for bruken av nettstedet, men kanskje ikke så overraskende likevel når man tar i betraktning at det som lastes ned nok er ment for lesing og ikke studier. På nedlastningslistene er romanene og fortellingene i flertall. Men det er også en god del skuespill her, Henrik Ibsens *Et dukkehjem* er for eksempel mye lastet ned.

Hva som skjer med nedlastningsfilene etter nedlastningen vet vi dessverre lite om. Vi vet ikke om de blir delt og spredd videre, og sannsynligvis ender de fleste av filene i den digitale søppelkassen etter hvert. Men for EPUB-formatet vet vi litt mer. I 2013 ble det lansert en app kalt eBokBib for utlån av e-bøker i en del av de norske folkebibliotekene. Utviklerne av appen har fått tilgang til Bokselskaps bøker og gjør dem tilgjengelig for biblioteklån i appen.

Brukertall fra eBokBib viser at EPUB-filene våre har et liv utenfor bokselskap.no. Fra appen ble tatt i bruk i 2013 til september 2017, hadde 17 750 av våre EPUB-bøker blitt brukt av bibliotekbrukere over hele landet. Bare i perioden januar til september 2017 ble det lastet ned over 2 200 e-bøker fra oss i utlånsappen, altså omtrent samme antall EPUB-filer som ble lastet ned direkte fra våre sider i samme periode.

De 25 mest nedlastede EPUB-filene fra bokselskap.no sammenlignet med de 25 mest leste Bokselskap-bøkene i utlånsappen eBokBib januar–september 2017

EPUB (2017)	eBokBib (2017)
1. Et dukkehjem	Hedda Gabler
2. Utvalgte dikt (Welhaven)	Peer Gynt
3. To Venner	Et dukkehjem
4. Benedicte Stendal	Terje Vigen
5. Amtmandens Døttre (1854/55)	Juvingar
6. En folkefiende	Gengangere
7. Norde Huldeeventyr og Folkesagn	Fra Kristiania-bohêmen
8. Gengangere	I de dage
9. Paa ski over Grønland	Sjur Gabriel

EPUB (2017)	eBokBib (2017)
10. Utvalgte folkeeventyr	Vildanden
11. I blinda	Fru Marta Oulie
12. Benedicte Stendal	Amtmandens døtre (1879)
13. Jomfrue Pecunia	Bondestudentar
14. S.G. Myre	En folkefiende
15. Afkom	Forraadt
16. Juvikingar	Riket grunnlæggjes
17. Gamle folk og andre fortællinger	Synnøve Solbakken
18. Jacob	Menneske og maktene
19. Lærebog i de forskjellige Grene af Huusholdningen	Gift
20. Nordvestpassagen	Haugtussa
21. Sjur Gabriel	Amtmandens Døttre (1854/55)
22. En glad Gut	Medmenneske
23. Synnøve Solbakken	Slædedagbok for turen til Sydpolen
24. Tre skiturfortællinger fra 1884	Erasmus Montanus
25. Else	De vergeløse

En sammenligning av listen over de mest leste Bokselskap-bøkene i appen med listen over våre mest nedlastede EPUB-filer januar–september 2017 viser at de ikke er helt ulike. På begge lister er det lite dikt, romaner og fortellinger i flertall, men det er ikke nødvendigvis akkurat de samme titlene som lastes ned/leses. En interessant observasjon er at det er flere skuespill på eBokBib-listen. Bibliotekbrukere leser tydeligvis gjerne skuespill, og da særlig Ibsen, hele fem av de seks øverste titlene er Ibsen-tekster.

Oppsummering

Bokselskaps korte levetid, den relativt lave svarprosenten på spørreundersøkelsene samt det at noen av parametrene i Google Analytics ikke kom på plass før i januar 2017, gjør at man ikke kan konkludere bombastisk og uten forbehold. Men det er likevel mulig å se en del tendenser, og det er mulig å forsøksvis trekke noen konklusjoner.

- Konklusjon 1: Nettstedet bokselskap.no blir brukt, og bruken er økende.
- Konklusjon 2: Vi når de brukerne vi ønsker å nå, og vi når ulike brukergrupper.
- Konklusjon 3: Brukerne er stort sett fornøyde.
- Konklusjon 4: Organiseringen av nettstedet fungerer. Det virker som forskjellige typer utgaver, utgivere, sjangere og formater lever godt side om side.

side.

- Konklusjon 5: Vitenskapelige utgaver blir brukt.

Imidlertid er det ønskelig med mer bruk og flere brukere. Hva kan vi gjøre for å nå ut til flere lesere? Hvordan kan vi gjøre det lettere å finne fram til våre tekstkritiske utgaver? Og hvordan skal vi holde på brukerne og sørge for at de kommer tilbake? «Kanskje dere burde reklamert mer for nettstedet, siden dette virkelig er en ressurs ...», var det en som skrev i brukerundersøkelsen vår. Ja, det burde vi, men det er dessverre lettere sagt enn gjort. Bokselskap bruker Facebook og Twitter som informasjons- og reklamekanaler, og vi har også en epost-liste hvor vi sender ut informasjon om nye bøker. Det er viktig å gjøre seg synlig i Google-søk, det samme er å sørge for at man blir lenket til fra andre sider og institusjoner. Det er også lurt å vise seg fram, for eksempel ved å holde presentasjoner og demoer for mulige brukergrupper, og her er NBs og NSLs samarbeid med andre institusjoner som UiO og OsloMet viktige. Men for Bokselskap er nok det aller viktigste å sørge for at nye bøker jevnlig legges ut – tallene så langt tyder på at flere bøker genererer flere brukere og mer bruk av bøkene.

Noter

1. Tall og statistikk som presenteres i denne artikkelen ble innhentet før og til foredraget «Livet etter lansering – om bruk og brukere av bokselskap.no» på NNE-konferansen «Utgåvor i användning» på Hanaholmen i oktober 2017 og gjelder per 1. oktober det året. Nyere statistikk fra bokselskap.no viser imidlertid at trendene og utviklingene som beskrives her, har fortsatt i årene etter konferansen.
[Gå till notreferens 1](#)
2. I Norge bortfaller opphavsretten til et åndsverk normalt 70 år etter utløpet av rettighetshaverens dødsår.
[Gå till notreferens 2](#)
3. Denne tendensen fortsatte i 2018–2022.
[Gå till notreferens 3](#)
4. Nedlastningsformatene (og nettversjonen) genereres fra én masterfil som er kodet i TEI P5 XML.
[Gå till notreferens 4](#)

Tagen i bruk eller tagen ur bruk

Exemplet August Strindbergs Samlade Verk

Editionsfilologer önskar att varje ny vetenskaplig utgåva ska bli tagen i bruk som en ny standardedition. En utgåva innehåller det konkreta resultatet av en längre tids forskning och utgivaren ser fram emot att editionen studeras, kommenteras och diskuteras. Detta inträffar kanske inte alltid i samma utsträckning eller på det sätt som utgivaren hoppas. Utgivaren kan därför ibland höras klaga: Studenter lånar vilken utgåva som helst och deras lärare ger dem ingen eller dålig ledning. Även forskare slarvar med sina källtexter och glömmer att varje upplaga är unik. Och om studenter, lärare, kritiker eller forskare använder utgåvan orkar de inte läsa kommentaren, eller refererar den utförligt – utan att ange källan.

I den digitala utgåvans tidsålder kan också den etablerade lästexten spridas vidare, frikopplad från editionen och utgivarens arbete. Detta har vad gäller August Strindbergs Samlade Verk inträffat vid minst två tillfällen. Fallen i sig är kanske mindre intressanta, men de principiella frågor de väcker är av allmänt intresse.¹

Först ger jag viss bakgrund om Samlade Verk i bokform och i digital form i Litteraturbanken.se. Därefter redogör jag för två fall av spridning av Strindbergs texter, kastar in en exkurs om textläget för ett av de spridda verken, för att därefter komma in på juridiska och etiska frågor.

Samlade Verk i Litteraturbanken

August Strindbergs Samlade Verk del 1–72 har utgivits i traditionell bokform (SV 1–72; 1981–2013). Varje volym inleds med den etablerade lästexten, som följs av kommentarer med en redogörelse för det aktuella verkets »tillkomst och mottagande» samt ordförklaringar. Böckerna utges av Norstedts förlag.

Sedan drygt tio år tillbaka publiceras utgåvan också elektroniskt via Litteraturbanken; e-texter, epub och pdf är fritt tillgängliga. De nyare textvolymerna har levererats till Litteraturbanken i digital form i samband med tryckningen. Medarbetarna vid Litteraturbanken har sedan bearbetat Strindbergs texter och kommentarerna inför publicering i Litteraturbankens gränssnitt och som epub.² De äldre textvolymerna har haft en längre väg från bok till digital publikation, där OCR-behandling och korrekturläsning har utförts innan de omvandlas till publicerbar digital text. Varje text i Litteraturbanken åtföljs av

källhänvisningar och information om vilken upphovsrättslig status det enskilda verket har.

De textkritiska kommentarerna originalpubliceras elektroniskt i Litteraturbanken. De färdigställs som pdf-filer med länkar och dokumentbilagor av redaktionen för Samlade Verk.³

Ett första fall av icke licensierad texttradering: Fyra noveller

Ett svenskt förlag övertog en nyöversättning av Strindbergs »Etudes Funèbres» från *Vivisektioner II* 2011 (SV 34) och tryckte den året efter i en egen antologi med tre andra Strindbergstexter, *Ensam. Fyra noveller*, utan att ange vare sig källa eller översättare. Tilltaget avslöjades redan i översättningen av novellens titel, »Betraktelser på kyrkogården», som inte hade använts före 2011. Det bekräftades också av att de tidigare oöversatta styckena i novellen återfanns i antologiversionen. I detta fall måste man ha tagit den tryckta texten från Samlade Verk, då boken ännu inte fanns i digital form i Litteraturbanken.se.⁴ Man torde ha skannat eller skrivit av texten, redigerat den samt publicerat.

Det visade sig vid närmare kontroll att samtliga texter i antologin – även kortromanen *Ensam* och novellerna »Samvetsqual» och »Ett halvt ark papper» – var hämtade från Samlade Verk, sannolikt via Litteraturbanken.se. Förlaget hävdade att texterna var tagna från förstaupplagorna. Efter att ha blivit överbevisade, via exempel från de textkritiska kommentarerna, bad man om ursäkt, lovade att publicera en rättelse och att inte trycka om antologin.⁵

Ett andra fall av icke licensierad texttradering: Hemsöborna och andra e-böcker

När ett annat svenskt förlag, Modernista, något senare inledde en e-boksutgivning av en rad Strindbergstitlar, frågade jag av nyfikenhet vilka textversioner som de använde, exempelvis till sin e-bok *Hemsöborna*. Det var väl inte den i Samlade Verk nyligen tryckta texten i utgåvan med copyright Stockholms universitet? Jag citerade också den formulering som återfinns i anslutning till publiceringarna av Samlade Verk i Litteraturbanken: »Får inte spridas eller förändras. Får inte utnyttjas kommersiellt.»

Svaret från förlaget väckte misstänksamhet hos mig och hos Norstedts:

Vi publicerar endast det som är public domain. I den mån vi utgår från en källa där också upphovsskyddat material återfinns så publicerar vi givetvis inte det materialet utan endast det som är public domain.⁶

Vi beslöt oss för att jämföra två av Modernistas utgivna titlar, *Hemsöborna* och *I havsbandet*, med editionerna i Samlade Verk. Som alla textutgivare vet är det lätt att med hjälp av en textkritisk kommentar se om en viss text bygger på en särskild

utgåva. Har man dessutom möjlighet att jämföra två digitala filer blir resultatet mycket avslöjande.

Jag ska först kort beskriva omständigheterna kring originalpubliceringen av *Hemsöborna* på Albert Bonniers förlag 1887. Romanen utgör ett bra exempelmaterial: Det finns stora skillnader mellan originalmanuskriptet och första upplagan, och textläget är därtill textkritiskt intressant. *Hemsöborna* utgavs 2012 i *Samlade Verk* (SV 24).⁷

Om Hemsöborna 1887

Hemsöborna skrevs snabbt i Lindau, Bayern, under september–oktober 1887.⁸ Strindberg förhandlade med flera förlag, men boken kom att utges på Bonniers.

I förlagskontraktet, daterat 28/10 1887, angavs bland annat:

Förläggaren eger rättighet att i manuskriptet göra eller låta göra alla, efter hans mening, nödiga och lämpliga strykningar och ändringar, hvilket författaren telegrafiskt på förhand accepterat.

Orsaken till försiktighetsåtgärden var att novellsamlingen *Giftas* tre år tidigare hade åtalats för »hädelse emot Gud eller gäckeri af Guds ord eller sakramenten», trots viss bearbetning av manuskripttexten från förlagets sida. Strindberg frikändes, men hans texter var fortsatt under uppsikt.⁹ Även senare verk som *Tjänstekvinnans son* (1886–1887) kritiserades för angrepp på den kristna läran och för att vara frispråkiga i sexuella frågor.

Dessutom hade förläggaren Bonnier anklagats för att vara ansvarig för verken och för att därigenom vara delaktig i att moraliskt fördärva ungdomen.¹⁰ Våren 1887 splittrades Svenska bokförläggareföreningen, där Albert Bonnier var ordförande. I centrum för konflikten låg sedlighetsfrågan. Några förlag ville införa en paragraf som påbjöd uteslutning ur föreningen för utgivare av osedlig litteratur. Detta motsatte sig Bonnier och föreningen delades. Den Nya bokförläggareföreningen fick med sig de flesta stora förlagen.¹¹

Bonnier stod alltså upp för det fria ordet, men var inte beredd att trycka vad som helst. Strindberg var också beredd att omarbeta vissa scener och ändra vissa formuleringar i *Hemsöborna*, men han insåg inte omfattningen av förlagets krav som förmedlades till honom via brodern Axel, mellanhand i affären. De gällde både konkreta scener och användandet av vissa ord. Det handlade bland annat om skildringar av sexuella handlingar eller om sexuella anspelningar, låga handlingar utförda av högreståndspersoner samt ifrågasättande av äktenskapet. Strindberg fick dock Axels brev, daterat 24/10 1887, med förlagets sex punkter först *efter* kontraktets undertecknande:

1°) Prestens våldtagningsförsök å pigan.

2°) Gummans »erbjudande» under frieriet.

- 3°) Professorns: »jag f(r)iiser om vintern. etc.
- 4°) Prestens spyning i brudsängen och nedhissning.
- 5°) Prestens och Professorns samtal på »Das».
samt
- 6°) utbyte och orden: as-l, r-n, tråda, födseln

Strindberg kallade kontraktet för ett »skurkstreck!» och förslagen till ändringarna i manuskriptet för »kastreringsförslag» i brev till Axel Lundegård (31/10 1887): »alla scener, som kunna anses af fruntimmer och minderåriga vara grofva, utstrykas. Derigenom skulle Herr Alb. B. förvandla min bok till en lömsk, färglös idealistbok». Strindberg menade att hans »sanna skildring» med de föreslagna strykningarna skulle förvandlas till »en falsk idealistbok» av det slag som han föraktade. Han föreslog att boken i stället skulle utges av förläggaren Claës Looström.¹² Strindbergs händer var dock bundna av kontraktet och boken utgavs enligt Bonniers vilja.

I det bevarade manuskriptet syns förlagets strykningar ([bild 1](#)). Jämför texten i manuskriptet före strykning (a) med texten efter strykningar (b), här rubriken på kapitel III:

- (a) Drängen lägger trumf på bordet och blir herre på täppan, kröker till ungtupparna och – trampar själv sina höns.
- (b) Drängen lägger trumf på bordet, blir herre på täppan och kröker till ungtupparna.

Caps: III.

46)

Drängen ligger trumf på borden, ~~och kungen blir herre på toppen och~~
~~trinar till myttrarna. och ~~trampar~~ ~~sjöf~~ ~~sina~~ ~~händer.~~~~

Bruken lekte, emen richte, huggen giel i blom och Carlifou hörde
 väring i den bortruens höstäden, slögste ner sex kor, köpte
 tartt stallo ut de andra, så ~~de~~ de kommas på henen och
 kunde släppas i slagen; han rustade och han ordnade, han ar-
 betade sjelf som ett par, och han hade en järnåge att hälla folk
 i gäng, som tröttest all motstånd.

För på en bruk i Uckerland, af hemligen abertända bord,
 järnådrar, visade han redan tidigt en affjord alud för knopp-
 arbeta, men deremot en utvecklande en otrolig uppfinningsfärdi-
 ga i att ~~och~~ ~~antingen~~ ~~med~~ ~~komma~~ ~~denne~~ ~~huddarna~~ ~~fölgt~~
 af "stynd-fallet." ~~hvilket~~ ~~han~~ ~~gjorde~~ ~~synerligen~~ ~~rätt~~ ~~i~~ ~~helst~~ ~~lämte.~~
~~arbetet~~ ~~hade~~ ~~mer~~ ~~nyttigare,~~ ~~och~~ ~~främre,~~ ~~och~~ ~~högare~~ ~~och~~ ~~högare~~
~~och~~ ~~att~~ ~~han~~ ~~lyckades~~ ~~i~~ ~~håll~~ ~~hemskanden~~ ~~visade~~ ~~att~~
 han var kalled och utlygd till bättre ~~nyttigheter~~ ~~och~~ ~~och~~ ~~frökt.~~
 ligen ~~knopparbetet~~, ~~som~~ ~~endast~~ ~~utgå~~ ~~från~~ ~~den~~ ~~högare~~ ~~och~~ ~~högare~~
 ligen ~~knopparbetet~~.

Drifven derjämte af ett ~~istyg~~ ~~och~~ ~~begär~~ ~~att~~ ~~för~~ ~~de~~ ~~och~~ ~~känna~~
 alla ~~hinder~~ af ~~omöjlig~~ ~~verksamhet~~, ~~fordel~~ ~~han~~ ~~icke~~ ~~länge~~ ~~sitt~~ ~~and~~

49

LX

Bild 1. Originalmanuskriptet till *Hemsöborna*, p. 46, med Strindbergs egna ändringar med bläck och förlagets ändringar med blyerts och blåpenna (Bonniers förlagsarkiv).

Manuskriptet till den senare tredjedelen av romantexten är förlorat. För denna del är förlagets dokumentation av ingreppen den enda bevarade källan. Karl Otto Bonnier hade hösten 1887 noggrant skrivit av de i manuskriptet strukna scenerna och replikerna och bifogat dem till ett korrektur med den tvättade romantexten ([bild 2](#)). Att Bonniers avskrifter motsvarar manuskripttexten framgår av hans avskrifter av struken text i bevarade delar av manuskriptet.

Denna först utgivna version av romanen är den mest spridda. Dock sålde den första upplagan på 4 000 exemplar inte slut förrän vid sekelskiftet, då de sista 500 exemplaren realiserades.

— Nåå, brigade pastor, hee är det att vara
 här i Norden om vintern?
 — Ack jak fiser så visligt nicket. svacas
 professom.
 Gummoma fuizo dym am bysknappas
 och stivande på luvanda.
 — Nej luvad sdyr professom, pöväcades
 pastör narstrim. Om omman vet jag nog
 att vi kan få rädda, men om vintern
 det är obegränsat. Men si de klimatiska
 förhållandena ha så olika verk på olika
 magar.
 — Min make? Jak har en skinn make!
 — Ja, qubevans, jag har inte haft en annan
 se professorkan, men jag tror nog, ja jag har
 hint sägas, i alla fall . . .
 — Men, blev Gata, jak sa att jag fiser så
 visligt . . . . .
 — Ja, jag pötläs, jag pötläs, ordet är kanske
 inte riktigt valdt, factän det nog är svackst.
 — Ack, blev je, pastör narstrim, jak vis

Bild 2. En av K.O. Bonniers handskrivna lappar med censurerade partier som inte trycktes i första upplagan av *Hemsöborna* 1887 (korrektur, Bonniers förlagsarkiv).

Andra utgåvor av Hemsöborna

Romanens rykte spreds efter hand i och med nya upplagor: Samlade Romaner och Berättelser på Gernandts 1900, en illustrerad utgåva på Fröléen 1904 och framför allt Bonniers billighetsserie med enkronasböcker 1906–1911, »De bästa böckerna», som trycktes i sammanlagt 30 000 exemplar. Plus något senare Samlade Skrifter del 21 (1914) som utkom i omtryck i många utgåvor, ända fram till 1987.¹³

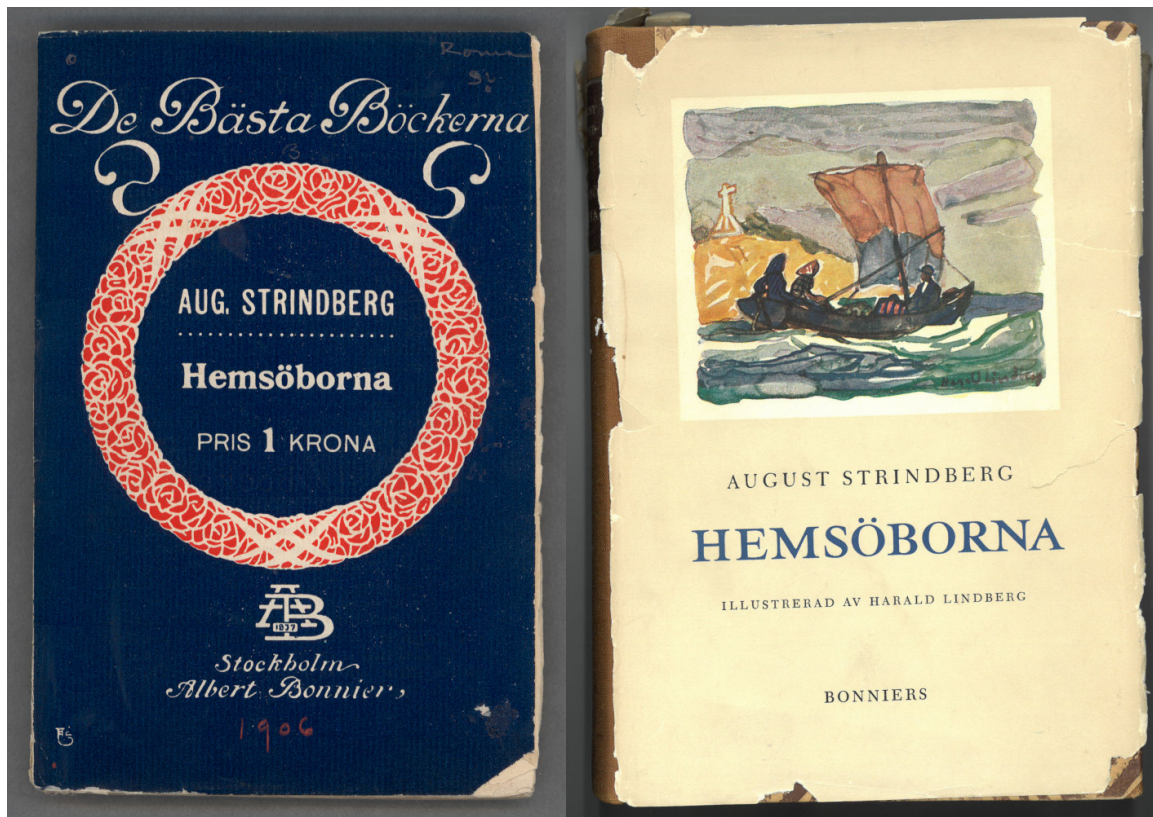

Bild 3. Första upplagan av *Hemsöborna*, Bonniers 1887, och Fröleéns upplaga 1904.

Den tvättade versionen av *Hemsöborna* är alltså ännu den mest spridda – via Samlade Skrifter tillgänglig med moderniserad stavning. Kanske var det den lagom mustiga tillbakablickande skildringen av drängar, pigor, folkliv och slätterfester som möjliggjorde romanens trygga ställning som svensk klassiker under 1900-talet. Den ursprungliga texten kunde ha lett till en ny sedlighetsdebatt och en skandalsuccé. Nu handlade det tidiga mottagandet främst om att berättaren Strindberg återkommit med en frisk skildring av skärgården, efter några års utflykter i politik, polemik och själsanalys.¹⁴ Denna syn på skärgårdsberättelsen fördes vidare in i 1900-talet.

1949 utgav Torsten Eklund *Hemsöborna* i en version där texten »bringats i överensstämmelse med originalmanuskriptet».¹⁵ Boken utgavs av Bonniers – utan kommentarer. Antagligen hade Eklund verkligen suttit med originalmanuskriptet, men huvuddelen av texten tycks ändå bygga på John Landquists edition i Samlade Skrifter (1914), där flertalet av de censurerade textställena citeras i kommentaren. Utgåvan från 1949 är sålunda ett slags collage, inte en textetablering från manuskriptet.

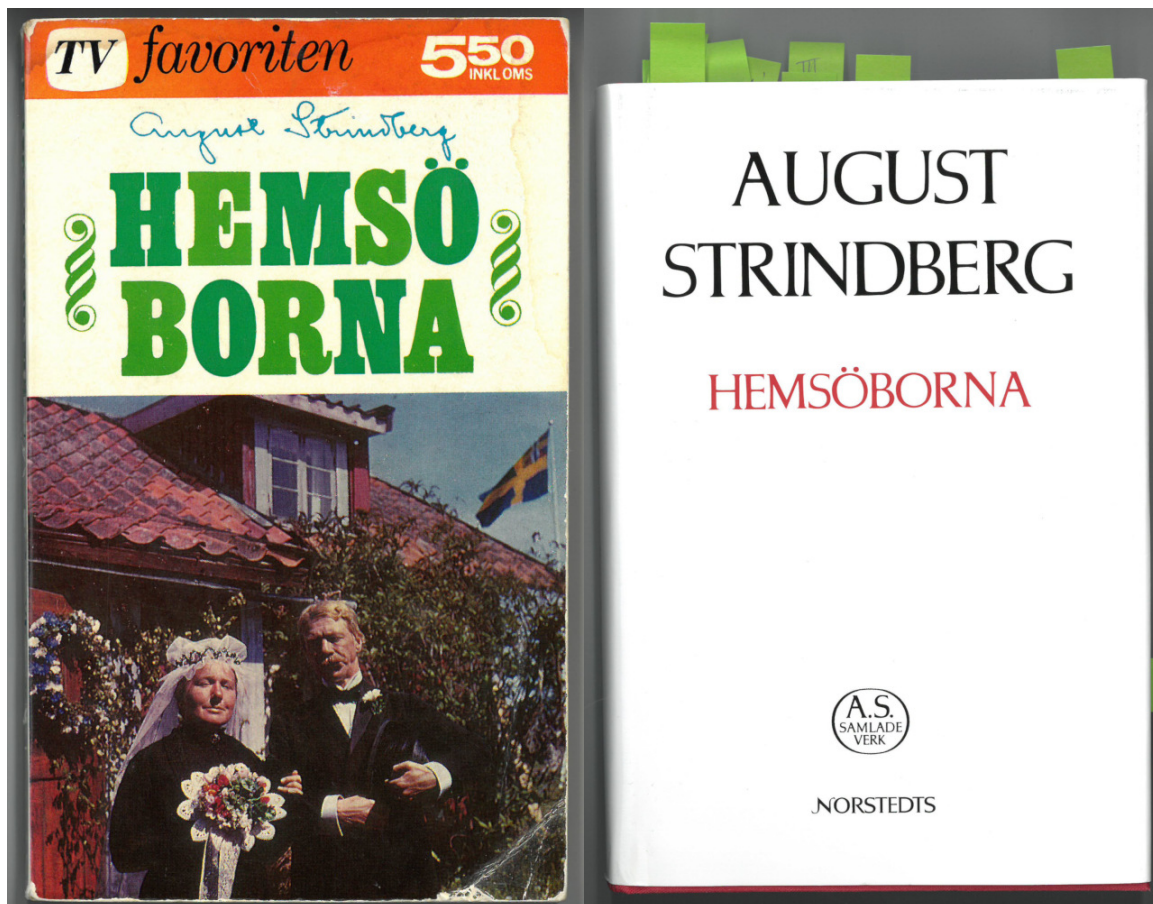
Bild 4. *Hemsöborna* utkom i Bonniers enkronasserie (1906–1911) och i illustrerad upplaga 1949.

Även efter 1949 har främst texten från *Samlade Skrifter* eller någon annan utgåva med moderniserad stavning använts vid nya tryckningar av *Hemsöborna*. Det finns dock ett viktigt undantag: I tv-filmatiseringen 1966, med Allan Edwall, Sif Ruud och Sven Wollter med flera, användes 1949 års text, och många av de festligaste scenerna och mest citerade replikerna, som inte står att finna i 1887 års text, har spritts till den stora publiken via tv-serien. Även en pocketutgåva på B. Wahlströms i serien »tv-favoriten» från samma år använde 1949 års text.¹⁶ Kanske var det helt kongenialt med tiden att den otvättade versionen spreds via tv-dramatiseringen på 1960-talet. Den innehöll uppror, ifrågasättande av auktoriteter som präster och professorer, samt fri kärlek och grova skämt.¹⁷

Editionen i *Samlade Verk* (del 24), redigerad av Camilla Kretz, kommenterad av Hans Söderström, bygger enligt de grundläggande redigeringsprinciperna för utgåvan på originalmanuskriptet, så långt detta bevarats. De av förlaget strukna partierna i manuskriptet har medtagits, i den sista tredjedelen av verket med Karl Otto Bonniers avskrifter som grundtext. Dessutom har Strindbergs övriga formuleringar och hans egensinniga interpunktion bevarats. Stavningen är dock moderniserad, som i utgåvorna 1914 och 1949.

Verket lever sitt liv via tradering i olika former. Jag hävdar inte att editionen av *Hemsöborna* i *Samlade Verk* nödvändigtvis är bättre än den i första upplagan 1887, men det är i alla händelser en annan text som ger en delvis annan läsupplevelse.

Strindbergs satiriska och samhällskritiska roman har i detta utförande behållit sin ursprungliga karaktär.¹⁸

Bild 5. *Hemsöborna* i B. Wahlströms utgåva 1966 och i Samlade Verk 2012.

En jämförelse med hjälp av programmet Juxta

Av vad jag nu berättat framgår att redan en ytlig jämförelse mellan texterna i Litteraturbanken och de kommersiella e-böckerna utgivna av Modernista skulle kunna visa hur de två versionerna förhåller sig till varandra.

Resultatet av Juxta-körningen, utförd av Cai Alfredson vid Litteraturbanken, var entydigt. Alla i de tidigare upplagorna av *Hemsöborna* borttagna orden och styckena var med i den nya e-boken, inklusive den längre kapitelrubriken till kapitel III. Viss redigering var utförd. Det manuskripttroga »Kap. I», »Kap . II» hade ändrats till »Kapitel I», »Kapitel II» och så vidare (där första upplagan och utgåvan 1949 har »Första kapitlet», »Andra kapitlet» et cetera). I de detaljer där Samlade Verk 24 och Eklunds utgåva 1949 skiljer sig åt följdes Samlade Verk.

I den andra boken som kontrollerades, *I havsbandet*, var resultatet detsamma: texten var identisk med texten i Samlade Verk, men med en ytlig redigering.¹⁹

En kolofon i slutet av e-boken *Hemsöborna* anger följande fakta:

ISBN 978-91-7499-648-7

Författare: August Strindberg

Formgivning: Lars Sundh

E-boksproduktion: Suntec, 2014

www.modernista.se

Förlaget hade också lagt in en kommentar och uppmaning inne i e-boken
Hemsöborna:

Tack för att du köpt den här boken! [...] All kopiering, utöver för ditt privata bruk, och otillbörlig vidare spridning är förbjuden.

Vid den här tiden, hösten 2014, fanns omkring 35 Strindbergstitlar som e-böcker till försäljning från förlaget, med skiftande priser, från 40 SEK till 151 SEK. Dessa två e-böcker kostade 134 SEK styck.

Att appropriera det allmänna

Våra stickprov i Modernistas utgivning av e-böcker med Strindberg som författare gav vid handen att e-böckernas källor är Samlade Verk. Att så är fallet anges inte i böckerna eller i de presentationer som finns där böckerna säljs.

Man har alltså tagit texterna i en statligt finansierad vetenskaplig utgåva, fritt tillgänglig och digitalt publicerad i Litteraturbanken, som är en ideell förening och som lagt ned ett stort arbete och stor omsorg på att redigera och presentera verken, som ofta dessförinnan digitaliserats och korrekturlästs (gäller böcker i Samlade Verk som inte levererats i digital form). Det som var gratis har reproducerats och sålts för 134 kr.

Man kan säga att Modernista har approprierat den offentligt finansierade och ideellt spridda utgåvan av Strindbergs text. Man har inhägnat texten med sitt staket och satt en prislapp på den.

Varken Norstedts, Litteraturbanken eller Stockholms universitet var glada över denna upptäckt. Det skulle dock visa sig mycket svårt att påverka offentliggörandet, dvs. att få förlaget att överge denna för dem enkla och lönande publiceringsstrategi.

Jag är inte jurist, men jag ska ändå försöka beskriva hur rättsläget ser ut och parternas argumentation. Min utbildning har varit diskussioner och möten med jurister; representanter för och experter som arbetat med och för Norstedts, Litteraturbanken och Stockholms universitet.²⁰ Jag har också, när jag summerat fallet, haft stor nytta av en aktuell och välformulerad lärobok, *Modern immaterialrätt* av Merima Bruncevic & Jannice Käll (2016).²¹

Immaterialrätt är ett paraplybegrepp som omfattar upphovsrätt, patenträtt, varumärkesrätt samt formgivnings- och mönsterskydds rätt. Här kommer jag främst att uppehålla mig vid upphovsrätten.

Upphovsrättslagen – en förenklad redogörelse

Upphovsrättslagen, »lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk» (URL), stadgar att upphovsrätten gäller fram till utgången av sjuttionde året efter upphovsmannens död. Upphovsrätten uppstår i och med att verket kommer till – symbolen för copyright (c) har ingen självständig juridisk betydelse. Samma regler gäller i Sverige och i EU, och i stort sett hela västvärlden.²²

Upphovsmannen har den ekonomiska rätten att framställa exemplar eller kopior – eller att överlåta denna rätt.

Den ideella rätten innefattar rätt att bli namngiven i samband med att verket utnyttjas och skydd mot att verket ändras eller framförs så att det kränker upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart.²³ Bruncevic & Käll formulerar det som att den ideella rätten är »det moraliska skyddet för det andliga skapandet».²⁴ Den ideella rätten kan inte överlåtas.

Det är tillåtet att citera och använda ett verk i undervisning under vissa förhållanden.

För att ett verk ska vara skyddat fordras originalitet och självständighet, »verkshöjd». Originalitet är ett kvalitetsbegrepp; arbetsinsatsen spelar ingen roll. Upphovsrätten tillkommer upphovsmannen eller upphovsmännen gemensamt.

Har någon åstadkommit ett nytt och självständigt verk i fri anslutning till ett annat verk är upphovsrätten inte beroende av rätten till originalverket. Den som har översatt eller bearbetat ett verk har upphovsrätten till sin översättning eller bearbetning, medan det ursprungliga verkets upphovsman behåller sin rätt. Man talar då om beroendeverk: översättningar, adaptationer, samlingsverk. För en lekman ser det ut som om en textkritisk utgåva med etablerad text och kommentarer skulle kunna föras till denna kategori.

Även forskningspublikationer omfattas av upphovsrätt. Insamlade data anses däremot inte uppnå verkshöjd.²⁵

Några ord om förlagsrätt. Förläggarens rättigheter och skyldigheter är i korthet: att utge ett verk i bokform, i ett visst antal exemplar och under viss tid. Det finns för närvarande inget ramavtal mellan Förläggareföreningen och Svenska Författareförbundet, endast ett mönsteravtal som förbundet använder för separata avtal med olika förlag. Mönsteravtalet gäller tryckta böcker och sträcker sig 5 år efter senaste tryckta upplaga. Därefter har förlaget hembuds rätt, dvs. om författaren vill ge ut verket i bokform på nytt måste hen först erbjuda det ursprungliga förlaget att förvärva rättigheten. Digital utgivning ingår ej i mönsteravtalet; för digital utgivning krävs särskilda skrivningar.

De redaktionella texterna i en textkritisk utgåva producerad av redaktionen för August Strindbergs Samlade Verk vid Stockholms universitet skyddas av upphovsrättslagen. Huruvida den etablerade texten till Strindbergs enskilda verk i

de textkritiska utgåvorna skyddas av lagen är en annan fråga, som inte har prövats i domstol.

Text som publiceras inom Litteraturbanken omfattas av upphovsrättslagen fram till sjuttio år efter upphovsmannens död, men det finns inget skydd för de digitala versionerna i sig. Begreppet katalogskydd eller databasskydd skulle i stället kunna anföras. Normalt skyddas en databas i 15 år, men inte de enskilda datapunkterna, dvs. de enskilda verken. Men man borde, enligt Litteraturbankens utredare, kunna hävda att varje enskilt verk inom Litteraturbanken är resultatet av en stor investering och en väsentlig del av databasen.

Förhandlingar

Stockholms universitet har rätten till de vetenskapliga utgåvorna i Samlade Verk. Förlagsrätten till verken innehas genom avtal av Norstedts. Då det aktuella förlaget, Modernista, inte haft licens från varken Stockholms universitet eller Norstedts kan utgivningen av e-böckerna betraktas som ett intrång i upphovsrätten. Stockholms universitet och Norstedts bad därför per brev förlaget att med omedelbar verkan upphöra med försäljningen av e-böckerna.²⁶

Förlaget svarade att bearbetningarna inte ger upphov till självständigt skydd och att upphovsrätten till Strindbergs verk är utgången och att texterna kan användas fritt. Verken är allmängods; de befinner sig i *public domain*.

En framstående upphovsrättsexpert som kopplades in menade att det inte var sannolikt att det i en domstolsprocess skulle gå att styrka att bearbetningarna innehåller tillräckligt självständiga och nyskapande inslag för att kunna erhålla ett eget upphovsrättsligt skydd. Visserligen innehåller utgåvan en Strindbergstext som aldrig tidigare publicerats i denna form, men rätten till den texten är Strindbergs. Den litterära texten är fri. Även om stavningen är moderniserad, skulle det vara svårt att i en domstolsförhandling hävda att detta skulle göra att den nya versionen uppnår verkshöjd, dvs. att det är fråga om ett nytt eller självständigt verk. Detta vore också ur ett editionsfilologiskt perspektiv svårt att hävda. Det är klart att det fortfarande är Strindbergs *Hemsöborna*.

Ledningen för Stockholms universitet valde att inte gå vidare med en rättslig process. Bakom beslutet låg flera samverkande faktorer: stora kostnader, möjlig negativ publicitet samt liten chans att vinna.

En ny strategi utarbetades, vilken inledningsvis accepterades av Modernistas representant: att via avtal reglera hur förlaget ska källhänvisa till Litteraturbanken, Norstedts och Samlade Verk, om man fortsatte att offentliggöra Strindbergstexterna. Hänvisningen skulle ingå i både epub-filen och i informationen om den. Så här formulerade vi hänvisningen:

Denna e-bok är hämtad från den e-utgåva som etablerats av Stockholms universitet, Norstedts förlag och Litteraturbanken. Den kan hämtas gratis – med ordförklaringar – på

litteraturbanken.se/epub.

Efter en lång tystnad kom ett urvattnat motförslag, som angav att endast viss information skulle ingå i kolofonen:

Denna utgåva utgår från en bearbetad version gjord av Stockholms universitet.

Stockholms universitet, Litteraturbanken och Norstedts var överens om att detta var otillräckligt då det inte pekade ut källorna och att det snarare såg ut som om offentliggörandet av texterna skett i samarbete med eller genom en överenskommelse med Stockholms universitet.

Vi insåg i det skedet att vi inte skulle kunna komma vidare och släppte tanken på ett avtal med förlaget. Om det inte fanns någon vilja att uppfylla den ideella förpliktelsen att berätta varifrån texten hämtats, fanns det få möjligheter att komma överens.

Då ingen av de förfördelade parterna var beredda att få saken prövad i domstol, varken att pröva det ederade verket som en integrerad och omistlig del i den textkritiska utgåvan (Stockholms universitet) eller att pröva databasskyddet (Litteraturbanken), fanns inget sätt att med lagens hjälp stoppa publiceringen.²⁷

När jag 2017 och 2018 tittade i internetboklådorna hade Modernista ett sextiototal Strindbergstitlar till försäljning som e-böcker, både romaner, dramer, noveller och andra kortare texter utgivna som enskilda verk. År 2020 tryckte Modernista en serie om tio Strindbergböcker, bland dem *Hemsöborna* och *I havsbandet*.²⁸

Avslutande diskussion

Modernista utnyttjar lagstiftningen och drar nytta av det innovationsarbete och/eller utvecklingsarbete som någon annan utfört. Här finns en intressant frågeställning. Var går gränsen mellan spridning av ett verk i *public domain* i det allmännas intresse och den enskilde forskarens immateriella rättigheter? Om det nu är det som det är fråga om. Det handlar i alla händelser om huruvida all kommunikation (här ett fritt verk i digital form) bör vara möjlig att kommersialisera. Var går gränsen för en acceptabel nivå av kommersialisering? Vem vinner på offentliggörandet?²⁹ Förlaget vinner ekonomiskt, men finns det någon tänkbar vinst också för allmänhet eller utgivare? Jag har svårt att finna någon sådan.

I dragkampen mellan rättigheter och friheter – eller handel och ekonomi kontra offentlighet, det allmänna, open access, creative commons – tenderar, tycker jag, de ideella rättigheterna att få stryka på foten.

Man skulle kunna hävda att det ideella skyddet för utgivaren av den textkritiska utgåvan och även »god sed» fordrar att man gör reda för vilken utgåva som

används och vem som är utgivaren.

Det parasiterande förlaget borde ha tagit kontakt med utgivaren (Stockholms universitet), det ursprungliga förlaget (Norstedts) och Litteraturbanken innan man saluförde det verk som redan är tillgängligt gratis.

Förlaget borde ha redovisat vilken utgåva som legat till grund för respektive e-bok.

Här handlar det alltså snarare om etik.

Hur kan då utgivaren agera? Man bör kanske erinra sig vissa grundläggande fakta och även tillägna sig en viss realism. Jag riktar mig här också till mig själv.

Den textkritiska utgåvans primära målgrupp är forskarsamhället.

Vill man nå ut till allmänheten kan det behövas en annan typ av mer lättillgänglig utgåva, såsom en läsutgåva med begränsad kommentar – eller en pocketutgåva.

Jag kan nämna de försök som gjorts att utge delar av August Strindbergs Samlade Verk i mer lättillgänglig form:

- *Tjänstekvinnans son* (I–IV) i en pocket, inklusive kommentarerna från SV 20–21. Utgavs år 2007 men finns inte längre i tryck.
- *En dåres försvarstal*. Med ett urval av ordförklaringar, ett kort efterord av Gunnel Engwall och ett nytt förord av Märta Tikkanen. Utgavs 2012 och sålde mycket bra, med flera omtryck. Finns ej i tryck längre. En e-bok finns, print on demand planeras.
- *Fröken Julie / Ett drömspel*. Med ett urval av ordförklaringar, ett kort efterord av Per Stam, och ett nytt kritiskt förord av Lars Norén. Utgavs 2012 och sålde bra. Finns ej i tryck längre, print on demand planeras.
- Hela sviten av textvolymerna i Samlade Verk, inklusive kommentarerna, har från 2019 gjorts tillgänglig som print on demand i mjukband av Norstedts.[30](#)

Vill man vara generös mot idén om anonymiserad spridning av texten i en textkritisk utgåva kan man hävda att de aktuella e-böckerna möjliggör en vidare spridning av den vetenskapligt granskade texten i *Hemsöborna*-utgåvan (SV 24). Men i så fall krävs en tydligt formulerad information om att det är tillåtet att sprida texten i Litteraturbanken. Samtidigt kvarstår kravet på att en eventuell utgivare ska redovisa sin textkälla, annars förblir den anonym. Och texten bör inte redigeras utan att det i så fall anges.

Vi har diskuterat huruvida en konstruktion med ett aktivt klickavtal i Litteraturbanken skulle kunna hindra spridandet av innehållet i de digitala filerna. Ett klickavtal innebär att användaren förbinder sig att följa vissa regler genom att klicka i en ruta innan hen går vidare. Dock är det oklart om ett sådant

avtal i juridisk mening är bindande. Klickavtal är inte avtal i vanlig mening eftersom användarna inte kan påverka eller omförhandla villkoren.³¹

Det finns också tekniska lösningar som begränsar användningen av de digitala produkterna: spärr för världsdelar eller länder, förbud mot kopiering och annan spridning, förbud mot utlåning eller avskrift. De tekniska lösningarna kallas Digital Rights Management, DRM (av kritiker kallat Digital Restrictions Management).³² Men även DRM kan kringgås.

Jag hoppas att jag med dessa exempel på utgåvor tagna i eller ur bruk – exempel på den ederade texten som anonymiserad standardtext – bidragit till diskussionen om de textkritiska utgåvornas juridiska status, och även till en fortsatt diskussion om utgåvornas syfte och målgrupper. Som utgivare är jag hellre förespråkare för att utgåvorna tas i bruk än att de inte används, blir liggande, tas ur bruk.

Källor och litteratur

Arkivkällor

Stockholms universitet

August Strindbergs Samlade Verk, arkiv

Dokumentation kring två intrångsärenden

Litteratur

Bruncevic, Merima & Jannice Käll, *Modern immaterialrätt*, Stockholm: Liber 2016

Dahlbäck, Lars, *Strindbergs Hemsöborna. En monografi*, diss., Stockholm 1974

Personne, Nils, *Strindbergs-litteraturen och osedligheten bland skolungdomen*, Stockholm: Carl Deleen & C:i 1887

Stam, Per och Christian Janss, »Första generationens elektroniska utgåvor – Strindberg och Ibsen», *Digitala och tryckta utgåvor. Erfarenheter, planering och teknik i förändring. Bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer 11–13 september 2009*, Redigerad av Pia Forssell och Carola Herberts, SLS 755/Skrifter. Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer 9, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2011, s. 41–58

Strindberg, August, *Ensam. Fyra noveller*, Göteborg: Lindelöw 2012 (pocketutgåva 2013)

Strindberg, August, *Giftas I–II*, texten redigerad och kommenterad av Ulf Boëthius, Samlade Verk 16, Stockholm: Almqvist & Wiksell 1986

Strindberg, August, *Hemsöborna. Skärgårds-Berättelse*, Stockholm: Bonniers 1887

Strindberg, August, *Hemsöborna. Skärgårdsberättelse*, Samlade Romaner och Berättelser III, Stockholm: Gernandt 1900

Strindberg, August, *Hemsöborna. Skärgårdsberättelse*, illustrerad av Hilding Nyman, Stockholm: Fröléen & Comp. 1904

Strindberg, August, *Hemsöborna, De Bästa Böckerna*, Stockholm: Bonniers 1906–1911

Strindberg, August, *Hemsöborna och Skärkarlsliv*, Samlade Skrifter 21, Stockholm: Bonnier 1914

Strindberg, August, *Hemsöborna*, illustrerad av Harald Lindberg, Stockholm: Bonniers 1949

Strindberg, August, *Hemsöborna*, illustrerad av Ulf Nilsson, Stockholm: B. Wahlström 1966

Strindberg, August, *Hemsöborna. Skärgårds-Berättelse*, texten redigerad av Camilla Kretz och kommenterad av Hans Söderström, Samlade Verk 24, Stockholm: Norstedts 2012

Strindberg, August, *Hemsöborna. Skärgårds-Berättelse*, Bonniers julbok, Stockholm: Bonnier 2012
Strindberg, August, *I havsbandet*, texten redigerad och kommenterad av Hans Lindström, Samlade Verk 31, Stockholm: Almqvist & Wiksell 1982
Strindberg, August, *Vivisektioner II*, texten redigerad och kommenterad av Gunnel Engwall och Per Stam, Samlade Verk 34, Stockholm: Norstedts 2011

Elektroniska källor

(De elektroniska källorna är senast hämtade 3/8 2022.)

August Strindbergs Samlade Verk i Litteraturbanken.se:

<https://litteraturbanken.se/presentationer/specialomraden/SSV.html>

Engwall, Gunnel och Per Stam, *Textkritisk kommentar till August Strindbergs Samlade Verk del 34.*

Vivisektioner II, Litteraturbanken.se 2016,

<https://litteraturbanken.se/f%C3%B6rfattare/StrindbergA/titlar/StrindbergTK34/sida/1/faksimil?om-boken>

Kretz, Camilla, Ljubica Miočević, Per Stam och Ilaria Tedde, *Textkritisk kommentar till August*

Strindbergs Samlade Verk del 16. Giftas I–II, Litteraturbanken.se 2016,

<https://litteraturbanken.se/f%C3%B6rfattare/StrindbergA/titlar/StrindbergTK16/sida/1/faksimil?om-boken>

Kretz, Camilla, *Textkritisk kommentar till August Strindbergs Samlade Verk del 24. Hemsöborna*, Litteraturbanken.se 2013,

<https://litteraturbanken.se/f%C3%B6rfattare/StrindbergA/titlar/StrindbergTK24/sida/1/faksimil?om-boken>

Lindström, Hans, *Textkritisk kommentar till August Strindbergs Samlade Verk del 31. I havsbandet*,

Litteraturbanken.se 2008,

<https://litteraturbanken.se/f%C3%B6rfattare/StrindbergA/titlar/StrindbergTK31/sida/1/faksimil?om-boken>

Nationalencyklopedin, »upphovsrätt»:

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/upphovsrätt>

Olofsson, Tommy, »Tvivelaktig skuggutgivning», *Axess* nr 7, 2018,

<https://www.axess.se/artiklar/tvivelaktig-skuggutgivning/#.XBfSJ2l7mN5>

Strindberg, August, *Hemsöborna*, e-bok, Stockholm: Modernista 2014

Strindberg, August, *I havsbandet*, e-bok, Stockholm: Modernista 2014

»Varning för tveksamma avtalsförslag från Modernista», <https://oversattarsektionen.se/for-oversattare/avtalsalfabetet#modernista>

Noter

Ett stort tack till Mats Malm respektive Carola Herberts för läsning av manuskriptet före publicering.

1. En vetenskaplig utgivare kan inte regelmässigt undersöka textläget när det gäller andra, senare utgåvor, men i de exempel som jag här tar upp fanns skäl att uppmärksamma utgåvorna.

[Gå till notreferens 1](#)

2. August Strindbergs Samlade Verk i Litteraturbanken.se

(<https://litteraturbanken.se/presentationer/specialomraden/SSV.html>). Jfr Per Stam och Christian Janss, »Första generationens elektroniska utgåvor – Strindberg och Ibsen», *Digitala och tryckta utgåvor* 2011. Idag är samtliga textvolymerna publicerade i Litteraturbanken (2018).

[Gå till notreferens 2](#)

3. En ny textkritisk kommentar kan offentliggöras vid nästa större uppdatering av Litteraturbanken, vilket vanligen sker en gång i månaden. Idag är 66 av 71 textkritiska kommentarer publicerade i LB (2019).
[Gå till notreferens 3](#)
4. August Strindberg, *Vivisektioner II*, texten redigerad och kommenterad av Gunnel Engwall och Per Stam, *Samlade Verk 34*, 2011. Se också Gunnel Engwall och Per Stam, *Textkritisk kommentar till August Strindbergs Samlade Verk del 34. Vivisektioner II*, [Litteraturbanken.se](#) 2016.
[Gå till notreferens 4](#)
5. August Strindberg, *Ensam. Fyra noveller* 2012 (pocketutgåva 2013). – Boken tycks dock fortfarande finnas i lager (2020).
[Gå till notreferens 5](#)
6. E-postbrev från Pär Sjölander, Modernista Group AB 13/11 2014.
[Gå till notreferens 6](#)
7. August Strindberg, *Hemsöborna. Skärgårds-Berättelse*, texten redigerad av Camilla Kretz och kommenterad av Hans Söderström, *Samlade Verk 24*, 2012. Camilla Kretz, *Textkritisk kommentar till August Strindbergs Samlade Verk del 24. Hemsöborna*, [Litteraturbanken.se](#) 2013.
[Gå till notreferens 7](#)
8. Redogörelsen bygger på Hans Söderströms kommentarer till bokens tillkomst och mottagande i textvolymen (SV 24) och på textetableringen så som den beskrivs av Camilla Kretz i den textkritiska kommentaren (TK 24).
[Gå till notreferens 8](#)
9. Tryckfrihetsförordningen § 3 mom. 1, citerad efter August Strindberg, *Giftas I-II*, texten redigerad och kommenterad av Ulf Boëthius, *Samlade Verk 16*, 1986, s. 327. Jfr Camilla Kretz, Ljubica Miočević, Per Stam och Ilaria Tedde, *Textkritisk kommentar till August Strindbergs Samlade Verk del 16. Giftas I-II*, [Litteraturbanken.se](#) 2016.
[Gå till notreferens 9](#)
10. Nils Personne, *Strindbergs-litteraturen och osedligheten bland skolungdomen 1887*.
[Gå till notreferens 10](#)
11. Schismen varade i 25 år (Söderström, SV 24, s. 152).
[Gå till notreferens 11](#)
12. Citat från brev till Axel Strindberg 29/10 1887.
[Gå till notreferens 12](#)
13. August Strindberg: *Hemsöborna. Skärgårdsberättelse*, *Samlade Romaner och Berättelser*, band III, 1900; *Hemsöborna. Skärgårdsberättelse* 1904; *Hemsöborna* 1906–1911; *Samlade Skrifter* del 21, 1914. Se vidare Kretz, TK 24, s. 9 ff.
[Gå till notreferens 13](#)
14. Där flertalet recensenter såg en närmast realistisk bild av skärgårdslivet bröt *Arbetsbladets* anmälan mönstret och kritiserade författarens distans till och avståndstagande från det skildrade (1/3 1888):
»Strindberg skrifver icke för arbetsklassen, utan för den radikala borgarklassen. [...] det är hufvudsakligen taflor ur skärgårdslivet, präktiga, lefvande taflor, som kunna passa en elegant salong, där ingen plats finnes för den socialrevolutionäre skalden Strindberg, men där man gerna förlåter den fredligvordna artisten Strindberg små snedsprång in på det cyniska. [...] [Nu annonseras] hans bok med de mest lysande loford så väl ur den gammalliberala som den reaktionära pressen.» (Citerat efter SV 24, s. 203.)
[Gå till notreferens 14](#)
15. August Strindberg, *Hemsöborna*, illustrerad av Harald Lindberg, 1949.
[Gå till notreferens 15](#)
16. *Hemsöborna*, tv-filmatisering i regi av Bengt Lagerkvist, med manus av Herbert Grevenius, sändes första gången i svensk tv under februari–april 1966. – August Strindberg, *Hemsöborna*, illustrerad av Ulf

Nilsson, 1966.

[Gå till notreferens 16](#)

17. Ett exempel på att inte ta i bruk de existerande texterna och att inte heller förhålla sig till den levande traditionen: År 2017 sattes *Hemsöborna* upp på Stockholms stadsteater i regi av Stefan Metz. Dramatiseringen var gjord av Bertil Ahlmark och Ragnar Lyth. I programmet anges inget om vilken källtext som använts, Strindbergs dramatisering från 1889 (ett självständigt verk) eller romantexten. När jag såg pjäsen, som efter en trög inledning fick fart och var sevärd, kunde jag notera att det var fråga om en dramatisering av romanen, inte en bearbetning av Strindbergs drama. Dock visade det sig att inga av de scener eller repliker som kittlade tv-publiken 1966 och senare var med i uppsättningen. Man hade av allt att döma använt någon *Hemsöborna*-utgåva mellan 1887 och idag, men absolut inte Samlade Verk 24 eller Eklunds utgåva från 1949. Man hade inte heller funderat över förhållandet till tv-dramatiseringen 1966. Man hade kanske inte alls reflekterat över vilken text man spelade.

[Gå till notreferens 17](#)

18. En faksimilutgåva av manuskriptet på Bonniers är en modern påminnelse om förlagets förhållande till *Hemsöborna*: Bonniers julbok 2012. – Medan redaktionen för Samlade Verk förberedde utgivningen av *Hemsöborna* 2012 (på Norstedts), bland annat genom att studera originalmanuskriptet i Bonniers förlagsarkiv, förberedde samtidigt Bonniers utgivningen av årets julgåva från förlaget, en faksimilutgåva av manuskriptet till *Hemsöborna* med romantexten i tryckt form till vänster och manuskriptet till höger. Den utgavs ungefär samtidigt som Samlade Verk 24; de två utgåvorna var helt oberoende av varandra. – Det visade sig att Bonniers, trots Samlade Skrifter (1914), Eklunds utgåva (1949) och en avhandling om romanen (Lars Dahlbäck 1974), och trots de i inledningen till julkboken anförda breven, inte noterat att de i manuskriptet med blyerts och blå penna strukna partierna var utförda av förlaget, inte författaren. Den romantext som beledsagade manuskriptet på vänstersidorna var hämtad från första upplagan 1887 (eller någon annan äldre upplaga med gammalstavning), men alltså utan den strukna romantext som kunde läsas i faksimilbilderna. Den sista tredjedelen av romantexten, till vilken manuskriptet inte är bevarat, ingår ej i utgåvan.

[Gå till notreferens 18](#)

19. Redigering: flera tankstreck i slutet av meningar ersattes av punkt. – August Strindberg, *I havsbandet*, texten redigerad och kommenterad av Hans Lindström, Samlade Verk 31, 1982. Hans Lindström, *Textkritisk kommentar till August Strindbergs Samlade Verk del 31. I havsbandet*, [Litteraturbanken.se](http://litteraturbanken.se) 2008. I den textkritiska kommentaren upptar förteckningen över textställen där utgivaren valt att följa originalmanuskriptet i stället för första upplagan 10 sidor. Att samtliga dessa textställen skulle kunna ha samma lydelse utan att källan var Samlade Verk är omöjligt.

[Gå till notreferens 19](#)

20. Tack till Jonas Holm vid Stockholms universitet, Monique Wadsted vid MAQS advokatbyrå, Erica Wänelöf vid Norstedts, samt till Hannes Forssberg Malm och Zacharias Jörsmo som utrett frågan för Litteraturbanken.

[Gå till notreferens 20](#)

21. Merima Bruncevic & Jannice Käll, *Modern immaterialrätt* 2016. Se särskilt kapitel 1 och 5.

[Gå till notreferens 21](#)

22. Sedan 1995 finns ett avtal, Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS), en internationell harmonisering av den internationella immaterialrätten. Avtalet ligger under World Trade Organisation (WTO) och är ett starkt avtal, framhåller Bruncevic och Käll. Det har sanktionsmöjligheter genom att det är kopplat till WTO. Alla stater som skrivit under förbinder sig att implementera reglerna lokalt. Undertecknarna kan inte heller plocka russen ur kakan; de måste följa hela avtalet och brott mot det kan få straffrättsliga följder. I stort sett alla länder har undertecknat avtalet, även USA, Kina och Ryssland, med undantag för några länder i Afrika och Mellanöstern. Om man inte undertecknar TRIPS kan man inte gå med i WTO. Det finns också ett FN-organ sedan 1967, World Intellectual

Property Organisation (WIPO), som har få sanktionsmöjligheter. WIPO och TRIPS har således två parallella verksamheter; avtalen gäller samtidigt. Bruncevic & Käll 2016, s. 192 ff.

[Gå till notreferens 22](#)

23. Nationalencyklopedin, »upphovsrätt», www.ne.se.

[Gå till notreferens 23](#)

24. Bruncevic & Käll 2016, s. 41.

[Gå till notreferens 24](#)

25. Om en anställd skapar ett upphovsrättsligt skyddat verk inom ramen för ett anställningsförhållande och som ett led i detta tillkommer rätten ofta arbetsgivaren. Jfr dock lärarundantaget, att universitetsläraren, inte lärosätet, har upphovsrätt till utbildningsmaterial och till forskningsresultat.

[Gå till notreferens 25](#)

26. Den första frågan gällde vilken av de tre parterna Norstedts, Litteraturbanken och Stockholms universitet som var mest lämpad att driva ärendet om e-böckerna gentemot förlaget. Man kom fram till att det främst var Stockholms universitet som skall driva frågan, då copyrighten för Samlade Verk-utgåvan ligger där.

[Gå till notreferens 26](#)

27. Det finns heller veterligen inget i kommande EU-förslag som påverkar fallet, då det här handlar om verkbegreppet, som inte tycks omformuleras. Uppgift från Jonas Holm (2017).

[Gå till notreferens 27](#)

28. [Adlibris.com](http://adlibris.com) och bokus.com i augusti 2017; pris per titel mellan 25 SEK och 100 SEK. I december 2018 fanns ungefär lika många titlar med priser mellan 18 och 119 SEK. – En nyhet 2018 var att man också förhandsannonserade nytryck av Strindbergstitlar, »August Strindbergs samlade verk i nya påkostade utgåvor», inledningsvis *Fröken Julie* och *Ett drömspel* (bokus.com). – Till den svenska bokrean 2020 trycktes tio titlar, bland dem *Hemsöborna*, *I havsbandet*, *Inferno*, *Fröken Julie* och *Ett drömspel*. Jag har gjort stickprov i *Hemsöborna*, som i likhet med e-boken visade sig följa editionen i Samlade Verk, en utgåva som ingenstans nämns i den tryckta boken. Noteras kan att i Modernistas tryckta *Hemsöborna* följs – till skillnad från i e-boken – även manuskriptets och Samlade Verks förkortning »Kap. I», »Kap. II», »Kap. III» et cetera. – Om Modernistas arbets sätt vad gäller återutgivningar av äldre översättningar av aktuell nyöversatt litteratur, se Tommy Olofsson, »Tvivelaktig skuggutgivning», *Axess* nr 7, 2018 (<https://www.axess.se/artiklar/tvivelaktig-skuggutgivning/#.XBfSJ2l7mN5>) och Översättarsektionen vid Sveriges Författarförbund och ALIS varning för tvivelaktiga avtalsförslag från Modernista för förvärvandet av återutgivningsrätten till äldre översättningar, »Varning för tveksamma avtalsförslag från Modernista» (<https://oversattarsektionen.se/for-oversattare/avtalsalfabetet#modernista>).

[Gå till notreferens 28](#)

29. Jfr diskussionen i Bruncevic & Käll 2016, s. 212 ff.

[Gå till notreferens 29](#)

30. Ett avtal om utgivningen mellan Stockholms universitet och Norstedts träffades 2018. Utgåvan i större format av *Ockulta Dagboken* (SV 59–60) är för närvarande inte med i serien.

[Gå till notreferens 30](#)

31. Bruncevic & Käll 2016, s. 206.

[Gå till notreferens 31](#)

32. Bruncevic & Käll ger några exempel på inskränkningar via DRM (2016, s. 204): En digital utgåva av Lewis Carrolls *Alice's Adventures in Wonderland* (1865) förbjuder kopiering, utlåning och utskrift av boken samt förbud mot högläsning ur boken; Amazon säljer en digital version av den amerikanska konstitutionen med ett DRM som omöjliggör utskrift mer än två gånger per år.

[Gå till notreferens 32](#)

Jens Grandell

Zacharias Topelius föreläsningar i geografi och historia

Den digitala utgåvan och forskarna

Zacharias Topelius Skrifter är den första vetenskapliga och även den första digitala utgåvan av Topelius omfattande och exceptionellt mångsidiga författarskap. Här ingår alla skönlitterära verk, journalistiken, föreläsningarna och hans omfattande korrespondens – mycket har aldrig tidigare publicerats. Den digitala utgåvan är sökbar och fritt tillgänglig på topelius.sls.fi. Ett omfattande urval utkommer också i tryck. När utgåvan är färdig skall 23 delar ha publicerats, varav elva enbart som digitala utgåvor, bland annat Topelius brevväxling och föreläsningar. De övriga delarna föreligger i såväl tryckta som digitala utgåvor. Utgåvan av Topelius föreläsningar utkommer i två etapper; den första delen publicerades 2017 och den senare delen kommer att stå färdig 2020.

Zacharias Topelius förknippas med flera områden och genrer. Mest känd är han som författare av historiska romaner och sagor och som journalist, men han var också universitetsman och långvarig professor i historia. I över 20 år, närmare bestämt mellan åren 1854 och 1875, förestod han professuren i Finlands historia. Till ämnet hörde under den här tiden också de så kallade hjälpvetenskaperna geografi och statistik, av vilka särskilt geografin låg Topelius nära hjärtat. Han föreläste inledningsvis i sju års tid om Finlands geografi och etnografi. Att Topelius började föreläsa om dessa ämnen hade att göra med att han betraktade geografin som en nyckel till historien. Man måste känna till ett lands geografi för att förstå dess historia, ansåg han. Till saken hörde också att han hade mer ingående kunskaper i geografi än i historia när han inledde sin karriär som professor. Efter att Topelius år 1862 avslutade föreläsningarna i geografi började han behandla Finlands historia – dessa föreläsningar utformades till en flerårig kurs omspännande landets historia från mytologisk tid till början av Finska kriget 1808.¹

Under sin tid som professor hann Topelius hålla sammanlagt 280 föreläsningar som han nedtecknade på 3 500 handskrivna sidor. De häften som han skrev föreläsningarna i har senare bundits in kronologiskt i Finlands Nationalbiblioteks band. Hela det här materialet, liksom den övriga Topeliussamlingen, finns på Nationalbiblioteket i Helsingfors. Handskrifterna har skannats för Zacharias Topelius Skrifter, vilket betyder att vi har kunnat jobba med digitala kopior i stället för att slita på och med originalet.

Ljuset på användaren

»Är digitala utgåvor texter att läsas eller objekt att studeras?» är en fråga man ofta hör ställas i samband med olika försök att bilda sig en uppfattning om den digitala utgåvan och dess förhållande till den »traditionella» tryckta utgåvan.² Det digitala mediet erbjuder nya möjligheter – möjligheter som till exempel intertextuell länkning, visualisering och inte minst sökbarhet. Det här betyder att läsaren ofta själv tillåts välja hur hen vill umgås med texten, vilket inte minst beror på hurdan information personen i fråga är intresserad av. Den här förändringen har fått vissa kommentatorer att hävda att vi i den digitala världen har gått från att vara läsare till att bli användare. I stället för att läsa texter är vi sysselsatta med att botanisera, söka och navigera i digitala objekt.³ Men samtidigt finns det också röster som vill framhäva att den digitala utgåvan karakteriseras av både användning och läsning.⁴

Jag har inte hårddata att utgå från, men jag vågar ändå påstå att det finns sanning i båda synsätten. Mycket hänger säkert på hurdant material det är fråga om, och på vem som är användare/läsare. Bilden nyanseras även av sådana nya innovationer som Zacharias Topelius Skrifter digitala utgåva för mobiler och läsplattor som är mera anpassad för läsning. I den delutgåva som är föremål för denna artikel har vi att göra med en relativt stor textmassa, åtminstone om man jämför med en mer »typisk» bok. Det är dessutom ett material som på grund av sin karaktär troligen kommer att intressera en relativt väldefinierad grupp personer. Jag tror inte att man kan vänta sig att någon kommer att läsa Topelius föreläsningar från början till slut på samma sätt som man skulle läsa till exempel en roman. Det finns också annat än materialets längd som talar för detta. Man måste hålla i minnet att det är fråga om akademiska föreläsningar, ursprungligen skrivna med avsikten att läsas upp inför en publik, även om största delen är i prosaform. Topelius skrev fullständiga meningar och läste i flera år upp framställningen från manuskriptet. Senare under hans karriär tilltar användningen av stolpar och visar att Topelius övergick till att tala utan stöd av ett färdigt manuskript.

I linje med det som Hans Walter Gabler har sagt om editioner på nätet: »The digital medium will be the medium to study and use editions; while print medium will remain the medium to read texts», så är den här utgåvan i allra högsta grad lämpad för just användning och forskning.⁵ Det är ytterst sannolikt att den som klickar in sig på Topelius föreläsningar har en forskningsfråga som hen vill få svar på.

Här kommer vi också in på den alldeles centrala frågan om *förväntade användare* av utgåvan.⁶ På Zacharias Topelius Skrifter har vi framför allt haft den intresserade allmänheten och forskarna i åtanke när vi har utarbetat utgåvan. Topelius har haft stor inverkan på den finländska självbilden långt in på 1900-talet, och dessutom

lever inte minst hans sagor kvar än i dag genom olika nyutgåvor och ett levande intresse för dessa texter. Den genomslagskraft som

flera av Topelius verk har haft innebär att det antagligen alltid kommer att finnas ett forskningsintresse för dem.

Vad gäller Topelius universitetsföreläsningar och förväntade användare ligger fokus obestridligen i hög grad på forskarsamhället. Här har vi att göra med ett relativt okänt akademiskt material, som aldrig tidigare har getts ut. Det finns med andra ord ingen igenkänningsfaktor hos publiken, vilket kan tänkas utesluta en större läsekrets. I föreläsningarna behandlar Topelius sitt ämne ur ett nationsbyggnadsperspektiv. Där finns alla centrala ingredienser som beskriver 1800-talets romantiska nationalism – geografi, mytologi, folk och historia. Med hjälp av dessa begrepp lägger Topelius fram en av de första framställningarna av Finlands historia och det finska folket. Som man lätt kan föreställa sig finns det mycket för dagens forskare att ta fasta på i det här materialet.

Hittills har det här materialet varit relativt svårtillgängligt i och med att det är handskrivet och endast har funnits tillgängligt i en bibliotekssamling. Handstilen är visserligen lättläst, men att tolka de tätt skrivna sidorna (se [bild 1](#)) kan ha sina utmaningar. Tänker man sig *en* sådan här sida är det kanske inte så farligt, men när man har 3 500 mer eller mindre likadana sidor börjar man inse forskarens våda. Det är alltså inte helt förvånande att det finns relativt få omnämmanden om Topelius föreläsningar i den historiografiska litteraturen, trots att man kunde förvänta sig att de skulle vara en given del av den. Unika är de också i och med att det inte finns många andra spår av vad historikerna framförde under sina föreläsningar i 1800-talets Helsingfors.

44.

☿
Mera bekräftar
vore,

☿
Jöfar, jättar,
jät, kättelajät.

☿
de Eg. jätt. Jötarna,
våra jätt. jättar,
- de hvar för sig
sina döttrar med
kungarna och
voro bekräntade med
flera af Norges förtä-
sta ätt- samma jötter
som i nord. Thorger-
i Skandin. och som
rest de förtäntkam-
lin i det Jötter-
veto Lvenar, under det

Om så ny och dunkel fråga, man kan inte annat
än man vet huru ofta historien blifvit ledt på
villipnad af blotta namulikheter, är det naturligt
att man moter färlana med ett visst misstroende. Casströ-
anfer en af Strahlenberg anford tradition, att Samoj-
derne skulle ha kommit från Kioni-hulja, vara af intet
värde. Om det deremot vifas sig, som man velat finna,
att lappiskan mera än finskan närmar sig Lapponiska,
des jirak, så är det ämningen att jiraka namnet Samojer är lappiska
visare är det, väl icke afgjordt, men i hög grad
sannolikt, att Lapparne i deras forna skandinav-
iska hembröcker följts till i spären af ett annat
finskt folk af redigare velt, men krigiskt med
samt större makt och ägodelar samt i så måtto en
högre kultur, att detta senare folk redan kände
fasta bodemned normalafvel samt högt äkrar
och boskap. Detta folk kan icke gerna vara något
annat, än de för en tid ryktbara och mäktige, men
sedan skenbart försvunne Lvenerne, Kainulajet, att
de ju sin lott utvalda den krigiska och fruktansvär-
diga delen af det skandinaviska jötterriket och således
blir de både Lveners och Jöds egentliga jättar, medan
Lapparne blifva sagans dvärgar, och ju sin lott
bekomma det fega, iltfyriga och vanskalyga, som
sagan tillägger dem desto fruktliga varelser. - Casströ-
anbaser sigt som sannolikt, att Lappar och Finnar
för 2000 år sedan voro samma folk, men med detta
arbazande stöder sig den dubbla karakteren som
under hvar jötefolket uppträder, i sagor: en yngre
som ett klist och vift, andra yngre som ett jättelisk och
sprakansvärdt fläpke. - Att jätteliskhet varit Lveners
det måste vi icke anse som följande. Helt tvärsamt
Lapparne fingo på sin lott den ringare äran att vara sagans
fela, fega och iltfyriga dvärgar, skralingar, troll m. m. och färlor,
likt afom det egentliga Jötterfolket i det. - Boverne icke följande

Bild 1. En sida av manuskriptet till Topelius föreläsning daterad 25/11 1854. Topeliussamlingen 244.125, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

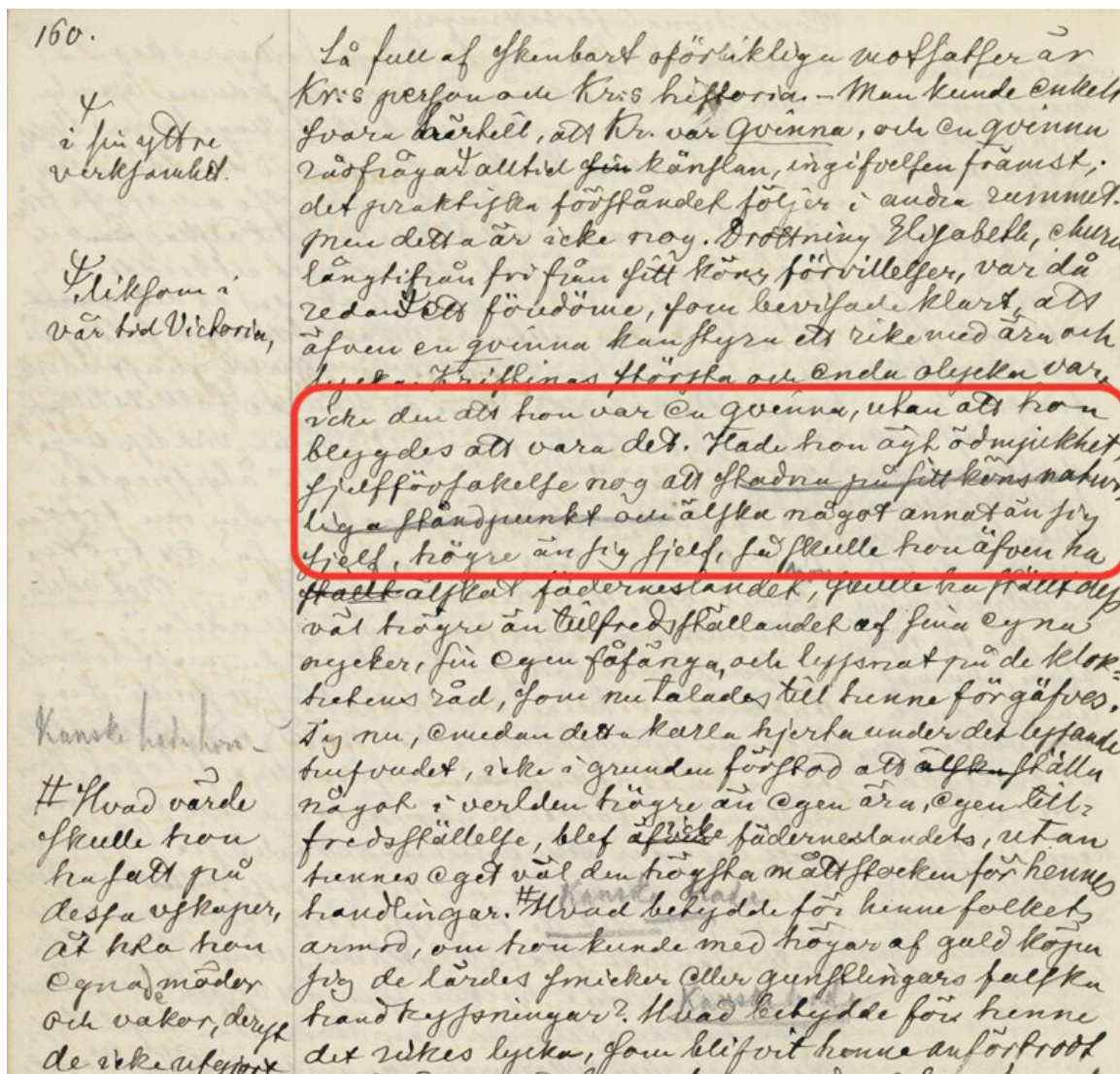
Vi har med andra ord en ganska bra bild av hur den mest sannolika användaren av utgåvan Zacharias Topelius föreläsningar ser ut. Det är fråga om medlemmar av det vetenskapliga samfundet, men också den intresserade allmänhetens behov har tillgodosetts med hjälp av bland annat kommentarer som förklarar ord, verk och historiska fenomen och kontexter. Det kan också påpekas att målgruppen inte ser likadan ut för alla delutgåvor inom Zacharias Topelius Skrifter, utan man kan till exempel räkna med en bredare läsekrets också på nätet för verk som *Fältskärens berättelser* och Topelius sagor. Det här betyder att bland annat kommentarbehovet ser olika ut för de olika utgåvorna.

Handskriften i den digitala omgivningen

Vad är det då som Zacharias Topelius Skrifter erbjuder användarna/läsarna av Topelius föreläsningar? Varför klicka in sig på topelius.sls.fi i stället för att gå till Nationalbiblioteket i Helsingfors och beställa fram originalet? Av erfarenhet kan jag säga att särskilt historiker har ett speciellt förhållande till originalkällor, och en webbutgåva kan därför kännas som ett andrahandsalternativ i förhållande till handskriften. Börjar man se närmare på det som finns i den digitala utgåvan inser man troligen ganska snabbt att fördelarna med det elektroniska mediet är flera.

Vi har lagt ned mycket arbete på att göra utgåvan så användarvänlig som möjligt. Tanken är att den inte ska förutsätta avancerade kunskaper i textkritik för att öppna sig för användaren. Givetvis ska den också tillgodose den garvade textkritikerns behov, men så att webbgränssnittet fungerar som utgåvans ansikte utåt medan det textkritiska hantverket döljer sig i XML-filerna och i de olika databaserna. Textkritiken är osynlig för den som inte vill se den. För att belysa vad jag menar med detta tänkte jag stanna upp en stund och ge ett konkret exempel på hur de olika nivåerna av utgåvan kan tjäna olika användare.

[Bild 2](#) föreställer en representativ sida ur föreläsningarna, närmare bestämt sidan 160 av föreläsningarna vårterminen 1865. Jag har markerat ett ställe, där Topelius skriver om drottning Kristina följande: »Hade hon ägt ödmjukhet, sjelfförsakelse nog att stadna på sitt köns naturliga ståndpunkt och älska något annat än sig sjelf, högre än sig sjelf, så skulle hon äfven [...]». Senare har han trots allt med blyerts strukit över orden »stadna på sitt köns naturliga ståndpunkt». Vi kan inte fastslå exakt när han har gjort det, men vanligen antyder det att han har använt annan penna att ändringen är av senare datum. Åtminstone har han inte gjort den omedelbart efter att han skrivit raden. Till saken hör att han återanvände föreläsningarna, vilket är en orsak till att det finns en mängd ändringar, såväl strykningar som tillägg, i texten.

Bild 2. En sida av manuskriptet till Topelius första föreläsning vårterminen 1865. Topeliussamlingen 244.128, Nationalbiblioteket, Helsingfors.

På [bild 3](#) ser man samma ställe i den korresponderande XML-filen. Här ser man att »stadna på sitt köns naturliga ståndpunkt» har kodats med taggen <del medium="pencil">, vilket betyder att vi här noterar också den penna som Topelius har använt för att kunna återge en så exakt bild av manuskriptet som möjligt. [Bild 4](#) föreställer slutresultatet – lästexten, med alla Topelius ändringar inbakade. Det är ett slags slutlig version, som antagligen bäst motsvarar de föreläsningar han höll på 1870-talet innan han tog avsked från universitetet. Här talar han bara om »sjelfförsakelse nog att älska något annat än sig sjelf». Men för den som är intresserad av ändringarna och av textens tillblivelseprocess finns en skild »Manuskriptvisning». I den visualiserar ändringarna med hjälp av olika färger och symboler, och man ser på [bild 5](#) hur »stadna på [...]» är överstruket med ett grönt streck. För man kursorn över textstället får man fram en popup-ruta med

information om att stället är överstruket med blyerts. Annorlunda uttryckt finns det flera olika sätt för användaren att studera texten.

```
ord om fäderneslandet, och hon gaf det till pris åt alla olyckor af --</p><pb type="author" n="160"/><p>Så full af skenbart oförlikliga  
motsatser är <persName corresp="pe954">Kr:s</persName> person och <persName corresp="pe954">Kr:s</persName> historia. – Man kunde enkelt svara  
<subst>h</subst>årtill, att <persName corresp="pe954">Kr.</persName> var <hi rend="underline">qvinna</hi>, och en qvinna rådfrågar <add  
place="leftMargin">i sin yttre verksamhet</add> alltid <del>sin</del> känslan, ingifvelsen främst; det praktiska förståndet följer i andra  
rummet. Men detta är icke nog. <persName corresp="pe5765">Drottning Elisabeth</persName>, ehuru långtifrån fri från sitt köns förvillelser,  
var då redan<add place="leftMargin">, liksom i vår tid <persName corresp="pe746">Victoria</persName>,</add> ett föredöme, som bevisade klart,  
att äfven en qvinna kan styra ett rike med ära och lycka. <persName corresp="pe954">Kristinas</persName> största och <hi  
rend="underline">enda</del> olycka var<del>,</del> icke den att hon var en qvinna, utan att hon blygdes att vara det. Hade hon ägt ödmjukhet,  
sjelfförsakelse nog at <del medium="pencil">stadna på sitt köns naturliga ståndpunkt och</del> älska något annat än sig sjelf, högre än sig  
sjelf, så skulle hon ä<del> ha <del><hi rend="underline">ställt</hi></del> älskat fäderneslandet. <add medium="pencil">hon</add> skulle ha  
ställt dess väl högre än tillfredsställandet af sina egna nycker, sin egen fåfånga, och lyssnat på de klokhetens råd, som nu talades till  
henne förgåfves. <add place="inline" medium="pencil">Kanske hade hon --</add> Ty nu, emedan detta kalla hjerta under det lysande hufvudet, icke  
<add>icke</add> fäderneslandets, utan hennes eget väl den högsta måttstocken för hennes handlingar. <add place="leftMargin">Hvad värde skulle  
hon ha satt på dessa <choice><abbr>vskaper</abbr></choice>, åt <choice><abbr>hka</abbr></choice>, åt <choice><abbr>hka</abbr></choice>, åt <choice><abbr>hka</abbr></choice>  
resp="JG">hvilka</choice></choice> hon egna<add place="sublinear">de</add> mödor och vakor, derest de icke utgjort ett medel för henne sjelf  
att lysa och beundras?</add> Hvad betydde <choice><orig><add reason="choice" medium="pencil">Kanske hade</add></orig><reg type="empty"
```

Bild 3. Den inringade texten visar hur ändringen i föregående bild kodas i XML.

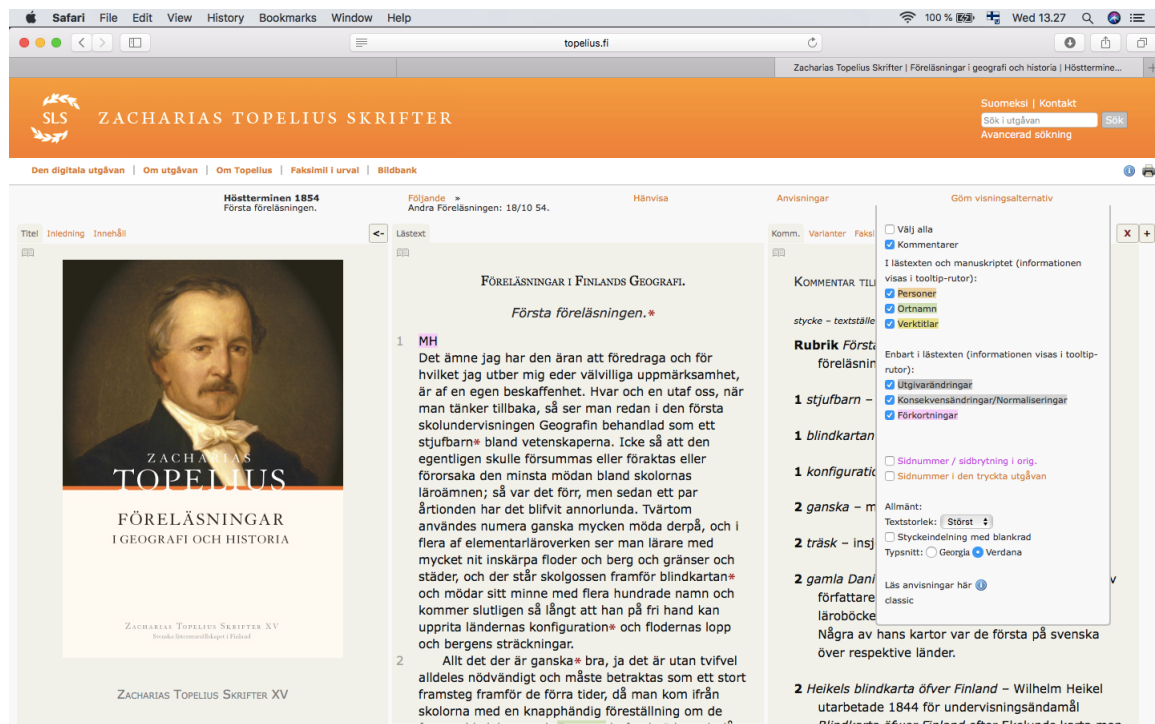
rummet. Men detta är icke nog. Drottning Elisabeth, ehuru långtifrån fri från sitt köns förvillelser, var då redan, liksom i vår tid Victoria, ett föredöme, som bevisade klart, att äfven en qvinna kan styra ett rike med ära och lycka. Kristinas största och enda olycka var icke den att hon var en qvinna, utan att hon blygdes att vara det. Hade hon ägt ödmjukhet, sjelfförsakelse nog att älska något annat än sig sjelf, högre än sig sjelf, så skulle hon äfven ha älskat fäderneslandet, non skulle na ställt dess väl nogre an tillfredsställandet af sina egna nycker, sin egen fåfånga, och lyssnat på de klokhetens råd, som nu talades till henne förgåfves. Kanske hade hon – Ty nu, emedan detta kalla hjerta under det lysande hufvudet, icke i grunden förstod att ställa något i verlden högre än egen ära, egen tillfredsställelse, blef icke fäderneslandets, utan hennes eget väl den högsta måttstocken för hennes handlingar. Hvad värde skulle hon ha satt på dessa vskaper, åt hka hon egnade mödor och vakor, derest de icke utgjort ett medel för henne sielf att lysa och beundras? Hvad

Bild 4. Det föregående textstället som det återges i delutgåvans lästext.

och lycka. **Kristinas** största och enda olycka var, icke den att hon var en gvinna, utan att hon blvades att vara det. Hade hon ägt ödmjukhet, sjelfförsakelse nog att ~~stadna på sitt köns naturliga ståndpunkt och älska något annat än sig sjelf, högre än sig sjelf, så skulle~~ hon äfven ha ställt älskat fäderneslandet, **hon** skulle ha ställt dess väl högre än tillfredsställandet af sina egna nycker, sin egen fåfänga, och lyssnat på de kloketens råd, som nu talades till henne förgäfves. **Kanske hade**

Bild 5. Föregående text som den återges i manuskriptvisningen med ändringar synliga.

En styrande tanke har varit att man inte ska behöva läsa en mängd dokumentation för att kunna använda utgåvan, utan utgångspunkten är ett intuitivt gränssnitt. Vår »användarmanual» är enbart fyra sidor lång, vilket avspeglar ambitionen att åstadkomma en användarvänlig digital edition som fungerar för varierande användargrupper. När man klickar in på föreläsningens utgåva öppnas en vy som är likadan i samtliga delutgåvor av Zacharias Topelius Skrifter (se [bild 6](#)). Strukturen bygger på tre kolumner och därtill en kolumn med visningsalternativ i högra kanten. I kolumnen längst till vänster kan man öppna en inledningstext, i vilken Topelius föreläsningar placeras in i en historiografisk kontext och hans karriär som professor behandlas. Den här inledningen är också tänkt att fungera som en sammandragande översikt över de teman som behandlas av historieprofessorn Topelius. Vill man alltså ha en översikt över innehållet i föreläsningarna är inledningen en bra utgångspunkt.

Bild 6. Föregående text som den visas i delutgåvans vy.

Vägarna in i materialet

Trots att jag i inledningen till delutgåvan summerar föreläsningarnas innehåll ger den inte särskilt mycket hjälp vad gäller navigerandet i det omfattande materialet. Dessvärre försåg inte heller Topelius föreläsningarna med någon form av innehållsförteckning. För den hypotetiska forskaren intresserad av till exempel hur Topelius behandlade landhöjningen i föreläsningarna kan det vara vanskligt att hitta fram till de rätta ställena i texten. Här kommer den av oss framtagna innehållsförteckningen således väl tillhands. Samtliga 280 föreläsningar kommer att förse med en kort beskrivning av innehållet för att underlätta navigerandet. På [bild 7](#) syns en del av innehållsförteckningen. Föreläsningrubriken fungerar i sin tur som en länk till respektive föreläsning. Det här är således en av de huvudsakliga ingångarna till utgåvan. Man kunde också se innehållsförteckningen som ett komplement till inledningen i form av en mer detaljerad översikt över innehållet. För alla de användare som inte vet vad de söker efter fungerar innehållsförteckningen också som en handledning in i materialet.

FÖRELÄSNINGAR I GEOGRAFI OCH HISTORIA

☐ HÖSTTERMINEN 1854

Första föreläsningen.

Presentation: Geografins status: Varför geografi?

Andra Föreläsningen: 18/10 54.

Antikens uppfattning om Norden.

Tredje föreläsningen. 21 Oktober 54.

De första geograferna. Moses. Homeros och Herodotos. Bärnsten och den baltiska regionen.

Fjerde Föreläsningen. 25/10 54.

Argonauternas återfärd. Plinius om Norden. Tacitus fenni.

Femte Föreläsningen. 28/10 54.

Strabon. Ptolemaios. Aithikos.

Sjette Föreläsningen. 1/11 54.

Sammandrag och slutsatser.

Sjunde Föreläsningen. 4/11 54.

Medeltida föreställningar om Norden. Källor: ryska krönikor och Kalevala. Medeltida auktorer. Kvenland.

Åttonde Föreläsningen 8/11 54.

Kvener, kainulaiset, Kvenland. Bjarmaland.

Nionde Föreläsningen. 11/11 54.

Var låg Bjarmaland? Finnmarken.

Bild 7. Delutgåvans innehållsförteckning.

Den andra huvudsakliga ingången är den digitala utgåvans avancerade sökfunktion. Här har man möjlighet att antingen göra sökningar i samtliga utgåvor eller avgränsa sökningen till att gälla specifika utgåvor. För att exemplifiera har jag gjort en sökning på landhöjning med jokertecknet stjärna i slutet av mitt sökord, vilket ersätter ett eller flera tecken (se [bild 8](#)). På det här sättet får man också med genitivformer och sammansatta ord. På bilden ser man att sökningen ger 62 träffar på landhöjning. Den forskare som är intresserad av Topelius syn på fenomenet landhöjning har alltså här en relativt snabb och enkel utgångspunkt för sina studier. Alla sökresultaten fungerar i sin tur som länkar till korresponderande textställe i antingen lästexten eller kommentaren.

Förekomster

Antal textstycken som innehåller träffar på "landhöjning*": 62

Visar träffar 1-62

Boken om vårt land, Första Läsningen. Landet.

LÄSTEXT, Historia och geografi, 1875-00-00

- 61 Landhöjningen är icke öfwerallt lika. Södra Finland höjer sig knappt en aln på hundra år ...
- 76 ... n skärgård bekransar båda kusterna och förändras beständigt af den starka landhöjningen. Hela Bottniska Wiken är grund och mäter sällan öfwer 40 famnars djup. Finska kusten är grundare än den svenska och winner därför mera på landhöjningen.
- 120 ... alajoki, Esse å, Lappojoki och Kyröjoki. Alla äro, till följd af den starka landhöjningen, uppfyllde af forsar. Störst bland alla Finlands floder är Kemi; men Uleå är s ...

Boken om vårt land, Sjette Läsningen. Berättelser från Finlands nyare tid.

LÄSTEXT, Historia och geografi, 1875-00-00

- 167 ... till framtidens hufvudstad. Men hamnen hade då redan blifvit för grund genom landhöjningen, och år 1639, under drottning Kristinas tid, flyttades Helsingfors till dess nuva ...

En resa i Finland, Landet

LÄSTEXT, Historia och geografi, 1872-02-00

- 20 ... mest otillgängliga sjöar och träsk, härstamma från hafvet och hafva genom landhöjningen blifvit instängda i deras ensliga celler.

Finland framställt i teckningar, VIII. Österbotten

LÄSTEXT, Historia och geografi, 1845-12-31

- 2 ... n långt upp i skogsbygderna. Ej utan skäl har man ställt denna märkvärdiga landhöjning i förbindelse med de jordskalf man understundom försport i landets norra delar.

Fältskärens berättelser, fjerde cykeln, Borgarekungen

Bild 8. Sökresultat som de visas i utgåvan Zacharias Topelius Skrifter.

Sökfunktionen beskrivs för användaren i anvisningarna för den digitala utgåvan, och dessutom finns det mera ingående instruktioner i samband med den avancerade sökningen, bakom en länk märk väl. Eftersom sökningen är en central del av den digitala utgåvan är det av stor vikt att sökmöjligheterna kommuniceras klart och tydligt till användarna. Frågan är alltså därför om vi har lyckats med det, eller om instruktionerna eventuellt borde presenteras mera direkt? Som exempel på hur det här kan göras har jag tagit Henrik Ibsens skrifers sökfunktion, där man har en Søkeveiledning i direkt anslutning till sökningen (se [bild 9](#)).

Søk i Ibsens skrifter

Søk

Begrens søket til : Ibsentekster Sekundærttekster Ibsen- og sekundærttekster

Begrens søket til : Skuespill Brev Dikt Sakprosa Varia

Søkefiltre

> Skuespill

> Brev

> Sakprosa

Søkeveiledning

Velg hva slags teksttype du vil søke innenfor – du kan sette ett eller flere kryss. Avhengig av teksttype får du flere avgrensingsmuligheter.

Søk etter enkeltord. Vær oppmerksom på at søkeordene må skrives slik Ibsen skrev dem: «pipe», ikke «pipe». Det tas ikke hensyn til om bokstavene er store eller små. Søkeordene kan høyretrunkeres (.*), det vil si at du søker etter første del av ordet. Søker du etter «pipe*» får du treff på både «pipe», «piben» og «piberne».

Søk etter flere ord. Hvis du vil søke etter en tekststreng (ord som følger etter hverandre), skal du sette ordene innenfor anførselstegn: "sig selv". Hvis du søker etter ordene uten anførselstegn rundt, søkes det etter ordene hver for seg, og du får treff på alle tekststeder med både 'sig' og 'selv'.

Blankt søkefelt. For søk i brev kan søkefeltet være blankt – da får du opp alle tekstene du har avgrenset til, for eksempel alle brevene til angitt mottaker innenfor et angitt tidsrom.

Bild 9. Søkfunksjonen i Henrik Ibsens skrifter.

En av utmaningarna med att jobba med ny teknik och nya sätt att presentera information är just detta att man inte med säkerhet kan veta hur användarna kommer att agera i den nya miljön. När det kommer till det tryckta mediet finns det en 500-årig tradition att falla tillbaka på, vilket betyder att de flesta läsare har en ganska god förståelse för boken och med lätthet utgående från tidigare erfarenhet kan ta till sig den information som boken förmedlar. Det samma gäller inte för det digitala mediet, särskilt när det kommer till nya funktionaliteter som användaren inte vet att leta efter.

Med hjälp av den digitala utgåvan kan vi erbjuda användaren en mängd funktioner som det tryckta mediet inte kan förmedla. Vi har en avancerad sökfunktion, vi har interna länkningsar inom de olika delutgåvorna och mellan dem, vi har möjligheten att skraddarsy visningen av lästexten efter behov, vi

erbjuder digitala faksimil och en manuskriptvisning där man på ett pedagogiskt sätt kan ta del av Topelius ändringar i manuskriptet. Allt det här finns till användarens förfogande, men samtidigt måste man också vara medveten om att det föreligger en risk för att mycket av detta går användaren förbi. På samma sätt som man kan bli blind för sin egen text kan man bli blind för sin egna digitala utgåva i tron på att alla funktionaliteter är tillräckligt genomskinliga och tillräckligt väl kommunicerade.

2017 lanserade vi en mobilversion av vår utgåva. Det är fråga om en något avskalad version av den nu existerande desktoputgåvan optimerad för mobiler och läsplattor. I mobilversionen kan man läsa lästexten samt inledningar och kommentarer, men inte varianter, faksimil eller manuskript. Eftersom mycket av det digitala läsandet sker på olika sorts mobila apparater har vi sett det som viktigt att också erbjuda en version som lämpar sig för det här. Förhoppningen är också att nå ut till nya användare särskilt med tanke på att Zacharias Topelius Skrifter har ett så pass starkt digitalt DNA.

Slutord

Som helhet betraktad kommer Zacharias Topelius Skrifter att utgöra en unik »kunskapssida» – eller det som mera bekant kallas för »knowledge site» – över 1800-talets Finland.⁷ Målgrupperna för utgåvan är flera – forskare, studenter, journalister, skolelever, »vanliga läsare» etc. Vad gäller utgåvan av Topelius föreläsningar är den tilltänkta målgruppen i första hand forskare och studenter. Som en av de två anonyma experter som granskade manuskriptet till inledningen konstaterade har »Zacharias Topelius gärning som universitetslärare och universitetsprofessor en särskild betydelse både för förståelsen av Topelius egen livsbana och för förståelsen av framväxten av en historisk vetenskap i Finland på 1800-talet.» Det var med andra ord på tiden att det här materialet kom ut i en vetenskaplig utgåva, den första delen dessutom lämpligt till 100-årsfirandet av Finlands självständighet. Att det är en digital utgåva är särskilt angeläget med tanke på de möjligheter till forskning som mediet kan erbjuda. Därmed inte sagt att en parallell tryckt utgåva skulle ha varit en otänkbar tanke.

Frågor som inställer sig nu när arbetet är gjort är vad som är nästa steg och vad som kunde göras bättre. Det här är säkerligen inte den definitiva digitala utgåvan, utan liksom hela internet utvecklas i mer eller mindre snabb takt måste också utgåvorna i detta medium hänga med. Det finns flera utmaningar i anslutning till digitala utgåvor. Vi vet fortfarande för lite i konkreta termer om våra användare och om vad de förväntar sig av våra utgåvor. För att kunna svara mot deras behov behöver vi veta vem de är. En stor utmaning är långtidsförvaringen och utgåvans liv efter att den egentliga projektfinsieringen har tagit slut. För forskarna är det av extrem vikt att kunna lita på att det material de hänvisar till också kommer att

finnas där i framtiden. Annars är vi i en situation där vi är tvungna att med en tung suck konstatera: *Ad fontes* – tillbaka till källorna.

Litteratur

- Gabler, Hans Walter, »Theorizing the Digital Scholarly Edition», *Literature Compass* 7 (2:2010), s. 43–56, <https://doi.org/10.1111/j.1741-4113.2009.00675.x>
- McLoughlin, Tim, »Bridging the Gap», *Jahrbuch für Computerphilologie* 10 (2008), s. 1–19, <http://computerphilologie.de/jg08/mclough.pdf>
- Pierazzo, Elena, *Digital Scholarly Editing. Theories, Models and Methods*, 2014, HAL Id: hal-01182162
- Rehbein, Malte, »The transition from classical to digital thinking Reflections on Tim McLoughlin, James Barry and collaborative work», *Jahrbuch für Computerphilologie* 10 (2008), s. 1–13, <http://computerphilologie.de/jg08/rehbein.pdf>
- Topelius, Zacharias, *Föreläsningar i geografi och historia*, Jens Grandell (utg.), ZTS XV, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2017, <https://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-6283-1508152256>

Noter

1. Mera om Zacharias Topelius som professor kan läsas bland annat i Jens Grandells inledning till utgåvan av föreläsningarna: <urn.fi/URN:NBN:fi:sls-8081-1609135459>.
[Gå till notreferens 1](#)
2. Se t.ex. Pierazzo 2014, s. 159.
[Gå till notreferens 2](#)
3. Se McLoughlin 2008, s. 2–5.
[Gå till notreferens 3](#)
4. Se Rehbein, 2008, passim.
[Gå till notreferens 4](#)
5. Gabler 2010.
[Gå till notreferens 5](#)
6. För en diskussion om användare av digitala utgåvor se kapitlet 'Readers and Readings: the Audience of Scholarly Editions' i Pierazzo 2014.
[Gå till notreferens 6](#)
7. Enligt Peter Schillingsburg bör en kunskapssida innehålla såväl texter som kontextuellt och analytiskt material, och dessutom ska användarna erbjudas en möjlighet att bidra till den. Därtill finns det röster som menar att en digital vetenskaplig utgåva också bör göra XML-filerna tillgängliga. För mera om detta se Pierazzo 2014, s. 155–156.
[Gå till notreferens 7](#)

En finländsk textkritisk utgåva som källa för arabisk historieskrivning?

Den textkritiska utgåvan Georg August Wallins Skrifter startade 2008 med Svenska litteratursällskapet i Finland som initiativtagare och finansiär. Utgåvan innehåller sju tryckta band och ett digitalt appendix och den blev färdig i januari 2017.¹ Redaktionen ställde sig därefter frågan hur utgåvan skulle fortsätta sitt liv, vad vår uppgift skulle vara när det dagliga arbetet var över och vilka möjligheter det kunde finnas att utveckla utgåvan ytterligare, till exempel genom att översätta och utge den på främmande språk. Eftersom Georg August Wallin (1811–1852) var arabist, och stora delar av det material som ingår i utgåvan härstammar från hans forskningsresa till Mellanöstern 1843–1849, är det i huvudsak arabiska och engelska som lämpar sig som översättningspråk.

Georg August Wallin

Georg August Wallin föddes i Sund på Åland 1811 som det mellersta barnet av sju till Israel och Johanna Wallin. Familjen flyttade från Åland till Åbo när Georg August var sex år gammal och han började som elev i Katedralskolan i Åbo 1822. Den övriga familjen hade redan under Wallins skolgång i Åbo flyttat vidare till den nya huvudstaden Helsingfors där fadern hade utnämnts till överkommisarie vid revisionsrätten, och dit flyttade även Wallin 1828. Året därpå tog han studentexamen och inledde därefter studierna vid Kejsarliga Alexanders-Universitetet.² Efter avlagd filosofie kandidatexamen 1836 inriktade sig Wallin i studierna i första hand på orientalisk litteratur. Han skrev sin docentavhandling om skillnader mellan talad och skriven arabiska, alltså ett slags dialektforskning, och försvarade den i Helsingfors 1839.³ Efter docentavhandlingen fortsatte Wallin sina studier under några år i S:t Petersburg och åkte därefter iväg på en forskningsresa till Mellanöstern 1843.

Det var i huvudsak det arabiska språket som intresserade Wallin och som lockade iväg honom på forskningsresan. Resans vetenskapliga mål var att samla in material om arabiska dialekter.⁴ För att nå målet var det nödvändigt för Wallin att själv lära sig språket tillräckligt bra,⁵ och för att göra det måste han leva med sitt forskningsobjekt, det vill säga beduinerna på Arabiska halvön som ansågs tala den rena och ursprungliga arabiskan. Wallin insåg redan i början av sin resa att han, för att vinna beduinernas förtroende och kunna leva bland dem, åtminstone till det yttre måste anta muslimsk identitet. Han hade flera olika identiteter under de

sex år han reste i Mellanöstern, men den som han använde mest på Arabiska halvön var som läkaren 'Abd al-Wālī från Buchara i Centralasien.⁶

Georg August Wallins skriftliga kvarlåtenskap

Wallin avreste från Helsingfors i juli 1843 och återvände hem i juni 1850. Under de cirka sju år som han färdades i Mellanöstern skrev han i första hand dagböcker och brev på svenska, som var hans modersmål.⁷ Dagböckerna var hans privata och mycket personligt skrivna. Breven skickade han till vännen och professorn Gabriel Geitlin (1804–1871) och till mor Johanna och syster Natalia (1818–1881) i Helsingfors. En del av breven publicerades i dagspressen.⁸

Att skriva eller läsa någonting annat än Koranen betraktades med stor misstänksamhet på Arabiska halvön och beduinerna förknippade dessutom skrivandet med västliga stormakter, deras maktspel och spioner.⁹ Eftersom Wallin reste under muslimsk identitet kunde han endast skriva på svenska under längre reseuppehåll i städer och byar. Då hade han vanligtvis tillgång till ett eget rum och kunde skriva ostört medan han under resorna i öknen alltid hade sällskap av en eller flera beduiner. Under resorna i öknen skrev Wallin endast mycket korta dagliga anteckningar på svenska med arabisk skrift, så att ingen skulle kunna läsa vad han skrivit ifall de kom åt hans anteckningsböcker.¹⁰ Ofta skrev han på kamelryggen eller i skydd av manteln för att hans arabiska följeslagare inte skulle se att han skrev. De här korta anteckningarna på svenska med arabisk skrift berör främst orter han passerat, personer han träffat och den dagliga resrutten mätt i tid.

Efter att Wallin hade återvänt till Helsingfors 1850 utnämndes han till professor i orientalisk litteratur. Färderna i Mellanöstern hade påverkat hans hälsa och han hann vara professor endast under en kort period innan han dog knappt två år senare. Wallins arkiv finns i dag i Nationalbiblioteket i Helsingfors och består av nio arkivmappar.¹¹ Huvuddelen består av dagboksanteckningar och brev från forskningsresan och av material relaterat till planeringen av resan, medan endast en bråkdel är från hans liv i Helsingfors och S:t Petersburg.¹²

Den textkritiska utgåvan Georg August Wallins Skrifter

Medarbetare i redaktionen för Georg August Wallins Skrifter har under hela projektet varit arabisten Kaj Öhrnberg, antropologen och historikern Kira Pihlflyckt och jag som till utbildningen är egyptolog. Arbetet inleddes hösten 2008 och utgåvan var klar i januari 2017. Vi föregicks i våra strävanden av Sven Gabriel Elmgren¹³ och Knut Tallqvist¹⁴ som på 1860-talet respektive 1905 utgav delar av Wallins brev och dagböcker. Enligt tidens praxis utgav Elmgren och Tallqvist texterna i normaliserad och censurerad form, ofta också förkortade, men de

gjorde ett omfattande arbete med att skriva ut texterna och det var tacksamt att kunna använda deras utgåvor som bas för Georg August Wallins Skrifter lästexter. Elmgrens och Tallqvists utgåvor digitaliserades och OCR-skannades och kollationerades därefter två gånger mot originalen i Wallins arkiv.

När arbetet med Wallins skrifter inleddes hade utgåvan Zacharias Topelius Skrifter, Svenska litteratursällskapets stora digitala satsning, startat cirka tre år tidigare.¹⁵ Den digitala plattformen för Topelius skrifter var under arbete och fördelarna med en digital utgåva var uppenbara. Men eftersom många tekniska frågor fortfarande var olösta beslöts att Wallins skrifter skulle utkomma i tryckt format. Till saken hör att Kaj Öhrnberg hade arbetat med Wallins skrifter sedan 1960-talet och allt förarbete var uttryckligen gjort med tanke på en bokutgåva.

Efter att beslutet om tryckt utgåva var fattat lade redaktionen ner en hel del planering på att försäkra sig om att materialet skulle vara så hanterbart som möjligt i dess tryckta form. Den största utmaningen var den mångfald språk och alfabet som Wallin använde sig av i skrift.¹⁶ I en digital utgåva finns det olika läsarvänliga lösningar på hur främmande språk kan återges i original, med en eventuell translitterering till det latinska alfabetet, en eventuell rättad form och en översättning till svenska.¹⁷ I en tryckt utgåva stod vi inför problemet hur enstaka ord och fraser skrivna med ett annat alfabet än det latinska skulle återges i lästexten. Eftersom största delen av utgåvans material är på svenska kunde vi inte utgå ifrån att alla läsare kan förstå skrift på andra alfabet. Ifall främmande språk skulle ha återgivits med sitt originalalfabet i lästexten fanns det således en risk att läsoplevelsen hade försvårats avsevärt. Vi valde därför att translitterera enskilda ord och fraser till det latinska alfabetet i lästexten, återge originalet i marginalen och därtill en korrekt översättning i kommentaren.¹⁸ Längre sammanhängande texter, t.ex. brev som i sin helhet är skrivna med andra alfabet än det latinska, är inte translittererade utan följs av en översättning till svenska.¹⁹

Fastän vi i arbetet utgick ifrån att göra tryckta böcker stod det från början klart att materialet också bör tillgängliggöras i sökbart öppet digitalt format.²⁰ Detta eftersom utgåvans huvudsakliga syfte är att öka kunskapen om Georg August Wallin och framför allt användningen av hans material från forskningsresan bland nationella och internationella forskare. Men eftersom vi arbetade utgående från de principer som gäller för en tryckt utgåva fanns det inga förutsättningar att överföra materialet till en regelrätt digital utgåva. Den lösning som var minst arbetskrävande och ändå tjänade sitt syfte var att publicera utgåvans sju band som nedladdningsbara pdf-dokument. Alla sju delar plus ett appendix hittas på www.sls.fi/sv/utgivning/serie/wallins-skrifter.

Varför är det viktigt att översätta Georg August Wallins Skrifter till främmande språk?

Wallins resebrev och -dagböcker är intressanta på många olika sätt. Han var bland annat den första västerlänning som reste på norra Arabiska halvön och gjorde anteckningar om de beduinstammar som bodde där; om deras språk, deras historia och deras stamförhållanden.²¹ Han skrev också om naturen; om växter och djur, om vädret och om geografin. Eftersom beduinstammarna själva inte förde den här typen av anteckningar baserar sig deras historieskrivning ännu i dag i hög grad på de tidiga västerländska resenärernas skriftliga observationer. Till exempel städerna al-Jauf och Hā'il på norra Arabiska halvön förlitar sig på Wallins beskrivningar av dem och deras befolkning vid denna tid.²² Den 25 maj 1846 beskriver t.ex. Wallin i sin dagbok staden al-Jaufs styre vid mitten av 1700-talet:

Algof är så väl bland de nordlige beduinerne som i Alnegd vanryktadt så från de äldsta tider som ännu i våra dagar för de oupphörliga fiendtligheter och tvistigheter hvori de särskilda stammarne stå till hvarandra. Under Wahhabiternes första uppträdande i Arabien intågade äfven här Ibn Sa'uds trupper, förstörde en kupol som fanns i soḳ Alder' och som föregafs vara grafven af Dsu lḳarnēin, samt tog zika skatt af folket här. Nu insattes här äfven ett gemensamt öfverhufvud, som bosatt i slottet Mared styrde Algof under Ibn Sa'uds öfvervalde. Hit inskickades nu äfven Muslim skriftlärde, hvilka Ibn Sa'ud på sin bekostnad låtit uppfostra i Almedina, för att lära det råa folket grundlärorna af Islam, purgerad och liksom på nyttfödd som denna lära nu blifvit af Wahhabiternes. Man prisar allmänt denna tid så här som i Alnegd för den rättrådighet som öfvades så af öfver som underdomare och den rena Islam lära som bekändes och lärdes med iakttagandet af böner och fastor och andra religions ceremonier och i synnerhet för det lugn och den säkerhet som ägde rum i alla land och på alla vägar. Sedermera då Wahhabiternes välde förföll och de för kort tid kufvade och till i akttagande af deras religionsbruk tvungne beduinerne åter tillbakagått till sin fordna öknefrihet och oberoende, återföll Algof äfven uti dess fordna regeringslösa tillstånd och de för kort tid dämpade och quäfdade stamfejden lågade upp med ny kraft mellan dess quarter och dess olika stammar.²³

Wallin beskriver både i dagboken och i breven på svenska i detalj de områden och de folk han besökte under resorna på Arabiska halvön. Han tog del av berättelser om området, byn eller staden i fråga och skrev ned allt.²⁴ Beduinstammarnas egen historietradition var under 1800-talet så gott som enbart muntlig. Den muntliga traditionen har dessvärre mer eller mindre försvunnit och därför utgör Wallins skriftliga skildringar fortfarande grundstenen då mindre städer och byar på norra Arabiska halvön skriver om sin historia före 1850-talet.²⁵ Wallins betydelse och popularitet är märkbar för dem som besöker dessa platser eftersom de lokala hembygdsmuseerna ofta har en fotokopia av Wallins porträtt hängande på väggen såväl som korta informerande texter om Wallin.

Planerade översättningar av utgåvan till engelska och arabiska

Utgåvans primära syfte är att göra Wallins texter tillgängliga för forskare. Före utgivningen av Georg August Wallins Skrifter krävdes ett besök i Nationalbibliotekets specialläsesal i Helsingfors för att komma åt materialet och

det var endast få forskare som bemödade sig om det. Dessutom förorsakade det faktum att Wallins material till stor del är skrivet på svenska problem för den skara av i huvudsak internationella forskare som intresserar sig för orientalistik. Wallin och hans arbete föll därför mer eller mindre i glömska, och i översiktsverk över forskningsresenärer till Mellanöstern nämns han oftast enbart i en fotnot.²⁶

Kort efter att Wallin återkommit till Helsingfors 1850 författade han två mycket allmänt hållna reseberättelser på engelska som publicerades av The Royal Geographical Society i London,²⁷ den första 1851, den andra postumt 1854. Reseberättelserna baserar sig på hans dagboksanteckningar och brev men eftersom de skrevs för publicering är de censurerade och normaliserade, till skillnad från de ursprungliga texterna. Därtill redigerade The Royal Geographical Society reseberättelserna med hård hand och skrev in egna kommentarer och fotnoter för att göra dem mera vetenskapliga. Wallin själv var mycket missnöjd med resultatet och önskade att reseberättelserna inte skulle spridas:

Efter att ha genomögnat några sidor jämnte de *lärda* noter hvarmed H. Ayrton [vid Royal Geographical Society] funnit för godt *pryda* papperet, blef jag slagen och förvånad öfver den ton af *lärdd* och *conaisseur* som H. Ayrton behagat antaga och som jag ingalunda hade önskat in i detta opusculum. Det var ej min mening att göra det till akademisk dissertation; ty hade jag velat det, hade jag troligen bättre än H. Ayrton kunnat citera och upprada de auctorer och källor som han nu aldeles mot mitt syftemål packat in i den lilla boken. Och denna lärda ton föll *mig* så mycket mer i ögonen, som jag i grund vet att H. Ayrton känner just ingenting af den Orientaliska Litteraturen.²⁸

Eftersom de två reseberättelserna i stort sett är det enda av Wallins skrifter som finns tillgängligt på engelska har forskarna i över hundrafemtio år tytt sig till dem.²⁹ De flesta internationella litteraturhänvisningar till Wallin går fortsättningsvis till dem och de har utkommit i nytryck och till och med översatts till tyska.³⁰ Det här är problematiskt eftersom reseberättelserna är censurerade och normaliserade och bara innehåller en liten del av det material Wallin samlade in och skrev om under forskningsresan. Dessutom är de riktade till en allmän läspublik och skrevs därför i den orientalistiska ton som var förhärskande i tiden och med mycket generella uppfattningar om Mellanöstern. I sina privata brev och dagböcker skriver och beskriver Wallin mera detaljerat och nyanserat och han problematiserar och analyserar förhållandet mellan öst och väst. Ifall en läsare av Wallin använder sig enbart av de två engelska reseberättelserna blir bilden av Wallin och hans arbete därför skev, för att inte säga direkt missvisande.

Åtminstone de delar av Wallins skrifter som berör forskningsresan till Mellanöstern bör därför översättas, i första hand till engelska och i andra hand till arabiska. Planeringen pågår sedan våren 2017 men eftersom det rör sig om stora textmassor kommer det att krävas en del tid och resurser innan vi kan presentera ett slutresultat.³¹

Frågor och problem

Den första rent praktiska frågan vad gäller översättningarna till arabiska och engelska är att hitta lämpliga översättare. Texterna är krävande, framför allt eftersom de i huvudsak är skrivna på icke-normaliserad 1800-talssvenska med många stav- och skrivfel. Därtill ska texten översättas till en engelska eller arabiska som beaktar samtiden och sinsemellan mycket olika samhällen och kulturer. Materialet sträcker sig innehållsmässigt från Åland och London till Kairo och Mekka, från kristendom till islam, från storstadsliv till nomadliv, från det privata till detaljerade filologiska redogörelser med all terminologi dessa innebär.

Speciellt bekymmersamt är det att hitta en bra översättare av facklitteratur från svenska till arabiska. I Finland översätter Maria Pakkala från finska till arabiska, och hon har lång erfarenhet av både skönlitterära och facklitterära texter.³² Däremot finns det i Finland ingen som översätter från svenska till klassisk arabiska. Det rikssvenska förlaget Dar al-Muna ger ut svensk barnlitteratur på arabiska,³³ och de har enligt hörsägen kontakt med två bra översättare från svenska till arabiska. Men det gäller alltså översättare av skönlitteratur för barn och lämpar sig troligen inte för Wallins material. För tillfället verkar ändå vårt bästa alternativ vara att etablera samarbete med ett förlag i Sverige som har de kontakter som krävs.

De rätta kontakterna behövs dock inte enbart för att hitta en lämplig översättare till arabiska, utan framför allt eftersom allt samarbete med förlag och distributörer i Mellanöstern är beroende av kontakter med de rätta personerna. Tack vare Wallins goda rykte i Mellanöstern har redaktionen under utgivningsprojektets gång skapat en del sådana kontakter. För att försäkra ett eventuellt samarbetsförlag om att översättningen har stöd i Mellanöstern och att lokala aktörer kommer att bistå det svenska förlaget i marknadsföringen av utgåvan kan vi hänvisa till våra goda förbindelser.

En mera principiell fråga är till vilket slags arabiska materialet ska översättas. All talad arabiska är dialektal. För att nå hela området av arabiskatalande länder bör översättningen göras till en så standardiserad klassisk arabiska som möjligt. Det här kräver att översättaren är en verklig expert på skriven arabiska.

Ett stort problem för översättningen till arabiska är censuren i Saudiarabien och Förenade Arabemiraten. Avsikten är att Wallins texter på arabiska ska kunna distribueras i hela Mellanöstern och de två länderna utgör de största marknaderna. Översättningen måste därför göras så att de avsnitt som kunde fastna i censuren inte gör det, utan att något av innehållet förändras eller utelämnas. Det är enbart en mycket erfaren översättare av arabiska som vet hur det låter sig göras. Stora delar av Wallins texter upptar ämnen som lätt kan fastna i censuren. De reflekterar kring islam och kristendom, jämför araber, perser och européer, beskriver relativt detaljerat hans möten med prostituerade och så

vidare. Översättaren måste alltså hitta ord och formuleringar som återger det Wallin skriver men som inte kan uppfattas som negativt för islam eller de arabiska och persiska folken. Ett exempel på problematiska textstycken är ett avsnitt ur ett brev från Wallin till Gabriel Geitlin, daterat i Bagdad 15/4 1849:

Den Theocratiska Islam spökar ännu omkring i den gammaltrogne Orientalerns hjärna och som religionen, så vrång den ock månde vara, är deras lif och andan i allt deras göra och låta så ligger i dem ännu en omedveten önskan och sträfvan att realisera den äfven i deras stat.³⁴

En avgörande faktor för finansieringen av översättningar är det bidrag FiLi (Finnish Literature Exchange) kan bevilja utländska förlag som vill utge finländska författare.³⁵ Bidraget täcker i bästa fall upp till 70 procent av kostnaderna och är därmed verkligt betydande. Fastän översättningen av Wallins skrifter till engelska och arabiska inte skulle omfatta hela serien på sju band är det ändå en enorm textmassa. Och eftersom översättning är dyrt är det en avsevärd summa som ska skrapas ihop, trots bidrag från FiLi.

Sammanfattning

De frågor och problem som jag har tagit upp är inte specifika för Wallins texter. Jag föreställer mig tvärtom att alla översättningsarbeten tampas med liknande utmaningar. Det speciella är att vi låter översätta en hel utgåva och då multipliceras problemen eftersom det är många olika typer av texter från många olika geografiska områden och på flera språk. Ett annat specifikt problem för oss är att så lite facklitteratur tidigare har översatts från svenska till arabiska. Det finns därmed inte etablerade översättare och förläggare inom just det här området, och de kontakter till Mellanöstern som krävs måste skapas.

Källor

Albadis, Awadh, »Georg August Wallin as a source for Northern Arabia local history», föredrag på seminariet »Georg August Wallin 200 år», Helsingfors 21/10 2011
Georg August Wallins arkiv, Nationalbiblioteket (Helsingfors), Georg August Wallins arkiv, coll. 468

Litteratur

Berg, Patricia, »Georg August Wallin – en finländsk sjöman på det arabiska sandhavet», Nina Edgren-Henrichson (red.), *Dolce far niente i Arabien. Georg August Wallin och hans resor på 1840-talet*, Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis 2014
Bref och dagboksanteckningar af Georg August Wallin, utgifna jämte en lefnadsteckning af Knut Tallqvist, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1905
Finnish Literature Exchange, <https://fli.fi/sv/kustantajille-2/ulkomaiset-kustantajat/>
Georg August Wallins reseanteckningar från Orienten åren 1843–1849. Dagbok och bref 1–4, utg. postumt av S.G. Elmgren, Helsingfors: J.C. Frenckell & Son 1864–1866
Georg August Wallins Skrifter, <https://www.sls.fi/sv/utgivning/serie/wallins-skrifter>
Henry Parlands Skrifter, <https://parland.sls.fi/>

- Svenska litteratursällskapet i Finland utgivningspolicy, <https://www.sls.fi/sv/ge-ut-en-bok-pa-sls#vr-utgivningspolicy>
- Topelius, Zacharias, *Dagböcker*, Pia Asp (utg.), Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2018, <https://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-7059-1525330243>
- Wallin, Georg August, *De praecipua inter hodiernam Arabum linguam et Litteraturantiquam differentia*, Helsingforsiae: Frenckelliana 1839 (akad. avh.)
- Wallin, Georg August, brev daterat 16/12 1843, *Helsingfors Tidningar* nr 15, 17, 1844
- Wallin, Georg August, brev daterat 28–30/4 1845, *Finlands Allmänna Tidning* nr 283–287, 1845
- Wallin, Georg August, brev daterat 4/7 1845, *Finlands Allmänna Tidningar* nr 77, 79–81, 85, 87, 1846
- Wallin, Georg August, brev daterat 4/12 1846, *Morgonbladet* nr 4–7, 1847
- Wallin, Georg August, brev daterat 3/3 1847, *Morgonbladet* nr 40–46, 57–60, 1847
- Wallin, Georg August, brev daterat 14/12 1847, *Helsingfors Tidningar* nr 88–89, 1848
- Wallin, Georg August, brev daterat 15/4 1849, *Åbo Underrättelser* nr 60–62, 64–73, 1849
- Wallin, Georg August, »Notes taken during a Journey through Part of Northern Arabia, in 1848», *Journal of the Royal Geographical Society* 20, 1851, s. 293–344
- Wallin, Georg August, »Probe aus einer Anthologie neuarabischer Gesänge, in der Wüste gesammelt, I», *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* V, 1851, s. 1–23
- Wallin, Georg August, »Probe aus einer Anthologie neuarabischer Gesänge, in der Wüste gesammelt, II», *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* VI, 1852, s. 190–218, 369–378
- Wallin, Georg August, »Narrative of a Journey from Cairo to Medina and Mecca, by Suez, Arabá, Tawilá, al-Jauf, Jubbé, Háil, and Nejd, in 1845», *Journal of the Royal Geographical Society* 24, 1854, s. 115–207
- Wallin, Georg August, brev daterat 26/12 1843, *Ilmarinen* nr 52, 1855
- Wallin, Georg August, »Narrative of a Journey from Cairo to Jerusalem, via Mount Sinai», Translated and communicated by Dr. Shaw, *Journal of the Royal Geographical Society* 25, 1855, s. 260–290
- Wallin, Georg August, »Über die Laute des Arabischen und ihre Bezeichnung, I», *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* IX, 1855, s. 1–69
- Wallin, Georg August, »Über die Laute des Arabischen und ihre Bezeichnung, II», *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* XII, 1858, s. 599–650
- Wallin, Georg August, »Nachlese zur Abhandlung G.A. Wallins über die Laute des Arabischen, Ztschr. d. D.M.G. Band IX, S. 1 ff.», *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* XII, 1858, s. 650–665
- Wallin, Georg August, »Bemerkungen über die Sprache der Beduinen, auf Veranlassung des Aufsatzes von E.W. Lane: 'Über die Aussprache der arabischen Vocale' u.s.w. Bd. IV, S. 170–186», *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* XII, 1858, s. 666–675

Noter

1. www.sls.fi/sv/utgivning/serie/wallins-skrifter.
[Gå till notreferens 1](#)
2. Patricia Berg, »Georg August Wallin – en finländsk sjöman på det arabiska sandhavet», Nina Edgren-Henrichson (red.), *Dolce far niente i Arabien. Georg August Wallin och hans resor på 1840-talet* 2014, s. 17–20.
[Gå till notreferens 2](#)
3. Georg August Wallin, *De praecipua inter hodiernam Arabum linguam et Litteraturantiquam differentia* 1839 (akad. avh.).

[Gå till notreferens 3](#)

4. Om forskningsplanen, se Georg August Wallin, *Skrifter 1. Studieåren och resan till Alexandria* 2010, s. 344–347.

[Gå till notreferens 4](#)

5. Vid universitetet i Helsingfors studerades de orientaliska skriftspråken med tyngdpunkt på att förstå språkens grammatikaliska uppbyggnad. När Wallin reste iväg till Mellanöstern kunde han därför inte tala arabiska. Berg 2014, s. 28.

[Gå till notreferens 5](#)

6. Kaj Öhrnberg, »Vägen till Arabien – ’det förlofvade landet’», Georg August Wallin, *Skrifter 1. Studieåren och resan till Alexandria* 2010, s. 38–40.

[Gå till notreferens 6](#)

7. I Georg August Wallins *Skrifter* är materialet kronologiskt ordnat i sju band med de olika textkategorierna, som till exempel dagböcker och brev, som skilda kapitel inom varje band.

[Gå till notreferens 7](#)

8. Wallin till Gabriel Geitlin 28–30/4 1845, *Finlands Allmänna Tidning* nr 283–287, 1845; Wallin till Geitlin 4/7 1845, *Finlands Allmänna Tidningar* nr 77, 79–81, 85, 87, 1846; Wallin till Frans Edvard Conradi 16/12 1843, *Helsingfors Tidningar* nr 15, 17, 1844; Wallin till Geitlin 14/12 1847, *Helsingfors Tidningar* nr 88–89, 1848; Wallin till Anders Wiklund 26/12 1843, *Ilmarinen* nr 52, 1855; Wallin till Geitlin 4/12 1846, *Morgonbladet* nr 4–7, 1847; Wallin till Geitlin 3/3 1847, *Morgonbladet* nr 40–46, 57–60, 1847; Wallin till Geitlin 15/4 1849, *Åbo Underrättelser* nr 60–62, 64–73, 1849.

[Gå till notreferens 8](#)

9. Kaj Öhrnberg, »Arabien», Georg August Wallin, *Skrifter 4. Färderna till Mekka och Jerusalem 1845–1847* 2013, s. 14–15.

[Gå till notreferens 9](#)

10. För de utgivna dagsnotiserna på svenska med arabisk skrift, se Georg August Wallin, *Skrifter 4. Färderna till Mekka och Jerusalem 1845–1847* 2013, s. 64–74; Georg August Wallin, *Skrifter 5. Norra Arabiska halvön och Persien 1847–1849* 2014, s. 68–93.

[Gå till notreferens 10](#)

11. Nationalbiblioteket (Helsingfors), Georg August Wallins arkiv, coll. 468.

[Gå till notreferens 11](#)

12. Av utgåvans sju band inkluderar endast band ett och sju material som faller utanför tidsperioden för forskningsresan. I band ett finns bl.a. brev från Wallins studietid i S:t Petersburg och i band sju ingår bl.a. brev som Wallin skrev i Helsingfors 1850–1852. De senare berör i huvudsak planeringen av en ny forskningsresa till Arabiska halvön.

[Gå till notreferens 12](#)

13. *Georg August Wallins reseanteckningar från Orienten åren 1843–1849. Dagbok och bref 1–4*, utg. postumt av S. G. Elmgren, Helsingfors: J.C. Frenckell & Son 1864–1866.

[Gå till notreferens 13](#)

14. *Bref och dagboksanteckningar af Georg August Wallin*, utgifna jämte en lefnadsteckning af Knut Tallqvist 1905.

[Gå till notreferens 14](#)

15. topelius.sls.fi. Efter Zacharias Topelius *Skrifter* påbörjades Svenska litteratursällskapets följande digitala utgåva först 2015; Henry Parlands *Skrifter*, parland.sls.fi.

[Gå till notreferens 15](#)

16. Språk: svenska, finska, engelska, arabiska, tyska, franska, turkiska, persiska, ryska, georgiska, hebreiska, grekiska och latin. Alfabet: latinska, arabiska, kyrilliska, georgiska, hebreiska och grekiska.

[Gå till notreferens 16](#)

17. Se t.ex. Zacharias Topelius dagbok, Januari 1833, stycke 7 för utgiven och kommenterad text på hebreiska. *Dagböcker* 2018, topelius.sls.fi, urn.fi/URN:NBN:fi:sls-7063-1525330283.
[Gå till notreferens 17](#)
18. Se t.ex. Wallin 2010, s. 226–228.
[Gå till notreferens 18](#)
19. För brev på arabiska, se t.ex. Georg August Wallin, *Skrifter 2. Det första året i Egypten 1843–1844* 2011, s. 305.
[Gå till notreferens 19](#)
20. Svenska litteratursällskapets utgivningspolicy från 2018 stipulerar: »Samtliga böcker som ges ut på SLS utkommer även digitalt, antingen samtidigt med den tryckta utgåvan eller efter en karenstid. Även äldre utgivning utkommer digitalt i takt med att rättigheterna utreds och klareras.» För en förkortad och öppen version av utgivningspolicyen, se www.sls.fi/sv/ge-ut-en-bok-pa-sls#vr-utgivningspolicy.
[Gå till notreferens 20](#)
21. Kaj Öhrnberg, »Arabiens terra incognita», *Dolce far niente i Arabien. Georg August Wallin och hans resor på 1840-talet* 2014, s. 78.
[Gå till notreferens 21](#)
22. Öhrnberg 2014, s. 84. Öhrnberg citerar den saudiarabiske historikern Awadh Albadis föredrag »Georg August Wallin as a source for Northern Arabia local history», som hölls under seminariet »Georg August Wallin 200 år» i Helsingfors den 21 oktober 2011.
[Gå till notreferens 22](#)
23. Wallin 2013, s. 100.
[Gå till notreferens 23](#)
24. För al-Jauf, se Wallin 2013, s. 96–109.
[Gå till notreferens 24](#)
25. Albadi 2011.
[Gå till notreferens 25](#)
26. Öhrnberg 2010, s. 64–65.
[Gå till notreferens 26](#)
27. Georg August Wallin, »Notes taken during a Journey through Part of Northern Arabia, in 1848», *Journal of the Royal Geographical Society* 20, 1851, s. 293–344; Georg August Wallin, »Narrative of a Journey from Cairo to Medina and Mecca, by Suez, Arabá, Tawilá, al-Jauf, Jubbé, Háil, and Nejd, in 1845», *Journal of the Royal Geographical Society* 24, 1854, s. 115–207.
[Gå till notreferens 27](#)
28. Wallins brev till sekreteraren vid Royal Geographical Society Norton Shaw 9/9 1851. Georg August Wallin, *Skrifter 7. Professorsåren i Helsingfors 1850–1852* 2016, s. 153.
[Gå till notreferens 28](#)
29. Reseberättelserna är de enda texter som Wallin skrev på engelska. Därtill finns ett brev på svenska till Gabriel Geitlin, daterat i Jerusalem 3/3 1847, som Norton Shaw översatte till engelska. Det publicerades postumt i Georg August Wallin, »Narrative of a Journey from Cairo to Jerusalem, via Mount Sinai», Translated and communicated by Dr. Shaw, *Journal of the Royal Geographical Society* 25, 1855, s. 260–290. – Förutom reseberättelserna på engelska publicerade Wallin två vetenskapliga artiklar om beduindialekter på tyska: »Probe aus einer Anthologie neuarabischer Gesänge, in der Wüste gesammelt, I», *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* V, 1851, s. 1–23 och »Probe aus einer Anthologie neuarabischer Gesänge, in der Wüste gesammelt, II», *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* VI, 1852, s. 190–218, 369–378. Herman Kellgren publicerade postumt fyra uppföljande texter: Georg August Wallin, »Über die Laute des Arabischen und ihre Bezeichnung, I», *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* IX, 1855, s. 1–69; Georg August Wallin, »Über die Laute des Arabischen und ihre Bezeichnung, II», *Zeitschrift der Deutschen*

Morgenländischen Gesellschaft XII, 1858, s. 599–650; Georg August Wallin, »Nachlese zur Abhandlung G.A. Wallins über die Laute des Arabischen, Ztschr. d. D.M.G. Band IX, S. 1 ff.», *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* XII, 1858, s. 650–665; Georg August Wallin, »Bemerkungen über die Sprache der Beduinen, auf Veranlassung des Aufsatzes von E.W. Lane: 'Über die Aussprache der arabischen Vocale' u.s.w. Bd. IV, S. 170–186», *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* XII, 1858, s. 666–675.

[Gå till notreferens 29](#)

30. Georg August Wallin, *Travels in Arabia (1845 and 1848)* 1979; Georg August Wallin, *Reisen in Arabien 1845–1848*, Herausgegeben und übersetzt von Uwe Pfullmann, 2004.

[Gå till notreferens 30](#)

31. Avsikten är att översätta endast Wallins dagboksanteckningar och komplettera med brev från de tidsperioder som saknar anteckningar. Dagboksanteckningarna är de mest utförliga som Wallin skrev, under stora delar varje dag. Breven återger oftast i en kortare och mera allmän form det som dagboksanteckningarna tar upp. En preliminär uträkning ger vid handen att det material som ska översättas består av ca 600 000 ord.

[Gå till notreferens 31](#)

32. Maria Pakkala har bl.a. översatt Georg August Wallin, *Aavikon vaeltaja. Elämä ja päiväkirjat* 2007 till arabiska. Översättningen *Āšīqu aṣ-Ṣaḥrā* utkom i Abu Dhabi 2012 på Abu Dhabi Authority for Culture & Heritage. Texterna i *Aavikon vaeltaja* är översättningar ur *Georg August Wallins reseanteckningar från Orienten åren 1843–1849 1864–1866* och *Bref och dagboksanteckningar af Georg August Wallin* 1905. *Āšīqu aṣ-Ṣaḥrā* är således en översättning av en översättning som baserar sig på en normaliserad och censurerad text.

[Gå till notreferens 32](#)

33. www.daralmuna.com.

[Gå till notreferens 33](#)

34. Wallin 2014, s. 348.

[Gå till notreferens 34](#)

35. <https://fili.fi/sv/kustantajille-2/ulkomaiset-kustantajat/>.

[Gå till notreferens 35](#)

Författare

Klaus Müller-Wille (f. 1966). Professor vid Tyska Institutionen, avdelning för Skandinavistik, Universitet Zürich. Utgivare och översättare av Johan Krooks *Tanckar om Jordens Skapnad eller Fonton Freemassons Äfwentyr* (1741) och Johan Ludvig Heibergs *Grundlinien zum Systeme der Aesthetik* (1824).

Barbro Ståhle Sjönell (f. 1943). Docent vid Institutionen för kultur och estetik, Stockholms Universitet och biträdande redaktör vid Svenska Vitterhetssamfundet. Var tidigare utgivare av ett par volymer i serien August Strindbergs Samlade Verk och huvudredaktör för Vitterhetssamfundets utgivning 1993–2007. Medredaktör för tre volymer i NNE:s serie konferensvolymer. Är för närvarande en av utgivarna för editionerna av Olof von Dalins Samlade skrifter (*Poesi* 2017–) och C.J.L. Almqvists *Om Svenska Rim* (2013–).

Petra Söderlund (f. 1962). Fil.dr och docent vid Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, och huvudredaktör vid Svenska Vitterhetssamfundet samt för C.J.L. Almqvists Samlade Verk (SV). Inom ramen för Almqvists SV har hon senast (2018) utgivit *Murnis* (SV III:3) och är för närvarande involverad som medutgivare till den första volymen av Almqvists *Journalistik*. Hon ingår i NNE:s planlägningsgrupp.

Ellen Nessheim Wiger (f. 1974). Cand.philol., forskningsbibliotekar og edisjonsfilolog ved Nasjonalbiblioteket i Oslo. Er redaktør for ebokportalen Bokselskap, som driftes av Det norske språk- og litteraturselskap i samarbeid med Nasjonalbiblioteket. Har tidligere arbeidet med de tekstkritiske utgaveprosjektene *Henrik Ibsens skrifter* (1999–2010, Universitetet i Oslo) og *Norske mellomalderballadar* (2010–2016, Norsk visearkiv/Nasjonalbiblioteket), og har også utgitt tekstkritiske utgaver av Johan Nordahl Bruns *Einer Tamberskielver* (2002), Camilla Colletts *Amtmandens Døttre* (med Kristin Ørjasæter, 2013) og Sigrid Undsets *Kransen* (med Aasta Marie Bjorvand Bjørkøy, Nina Marie Evensen og Anne Birgitte Rønning, 2020).

Per Stam (f. 1964). Lektor i litteraturvetenskap, Umeå universitet. Docent i litteraturvetenskap, Stockholms universitet. Var huvudredaktör för August Strindbergs Samlade Verk och utgivare eller medutgivare av åtta volymer i serien. Var även huvudredaktör för och utgivare av flera delar i Henry Parlands Skrifter (Svenska litteratursällskapet i Finland). Arbetar för närvarande med utgivningen av en engelsk översättning av Strindbergs *Ockulta Dagboken* för Stockholm University Press.

Jens Grandell (f. 1978). Fil.dr, forskare vid Statsrådets kansli i Helsingfors. Var redaktör vid Zacharias Topelius Skrifter (Svenska litteratursällskapet i Finland) 2006–2020 och är för närvarande verksam inom utgivningsprojektet Leo Mechelin (Statsrådets kansli/Leo Mechelin stiftelsen). Redaktör för *Historisk Tidskrift för Finland* (2008–2022) och för *Historiska och litteraturhistoriska studier* (2022–).

Patricia Berg (f. 1978). Fil.dr i egyptologi, redaktionschef vid Svenska litteratursällskapet i Finland. Projektledare för utgivningsprojektet Georg August Wallins Skrifter, som pågick 2008–2017 vid SLS. Har även utgett R.F. Sahlbergs resedagbok *En resa kring jorden* (2007) och medverkat i utgivningen av C.F. Hornstedt, *Brev från Batavia* (2008).

Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter

ISSN 1601-1562

1. *Vid texternas vägskäl. Textkritiska uppsatser*, red. av Lars Burman & Barbro Ståhle Sjönell. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 1999. ISBN 91-7230-087-6
2. *Megen viden i forskellige hoveder. Om kommentering af nordiske klassikere*, red. af Johnny Kondrup & Karsten Kynde. København: C.A. Reitzels Forlag 2000. ISBN 87-7876-200-6
3. *Bok og skjerm. Forholdet mellom bokbasert og digitalt basert tekstutgivelse*, red. av Jon Gunnar Jørgensen, Espen S. Ore & Vigdis Ystad. Oslo: Fagbokforlaget 2001. ISBN 82-7322-171-7
4. *Text och tradition. Om textedering och kanonbildning*, red. av Lars Burman & Barbro Ståhle Sjönell. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2002. ISBN 91-7230-107-4
5. *Varianter och bibliografisk beskrivning*, red. av Pia Forssell & Rainer Knapas. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2003. ISBN 951-583-102-4
6. *Læsemåder. Udgavetyper og målgrupper*, red. af Per Dahl, Johnny Kondrup & Karsten Kynde. København: C.A. Reitzels Forlag 2005. ISBN 87-7876-447-5
7. *Filologi og hermeneutikk*, red. av Odd Einar Haugen, Christian Janss og Tone Modalsli. Oslo: Solum Forlag 2007. ISBN 978-82-560-1576-4
8. *Bokens materialitet. Bokhistoria och bibliografi*, red. av Mats Malm, Barbro Ståhle Sjönell & Petra Söderlund. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2009. ISBN 978-91-7230-149-8
9. *Digitala och tryckta utgåvor. Erfarenheter, planering och teknik i förändring*, red. av Pia Forssell & Carola Herberts. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2011. ISBN 978-951-583-228-3
10. *Editionshistorie*, red. af Johnny Kondrup & Klaus Nielsen. København: Museum Tusulanums Forlag 2014. ISBN 978-87-635-4243-2
11. *Filologi og sensur*, red. av Hilde Bøe, Christian Janss & Stine Brenna Taugbøl. Oslo: Novus forlag 2015. ISBN 978-82-7099-828-9
12. *Textkritik som analysmetod*, red. av Paula Henrikson, Mats Malm & Petra Söderlund. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2017. ISBN 978-91-7230-187-0
13. *Utgåvor i användning*, red. av Pia Forssell, Carola Herberts, Maren Jonasson och Sebastian Köhler. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2022. ISBN 978-951-583-574-1